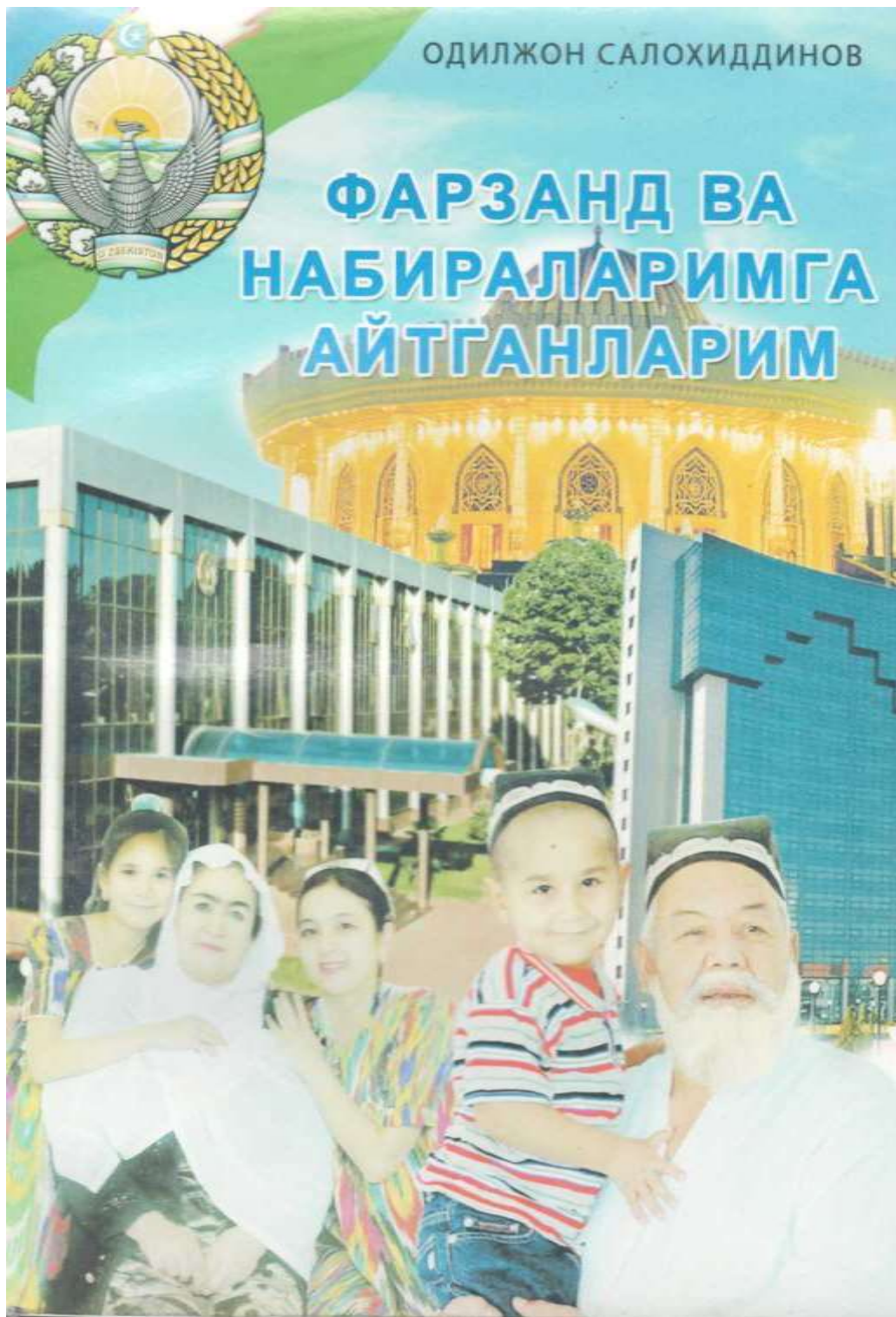

ОДИЛЖОН САЛОХИДДИНОВ

ФАРЗАНД ВА НАБИРАЛАРИМГА АЙТГАНЛАРИМ

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ

**ФАРЗАНД ВА
НАБИРАЛАРИМГА
АЙТГАНЛАРИМ...**

АНДИЖОН – 2010 Й

АНДИЖОН ДАВЛАТ ТИББИЁТ ИНСТИТУТИНИНГ ИЛМИЙ
КЕНГАШИДА ЧОП ЭТИШИГА ҚАРОР ҚИЛИНДИ.

ТАҚРИЗЧИ: А.НУРМОНОВ
филология фанлари доктори,
профессор

Рисолада муаллифнинг “Умр” деб аталмиш ҳаёт сабоқларидан фарзанд ва набираларига йўллаган ўсишлари ўрин олган

Рисоладан ёш ота-оналар, мактаб, коллеж, академик лицей, институт педагог ва ўқувчи-талабалари «Маънавият» рукнидаги дарсларда унумли фойдаланишлари мумкин.

ОДИЛЖОН САЛОҲИДДИНОВ
Тиббиёт фанлари доктори, профессор,

СЎЗ БОШИ

Қадимги буюк алломалар Абу Бакр ар-Розий, Абу Али Ибн Синолар тиббиёт ва маънавиятнинг ўзаро яқинлигини, бу икки соҳа ҳам инсоннинг ривожини ва камолатига қаратилганлигини таъкидлашиб: “Булардан бири танга даво бўлса, иккинчиси дилга даво” дейишган.

Кардиолог олим, тиббиёт фанлари доктори, профессор Одилжон Салоҳиддинов ҳам ўз соҳасини бўйича дарсликлар, монографиялар ва илмий мақолалар ёзиш билан бир қаторда, бир неча йиллардан буён «Маънавият» рукнида ҳам қалам тебратиб келади.

Унинг бу рукнда ёзган “Кўнгил табиблари”, “Шифокор маънавияти”, “Устоз шифокор ўғитлари”, “Тиббиёт деонтологияси”, “Эл-юрт ардоқлаган олим” каби рисолалари китобхонларга маълум.

Уларда муаллиф миллий қадриятларимизни улуғлаш, ёшлар тарбиясида уларга ватанпарварлик, ҳалоллик, меҳр-оқибат, ҳушхулқилик, ташаббускорлик, саҳоватпешалик, ота-она ҳурмати каби фазилатларни сингдиришни асосий мезон қилиб олган.

Дунёда ўз ўқувчисини топган ва топмаган рисолалар мавжуд. Рисола қанча кучли дард билан ёзилса, у ўқувчи қалбига чуқурроқ кириб боради, илк саҳифаларидаёқ унга боғланиб қолади, онг-шуури тиниклашади, қалби яйрайди.

Профессор О. Салоҳиддиновнинг “Маънавият” рукнидаги рисолалари ҳам инсонларда шундай таъсурот қолдиради, десам муболаға бўлмас. У бундай рисолаларни жўшиб, юракдан ёзади.

Яқинда мен унинг яна бир рисоласини қўлёзмасини ўқиб қолдим.

Муаллиф бу рисоласини “Фарзанд ва набираларимга айтганларим...” деб номлабди ва уни **«2010 йил - Баркамол авлод»** йилига бағишлабди.

Биласизки, ҳар бир инсон ҳаётда яхши ният ва мақсадларга интилиб яшайди. Шунга интилган сари кўп машаққатларга ҳам дуч келиши аниқ. Яхши ва ёмон

кунлар, хушчақчақ ва ташвишли онлар учрайди. Буни ҳаёт дейдилар. Бусиз ҳаёт ҳаёт эмасда.

Шу боис ҳам шоир Хабибий шундай деган экан:

***Дунёда ҳеч одам беғам эмасдур,
Ақлли ҳар бир одам хуррам эмасдур,
Беғам бўлса ёки одам эмасдур,
Ё ул одам ахли олам эмасдур.***

Ўзбекистон Қаҳрамони, Беруний мукофоти соҳиби, профессор Озод Шарофиддинов: "Ҳар қандай инсон ҳам бу дунёдан куруқ ўтиб кетавермай, ҳаётда бирон из қолдиришни истайди. Биров боғ қилади, биров иморат қуради, биров китоб ёзади, биров ўз сифатларини фарзандларига сингдиради, биров шогирд ортттиради.

Биламизки, ёшлар эртанги куннинг эгалари. Шу боис, эртанги кунимизни порлоқ кўрмоқчи бўлган инсон "ёшлар" деб куюнишга мажбур. Бунинг учун катта авлод ўз ҳаётини тажрибаларини умумлаштиради, босиб ўтган йўлларида хулосалар чиқарсин, ҳаётда нима яхши-ю, нима ёмон эканидан нақл берсин. Ёшлар эса бу гапларни ўйлаб кўриб, мантиқ тарозисидан тортиб, фойдалисини олсин, кераксизидан воз кечсин" деган эди.

Ҳаёт бир мактаб. Умринг давомида ота-онангдан, устозлардан, кўни-кўшни, ёру-биродарлардан ва ҳатто фарзандларингдан ҳам ниманидир ўрганасан.

Китоблардан ўрганилган маърифий илм қаторида, оилада олинган ҳаёт илми ҳам инсон учун сув ва ҳаводек зарур. Чунки, ҳаёт – бу ўқилмаган китоб. Унда битилган ҳар бир сатр, унга муҳрланган ҳар бир лаҳза – хикматдир.

Инсон ҳоҳлайдими, ҳоҳламайдими узун ва машаққатли ҳаёт йўлидаги баланд ва паст йўллари босиб ўтиши керак. Ҳаёт давомида инсон табиатдан, коинотнинг ҳар бир заррасидан ҳам қандайдир илмни ўзлаштиради. Масалан, кузда дарахт барглари ерга тўкилар экан, бу ҳолат инсонга умр ўткинчилигини

уқтиради. Мевасидан қадди букилган дарахтга отилган тошлар ҳаётнинг гоҳо бешафқатлигини кўрсатади ва х.к.

Хуллас, инсон барча нарсдан ненидир ўрганади.

Бу сабоқларни ижобийлари сабр, қаноат ва чидам туфайли бўлса, салбийлари шошқалоқлик ёки айрим ҳолатларда нодонлик туфайли бўлиши мумкин.

Фарзандлар тарбиясида олинган сабоқларни ҳулосалари ҳам шу тариқа пайдо бўлади. Мана шу сабоқлардан чиқарилган ҳулосаларда ҳаёт ўғитлари пайдо бўлади.

Шу ўғитлардан ёшлар фойдалансалар, ҳаёт тўсиқларини енгишда қийналишмайди, тезроқ ишларида ижобий натижаларга эришадилар.

Худди шу ниятда муаллиф ушбу рисолада ўз ота-онасидан ҳамда ўзининг ҳаётидаги сабоқлардан олган ҳулосаларини фарзанд ва набираларига ҳаётий мисоллар билан баён қилган.

Бу рисоладаги ўғитлар ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраган.

Муаллифнинг ушбу рисоласини ўқиётиб, ҳаёт сўқмоқларида дамбадам тўхтаб, унинг хикматлари ҳақида ўйландим ва муаллифнинг аввалги рисоалари каби бир олам завқ олдим.

Менимча, ўзини англаган инсон учун бу рисола бир олам мўъжиза ва ибратлардан иборат. Чунки инсонларнинг бир-бирларига бўлган муҳаббатлари ибрат, фарзанд ва ота-оналар ўртасидаги ришталар ибрат.

Бу рисолаи ўқиган ҳар бир инсон ана шу ибратлар оғушига шўнғийди, инсон ҳаёти, умр мазмуни ҳақида ўйлайди.

Бу сабоқлар нафақат муаллифнинг фарзанд ва набираларига, балки барча фарзанд ва набираларга ҳам таълуқли деб ўйлайман.

Бу каби рисоалар баркамол авлод тарбиясида жуда жуда муҳимдир.

Мен бу рисолаи кўп нусхада чоп этиб, китобхонлар ҳукмига тақдим этилиши тарафдориман. Ундан мактаб, коллеж, академик лицей, институт педагог ва ўқувчи-талабалари "Маънавият" рукнидаги дарсларда фойдаланишлари мумкин.

*А.Нурмонов,
Андижон Давлат Университетининг
кафедра мудири, филология фанлари
доктори, профессор*

*Азиз асримизнинг азиз онлари,
Азиз одамлардан сўрайди қадрин.
Фурсат ганиматдир, шох сатрлар-ла,
Безамоқ чоғидир умр дафтарин*
Ғафур Ғулом

ОИЛА – ТАРБИЯ ЎЧОҒИ

Азиз ва меҳрибон фарзанд ва набираларим!

Ҳаёт тақозосига кўра, ҳар бирингиз балоғат ёшига етгандан сўнг уйланасиз, турмушга чиқасиз, яъни оила барпо қиласизлар, фарзанд, набиралар кўрасизлар, бу табиий хол албатта. Шу боис рисолаи оила ҳақидаги фикрлардан бошламоқчи бўлдим.

Оила - муқаддас даргоҳ. Жамиятдаги ҳар қандай муваффақият, ҳар қандай инқироз оиладан сув ичади. Инсон учун оила бунёд этиш, фарзанд кўриш шарафли ва эзгу истак. Фарзандларини чин инсон қилиб вояга етказиш эса ҳам фарз, ҳам қарзидир.

Рисоладаги инсон боласи оила бағрида дунёга келади, ота-она, ака-ука, опа-сингил, яқин қариндошларнинг меҳр қуёшидан баҳра олиб улғаяди, инсоний фазилатлар касб этиб, камол топади.

Ёш ниҳол катталарга ҳурмат-эҳтиромни, кичикларга меҳр-шафқатни, она табиатни эъзозлашни ва кўз қорачиғидай авайлашни, киндик қони тўқилган она тупроғи, жонажон Ватани олдидаги бурчларни оила кучоғида ўрганади.

Ҳозирги замон рухшунос олимларнинг исботлашича, инсонга хос қобилияту-иқтидор, фазилату-иллатларнинг 80 фоизи 5 ёшгача таркиб топиб бўларкан, қолган 20 фоизи эса 25 ёшгача чўзилиб шаклланаркан. Лўндаси одам боласининг келгусида қандай инсон бўлиб етишиши оила кучоғида хал бўларкан. Бунда оилавий муҳитининг соғ-носоғломлиги кўпинча тақдируломон аҳамият касб этаркан.

Ҳар бир ота-она ўз фарзандини севади. Ҳеч ким уларни ёмон ва бахтсиз бўлишларини истамайди. Ўзлари эришолмаган ютуқларни қўлга киритишни, юксак марраларни забт этишини хоҳлайди. Шу боис ҳам Юртбошимиз: "Фарзандларимиз биздан кўра доно, кучли, билимли ва албатта бахтли бўлишлари керак" деб, кўп бора таъкидлайдилар.

Фарзандининг ҳар бир ютуғи ота-онанинг юрагини тоғдек кўтаради, фахр ва гурур туйғуларини вужудга келтиради. Ана шу туйғу уларга маънавий қониқиш беради, умрларига умр қўшади. Энг юксак инсоний ҳис-туйғулар, эзгу ниятлар, бетакрор маънавият, ақл-заковат оила бағрида таркиб топади.

Оилада ҳар бир шахснинг ўз ўрни бор.

Донишмандлар: "Жаҳонда нимаики оқ бўлса, унга она сути тимсол, нимаики жўшқин бўлса, унга ҳам она меҳри тимсол, нимаики чидамли, сабр тоқатли бўлса, она иродаси тимсол. Шунинг учун ҳам биз "она юртим", "она тилим деймиз", дейишади. Ҳадиси шарифда ҳам "Жаннат оналар оёғи остидадир" дейилади.

Она фарзандининг соғлиги, камолати ва келажаги йўлида хатто ўзини қурбон қилишга ҳам тайёрдир.

Ривоят қилишларича, кунлардан бир куни юртни ёв босибди. Элни тигдан ўтказибди. Экинзорларни пайхон қилибди, юртни талабди. Навбат онага келибди. Онани бир ўғли ва бир қизи бор экан. Босқинчи онага қараб: "Сени ўлдирмоқчи эмасман. Катта бўлганида биздан қасос олиши мумкин бўлган ўғлингни қатл қилмоқчиман. Агар сен ўнг кўзингни берсанг, ўғлинг омон қолади, бўлмаса уни ўлдираман", - дебди. Она: "Кўзим керак бўлса ол, аммо боламга тегма", - дебди. Жаллод онанинг ўнг кўзини ўйиб олибди. Онадан "ғинг" деган садо чиқмабди.

Босқинчи: "Энди чап кўзингни берсанг, қизинг омон қолади", -дебди. Она ҳеч иккиланмай, унга ҳам рози бўлибди. Жаллод онанинг чап кўзини ҳам ўйиб олибди.

Онаизор икки кўзидан айрилибди-ю, болалари омон қолибди.

Тез орада эл баҳодирлари кўзғалиб, босқинчиларни ер билан яксон қилибдилар. Она меҳри, жасорати олдида бош эгиб, ҳалойиқ уни юртга бошлиқ этиб тайинлашибди. Икки кўзидан айрилган она ўғлини ўнг кўзи, қизини чап кўзи қилиб, узоқ яшабди, юртни адолат билан бошқарибди.

Она шундай зотки, у ўзидаги битмас-туганмас меҳру-шафқат туфайли фарзанд учун энг оғир қийинчиликларга бардош беради. Айниқса, фарзандининг эмизикли пайтида онанинг ширин уйқусидан кечиб, бедорлик дардини тортган онларини бир тасаввур қилиб кўринг. Оналар гўдакка оқ сутига меҳрини кўшиб эмизадилар. Ҳаёт озукаси чакалоқнинг оғзидан кириб, бутун танасига сингиб кетади. Зеро томирларда оқувчи қон эмас, онаизорнинг оқсути. Юрак уриб турар экан, она меҳри йўқолмас. Меҳр йўқолса, ҳаёт сўнади. Бола қалбига имон ва эзгулик уруғини экувчи, уни парваришлаб камолга етказувчи шарафли зот Онадир. Онанинг эркалаб-суйганидан, меҳр-мурувватидан тош қалблар эрийди.

Ўқиганим бор. Болалар врач қабулига бир она **бемор боласини** олиб келибди. Шамоллаган экан. Бола безовта, иситмаси баланд. Врач ҳамширага иситмани тушурувчи укол қилишини буюрибди. Ҳамшира бемор болага ёндошганда, унинг кўлидаги шприц ва игнага кўзи тушган аёл беихтиёр сесканибдида: -Игнангизнинг кичикроғи йўқми? дебди қалтираб. Холбуки, игнани энг кичиги экан...

Ҳамшира болага укол қилаётганида эса аёл кўзларини чирт юмиб, лабларини қаттиқ тишлаб, инграб юборибди. Кўзларидан икки томчи ёш юмалаб тушибди. У яна ҳамширага қараб, дебди: - Шу уколларни боламга эмас, менга қилсангиз, қандай бўлади?! Она сути орқали ўтади-ку?!

Ҳамшира аёлнинг соддалигидан кулиб, қилаётган ишига изоҳ бераркан, онанинг меҳру шафқат, илтижо тўла кўзларига кўзи тушиб, кўнгли алланечук бўлибди.

Дарҳақиқат, фарзанд она юрагининг, қалбининг бир бўлаги, фарзанд бетоб бўлса, она бетоб, кўзига дунё тор. Бола соғ бўлса она ҳам саломат. Унда оналик меҳри, олам шодлиги жўш уриб туради. Кўрдингизми, фарзанд танасига қадалган игнадан она қалби титради, фарзанд танасидаги оғриқдан она кўзига ёш келди, фарзанд йиғисидан эса она қалби жўнбушга келиб, тилга кирди ва ҳамширадан меҳру шафқат тилади.

Бу чексиз уммондек буюк мўътабар оналар қалбига таъзим айланг, азиз фарзандларим!

Шундай экан, сиз жуда бахтлисиз, дуогўйларингиз борлигига шукроналар келтиринг. Фарзандларингизни ёнингизга олиб, ота-онани тез-тез зиёратига боринг, хоқи пойларини кўзингизга суртинг. Меҳрибонларингизнинг дуосини олинг. Тиззаларига бошингизни қўйиб, кўзингизни бир нафас юмиб туринг. Шунда бундан ортиқ жаннат йўқлигини хис қиласиз.

Рўзгорчи дерсиз? Рўзгорнинг ғори қачон тўлган, айтингни? Ҳаёт ташвишлари ҳеч қачон тугамаган, тугамайди ҳам, лекин ота-оналар бу фоний дунёда меҳмонлар. Кейин минг тавалло-ю, тавба-тазарру билан ҳам уларни ортига қайтариб бўлмайди.

Бу гапларимга қулоқ тутинг, оғир олманг, ота-она қошига шошилинг, дуоларини олинг, кам бўлмайсиз.

Оилада болаларни тарбиялашда отанинг салмоғи ҳам жуда катта. Ота оиланинг узоғини яқин ва йўғини бор қилиш учун доимо ҳаракатда бўлади.

Отанинг ҳам фарзандига она каби муҳаббати чексиз, чунки у фарзандни ўз суратидан кўчирилган нусха деб англайди. Ота ўзи истаган фазлу камолини фарзандига беришга, уни ўзидан кўра ҳам мукамал қилиб тарбиялашга ғайрат қилади. Ота фарзанди ҳақида ҳалқдан "Тарбия қилган отанга раҳмат" деган сўзни

эшитса, севинади, невара, эвараларини кўриб наслини давом этаётганидан қувонади.

Бир киши бир донадан насиҳат қилишни сўрабди. Доно унга: "Ховли-жойинг, илму-одобинг кимдан қолган? – дебди. У киши: "отамдан", - деб жавоб берибди.

Доно унга: "Шунинг ўзи насиҳатдир", дебди ва давом этиб: "Агар сен яхшилик қилсанг, яхшилик қолади, ёмонлик қилсанг ёмонлик қолади", деган экан.

Ота-оила таянчи, меҳрибон маслаҳатчи. Азалдан отанинг мавқеи, юриш-туриши, обрўси, меҳнатга муносабатидан ибрат олиш фарзандлар учун одат ҳисобланган. Ота рози худо рози дейдилар. Фарзанд отани рози қилиб, дуосини олса, дилини пок тутса, Аллоҳ ҳамиша сўраганини беради, ҳар қандай яхши ишларга йўл очилади. Ота ҳеч вақт фарзандига ёмонликни раво кўрмайди. Сиз қуйидаги шеърини мисраларга бир эътибор беринг-а:

*Бир кун ранжитди отани фарзанд,
Ота ўз уйдан бош олиб кетди.
Лекин Аллоҳ меҳри бўлиб сарбаланд
Ота Маккатуллоҳ васлига етди.*

*Ота фиғон чекди Каъба қошида,
Гўё унут бўлгай аламлар бари.
Нажот чарх урса ҳам гарчанд бошида,
Сира кетолмади, бир гапдан нари.*

*Каъбага сиғинар экан кекса чол,
Армонин ошқора айтди оламга.
Деди: "Ибодатим бўлса ҳам увол,
Фақат саодат бер ўша боламга.*

Падари бузрукворининг чизган чизиғидан чиққан, юзига тик қараган фарзанд фарзандми?

“Ота рози – худо рози” деган улуг ақидани вужуд-вужудига сингдирмаган, хизматларида бўлмаган, дуосини олмаган фарзанд фарзандми?

Ёши бир жойга етиб қолган чоғида эғнидаги кийимлари гардини покламаган, уйининг тўрисиға ўтказиб, отасининг деганларини бажо келтирмаган фарзанд-чи?

Отани улуғлаганлар, эъзозлаганлар, кафтида кўтарганлар кам бўлмагай.

Ота-онанинг фарзанди учун чексиз меҳнат – машаққатларини сўз билан ифодалаб бўлмайди. Бир парча этдан, мурғак чақалоқдан забардаст бир инсонни вояга етказгунча онадек меҳрибон ғамгузор, отадек парвона-ю заҳматкаш зотлар қанчалар азият чекиб, қанчалар қалб нурларини фарзандига бахшида этадилар.

Одатда отани падари бузруквор, онани эса меҳрибон волида деймиз. Ота-она буюк зотлардир. Улар сиз билан бизни дунёга келтириб, кўз қорачиғидек асраб-авайлаб, вояга етказибгина қолмай, ҳамма вақт ҳаётимизга нур сочиб турадилар, ой каби тунимизни ёруғ, йўлимизни ойдин қиладилар. Ота-она ўғил-қизига ўз умри, ақл идроки, шодлигини бахш этади.

Фарзандларим! Билинглarki ўзбек ҳалқи бой маънавият ва тарихга эга. Мана ўшалардан баъзилари: авваллари ота ўтирган даврага ўғил дафъатан кўшилмаган, отага тик қараб гапирилмаган. Таом тановул қилишда ота-она келмагунча, ҳеч ким овқатга қўл узатмаган.

Ҳар қандай қийин, мураккаб ишлар олдидан кексаларнинг маслаҳатларини тинглаб, улардан фотиҳа олинган. Қариндош-уруғлар, ёру-биродарлар кучи билан хашарлар қилинган. Тансиқ таомлар пиширилганда кўшниларга улашилган.

Эрталаб туриб, фарзандлар ота-оналаридан хабар олишган. Эрта тонгдан кўча эшиклари очилиб ховли ва дарвоза атрофлари супуриб-сидирилган. Кўча-кўйда ёши

улуғларнинг олдидан кесиб ўтилмаган, саломлашишни ҳеч ким қанда қилмаган. Бемор ва қарияларни зиёрат қилиш одат тусини олган.

Аждоду-авлодларимиз сувни муқаддас - ҳаёт сарчашмаси деб билиб, уни ифлослантиришни, ахлат ташлашни, хатто унга туфлашни гуноҳи азим ҳисоблаганлар. Ҳар бир хонадондан ариқларда зилол сувлар оқиб турган. Оқар сувларни касал бўлиб қоламан деб ҳадиксирамай, бемалол ичишган.

Болакайлар ховлилардаги ёки кўчалардаги мевали дарахтлар шоҳлари устиларида юрсаларда, уларни синдириб, пайхон қилишни ҳаёлига ҳам келтирмаганлар. Кушлар, ҳайвонларга озор бермаганлар, янги фарзанд туғилган хонадондан она "алласи" доимо эшитилиб турган. Она қалбидаги яхшилик, эзгулик, поклик нури алла орқали фарзанд қалбига кўчган.

Бобо ва момоларимиз, ота-оналаримиз фарзандлари билан кечки овқатдан сўнг савоб нима, гуноҳ нима, увол нима, қарғиш нима, дуо нима? кабилар бобида тез-тез "суҳбатлар" ўтказиб турганлар.

Оила суҳбатларида ота-оналар яна болаларига: сувга тупурма, нон устига нарса қўйма, тузни ҳор қилма, ёши улуғларнинг йўлини тўсиб ўтма, ота-онангни гапини қайтарма, ғариб-нотавонлар устидан кулма, одамларга орқангни ўгириб ўтирма, ҳайвонларнинг бошига урма, бўш бешикни тебратма, марҳумларнинг уйдан чиқиб бировникига борма, қариндошларинг билан алоқани узма, кераксиз сўзларни гапириб, кейин изза бўлиб юрма" сингари хикматларни баён қилганлар.

Ёшу-катта уларни зўр эътибор ила тинглаганлар ва уларга амал қилганлар. Шу миллий удумларимиз, миллий қадриятларимиз асносида ёш авлодга ҳалоллик, ростгўйлик, бир-бирларига яхшиликни сиғиниш, виждон, иймон, эътиқод, катталарга ҳурмат каби олийжаноб фазилатлар сингдириб борилган. Мана шу миллий удумларимизни эъзозланглар, уларга амал қилинглар, фарзандларингга уқтиринглар!

Инсон боласи ёшлигидан яхши ва ёмон одатларнинг қайсинисига кўникиб, ўрганиб қолган бўлса, бу удум уни бир умр тарк этмайди. Шунинг учун ҳам ҳалқимизда, "Бешиқда теккан.– кафанда кетар" ёки "Дард кетар-одат қолар", "Иллат кетар-одат кетмас" деган мақоллар бор.

Оилада кўни-кўшнилари кўраолмаслик, фисқу-фасод, иғво муҳити ҳукмрон бўлса, ҳеч шубҳасиз, буларнинг барчаси боланинг хотирасида тузатиб бўлмайдиган оғир асорат қолдиради. Умуман, оиладаги маънавий муҳити ва тарбия туфайли бола ё меҳрибон ва раҳмдил, ёки худбин ва бағритош бўлиб вояга етишини тушуниш қийин эмас.

Биз ўз фарзандларимизнинг бахту саодатини, иқболи ва камолини кўришни истар эканмиз, нафақат оиладан, балки маҳалла-кўйдаги одамларнинг хатти-ҳаракати ҳам боланинг шақлланиб келаётган соф қалби ва онгига қандай таъсир кўрсатиши ҳақида доимо ўйлашимиз, бу масалада зиммамизда улкан масъулият борлигини унутмаслигимиз зарур.

Ўқиганим бор. Республика хотин-қизлар қўмитаси раиси ўринбосари Гулнора Маъруфовага журналист савол берибди: "Айтингчи, сизнингча замонавий ўзбек оиласи қандай бўлиши керак?"

У: "Замонавий ўзбек оиласи шундай бўлиши керакки, унда замонавийлик ва миллийлик уйғунлашиб кетган бўлсин. Оилада маърифатпарварлик, одампарварлик ғояси устун бўлиб, ота-бола, она ва қиз ўртасидаги муносабатларда ҳам ўзбекона ҳаё, замонавий янгича қарашлар сезилиб турса ва бу қарашларда миллий ҳаё, ибo кўриниб турса, деб орзу қиламан. Биз шундай оилаларнигина замонавий ўзбек оиласи, дея оламиз. Ўз отасини сенсираб бошқа тилда чақириш, мутлақо миллий кийимларни инкор этган холда уни олдида очик-сочик кийиниб юрган қизлар ўсаётган оилаларни мен замонавий, бугунги давр орзу қилган оилалар деб айтаолмайман. Замонавийлик дегани бу чегарадан чиқиш дегани эмас,

балки бу дунёга янгича, баркамол нигоҳ билан қараш ва шу нигоҳда ўтмишга эҳтиром кўрсатишдир” деб жавоб берибди. Менимча, бу жуда тўғри жавоб.

Азиз ва меҳрибон фарзанд ва набираларим! Ҳадиси шарифда оилада фарзанд бурчи тўғрисида тўхталиб, фарзанд узлуксиз ота-она хизматида бўлиши, уларнинг розилиги асосида ўз ҳаёти ва фаолиятини йўналтириши таъкидланади.

Кимки ота-онасини чуқур ҳурмат қилса, албатта фарзандлари ҳам уни эъзозлайди, ҳурмат қилади. “Қайтар дунё” деб бежиз айтилмаган. Отани қуёш, онани ой деб билган ҳалқимиз, уларнинг қадрига етиш, эъзозлаш, бошга кўтаришни, падари бузрукворининг туз ҳаққини, волидаи – меҳрибонининг сут ҳаққини оқлашни ҳар бир ўғил-қизининг виждоний бурчи эканлигини алоҳида уқтиради.

Кекса оналарнинг капалак қанотидан ҳам юлқа қалбини хис қилиш, вақт топиб, олтинга бой сўзларини ёнларида ўлтириб тинглаш, кўзларига яхшироқ қараш, хатти-ҳаракатингиз, турмуш тарзингиз, тилингиз билан уларнинг нозик дилига заррача озор етказмаслик йўллари ахтариш кўлингиздан келар. Оналарга меҳр зарур, хотиржамлик зарур.

Ҳар бир инсон, агар у виждонли, ҳақиқий инсон бўлса, дўпписини олиб қўйиб, яхшилаб ўйлаб кўриши керак. “Хўш, мен отамга, онамга қандай яхшилик қилдим” деб.

Ҳар бир саодатли ва азиз фарзанд ота-она кайфиятини ризолик белгиси билан хандон қилиши, ота-она хурсандчилигини ўзига келадиган яхшиликнинг дебочаси деб билиши лозим. Нажот эшигининг калити ва саодат гулзорининг насими ота-она тўфайли ҳосил бўлади.

Азиз фарзандларим! Бир донодан: “Дунёдаги энг улуғ бахт нима?”, деб сўраганларида, у: “Фарзанд учун ота-онанинг ҳаётлиги”, деб жавоб берган эканлар.

Ота-она дунёдан кўз юмганларидан сўнг қабрига неча сўмлик тош қўйиб, ҳайри-эхсонлар қилгандан кўра, тириклигида бир пиёла сув тўтиб, кўнглини овлаш афзалдир. Ота-она тириклигида уларни ҳушнуд этиш, айтган насиҳатлари ва маслаҳатларига амал қилиш, уларни яхши хислатлари билан ёдлаш содиқ ва вафодор фарзандларнинг энг яхши одатлари эканлигини доимо ёдда тутинглар!

Уламолар: "Ота-онани ризо қилган фарзандлар бу дунёда завол кўрмайдилар, у дунёда жаннат эшиклари улар учун очиқ бўлади. Бундай инсонларни эл-юрт ҳам азиз тутади, дуолар қилади", дер эканлар.

Аммо ҳаётда шундай фарзандлар учрайдики, улар туққан онасига, тарбиялаган отасига ғамхўрлик қилишни ўзларига эп кўрмайдилар, улардан хабар олмайдилар.

Айрим йигитлар ўсиб, улғайиб, мансаб курсисига ўтирсалар, ота-она ҳурматини ҳар замонда бериб турадиган озгина пули билан ўлчайдилар, ёки ўғил-қизлари орқали майда – чуйдаларни жўнатадилар.

Шуни билингларки, ота-она қадри пул билан, майда-чуйда билан ўлчанмайди.

Ота-она бир тўғрам нон билан тўядилар. Авваллари бир дона майизни қирқ киши еганлар деган нақлни эшитгансиз. Булар шундай сабр-тоқатли инсонлар. Ота-она учун фарзанд дийдорини кўриш, ҳеч бўлмаса овозини эшитиш ҳамма нарсадан (пул, майда, чуйда ва х.к.) устунроқ туради. Бундай фарзандлар ота-оналари олдида катта гуноҳ қилаётганликларини сезмайдилар, уларнинг ғаниматлигини эсдан чиқарадилар.

Шу ўринда бизнинг оиламизда бўлган бир воқеа эсимга тушди. Акам пахта заводига директор эди. У ҳар куни вақт топди дегунча, гоҳ эрталаб, гоҳ тушлик пайтда, гоҳ кечкурун албатта ота-онамдан хабар олгани бизникига келарди. Жуда иложи бўлмай қолганида улардан узр сўраб, кўнгироқ қиларди. Сизлар унда ёш эдингизлар, буларни билмайсизлар.

Кунларнинг бирида эрталаб акам мен ишлаётган шифохонага келиб, хизмат тақозоси билан бир туманга кетаётганини, йўл-йўлакай қон босимини ўлчатиб кетмоқчи эканлигини айтди (сабаби кечқурун яхши ухлай олмаган экан).

Мен акамни обдон кўриб, унда юракнинг жиддий касаллиги бўлган “миокард инфаркти” касаллигини атипик турини аниқладим. Акамни унамаганига, мен яхшиман деганига қарамай, уни ўша заҳотиёқ шифохонамизни реанимация бўлимига жойладим.

Шу куни ота-онам акамни келишини кўтибдилар. Кечқурун уйга келсам, улар менга акамни келмаганлигини айтиб, ҳавотирланаётганликларини билдиришди. Мен уларга акам билан кўришганимни, у бир неча кунга Тошкентга кетганини айтдим. Улар менинг гапимга ишонқирамай, акангиз ундай холда бизга қўнғироқ қилиб кўярдику, дейишди. Мен шошилиш холат экан, шу боис менга айтиб кетди, деб уларни тинчлантirdим. Эртаси куни кечқурун онам менга нега акангиз Тошкентда бўлсаям телефон қилмаяпти, бундай одати йўқ эдику, деди. Мен иши кўпайиб кетгандир, албатта эртага телефон қилиб қолар, дедим.

Шифохонамизни реанимация бўлимида шаҳар телефони йўқ эди, у бу бўлимдан 100 метрлар нарироқда бор эди. Кечқурун мен сим топиб, шу жойдан реанимация бўлимига телефон туширтirdим. Эрталаб, яъни касалликнинг учинчи куни акам отам, онам билан телефонда гаплашишди, ўз вақтида уларга қўнғироқ қила олмаганидан узр сўради. Тошкентда хизмат сафаридалигини айтди. Касалликнинг тўртинчи, бешинчи кунлари ҳам телефон орқали улар билан гаплашиб турди. Шу орада уни аҳволи анча яхшиланди.

Кечқурун ишдан кайтсам, онам: “Мени кўнглим негандир ғаш, нотинчман, акангизга бир нарса бўлган, мендан яшираяпсизлар”, деб қолди. Онамни тоби йўқ эди. Ҳар куни муолажа оларди. Вазият мени асл холатни

айтишга мажбур этди. Акамни аҳволи анча яхшилигини айтдим.

Улар (ота-онам): “Бизни ҳозироқ уни олдига олиб борасиз”, деб айтишди. Ноилож уларни акамни олдига олиб бордим. Уларни кўришишларини таърифлашга ожизман.

Ана сизга онанинг меҳри. Отанинг меҳрибонлиги. Она қалбини ҳеч алдаб бўлмас экан. Биз фарзандлар буни сезишга ҳаракат қилишимиз керак.

Айрим фарзандлар вақтинчалик топган молу-дунёси олдида эсанкираб, ота-онаси, ака-укалари, опасингилларини хўрлайдилар, қондошларига шафқатсизлик ҳам қиладилар, ҳақоратлайдилар. Отага қаттиқ гапирган, онага кўл кўтарган, қондошларини менсимай, уларга маънан зарар келтирган фарзандларнинг бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам азобга, таҳқирга маҳкум бўлишлари муқаррардир. Буларни ҳаммаси Аллоҳга аён. Буни вақт кўрсатади. Биз ҳаёт давомида бундай инсонларни кузатдик.

Қадимда падари бузруквори томонидан лаънатланган ўғил ёки қиз эл-юрт олдида бошини кўтариб юраолмаган, юзи шувит бўлиб, маҳалла-кўй, қариндош-уруғ олдида обрўси тўкилган. Бундай фарзанддан ҳамма нафратланган, улар қарғиш олганлар.

Сизлар дуонинг яшнатишини ҳам, қарғишнинг қақшатишини ҳам эшитгансизлар. Ҳақ қарғиш албатта қақшатади. Ўшанда қарғиш олган шахс кимга, қачон, қандай азоб берганини эслайди. Қарғишни қаҳри қирқ йилдан кейин ҳам сўнмайди, у адашиб ўтиб кетмайди, шубҳасиз, чалиб йиқитади.

Бугунги кунларимизда битта-битталаб қайтадан нашр этилаётган маънавий булоқларнинг шифобахш оби зам-замлари фарзандларимизни хидоят йўлига бошламоқда, кўнгилга яхшилик уруғларини сочмоқда. Лекин қайсидир хилватларда ёмонлик ҳам ўз умрини яшаб юрибди. Ҳар яхшиликка мукофотни ҳам, ҳар бир ёмонликка жазони ҳам, аввало Яратганнинг ўзи беради.

Аммо бир ўртада виждон тарозиси бор. Инсон қачондир ўз қилмишларини шу тарозида бирма-бир ўлчашга мажбур. Виждон судининг ҳукми то умрининг охиригача авф этилмайди, жазолайверади, жазолайверади. Шунинг учун донолар: "Ота-онангиз, ака-укангиз, опа-сингилларингиз билан мулойим муносабатда бўлинглар. Улар билан ҳар вақт охиста сўзлашинглар, зинҳор овозингизни кўтарманглар, асло одоб қоидаларини бузманглар", деганлар.

Азизларим! Ҳар бирингиз ҳаётингиз давомида яхши фазилат ва ажойиб хислатларни бағри кенг, меҳнатсевар етук инсонлардан доимо ўргана беришларингга ва уларга амал қилишларингга, авлодимиз обрў-эътиборини сақлаб, уни юксалтиришларингга, оилангизни мустаҳкамлашларингга мен албатта ишонаман.

ОТА-ОНАМ НАСИХАТЛАРИ

Азиз фарзандларим!

Донолар: “Ҳар ким насиҳат пайтида насиҳатчининг, муолажа чоғида табибнинг, шариат масалаларида зохиднинг сўзига амал қилмаса, яхши иш фойдасидан, муолажа шифосидан ва ибодат савобидан маҳрум бўлади” дейишади.

Мен Сизларга имкон даражасида аввало **ота-онамизнинг бизга айтган** айрим ўғитларини тақдим этмоқчиман.

Бошида ота-онам ҳақида икки оғиз гапирай.

Отам ҳисобчи бўлган. Нафақага чиққач, 20 йилдан зиёд маҳалла оқсоқоли бўлган. Отам каттага ҳам, кичикка ҳам бирдек ширин муомалада бўлган, ҳушчақчақ инсон эди. Маҳалла оқсоқоли сифатида кимнинг бошида нима ташвиши бор – ҳаммасидан хабардор эдилар. Тўй – маъракаларга бош-қош ҳам шу киши эди. Кўпчиликни хайратга соладиган одатлари бор эди. Ҳеч кимга қаттиқ гапирмасди, каттаю-кичикка сизлаб гапирарди. Кимдир ёрдам ёки маслаҳат сўраб келса, ташвишларини енгиллаштиришга шошиларди. Сўзлари майин, киши кўнглига малҳам эди. У киши билан бироз суҳбатлашган одамнинг дарди енгиллашарди.

Хуллас юриш-туришлари, рўзғор тутишлари, кишилар билан муомаласи бу одамни қандай инсон эканлигини ҳеч бир таърифсиз, шундоққина кўрсатиб турарди. Бирон нарсадан ёки бирон кимсадан нолиб гапирганларини эшитмаганмиз. Маҳалла ахли ўртасида обрўси бениҳоя катта бўлган.

У хизмат тақозоси билан туманларда кўп ишлагани туфайлими, ким тумандан келиб, шаҳарда бирон кун ётгани жой тополмаган (1945-60 йиллар) ҳолларда, уларни уйга олиб келиб, меҳмон қилиб, бошпана берарди. Оила аъзоларимиз бунга кўникиб қолишганди.

Онам шаҳримиздаги обрў-эътиборли, билимли инсон қизи бўлган. Онамиз арабча имлони яхши биларди. Куръон, ҳадисларни кўп ўқирди Худди

шунингдек отам ҳам куръон, ҳадисларни кўп ўқирдилар. Онам 9 та фарзанд кўрган. Улардан 7-таси ёшлик пайтларидаёқ вафот этган эканлар. Энг тўнғичи акам ва ўртанчаси мен тирик қолган эканмиз. Бу ҳол табиийки онамиз қаддини буккан.

Онам ўта оқила, меҳмондўст аёл бўлганлиги туфайли, барча қариндош-уруғларимиз у билан маслаҳатлашиб, иш кўришган, рўзгор ишларини яхши билган.

Ота-онам билимли инсонлар бўлганлиги учун бизнинг (акам ва мен) тарбиямизга масъулият билан қараганлар, деб ўйлайман.

Отам кунларнинг бирида оила даврасида қуйидагиларни айтган эди: "Донишмандлардан бири бир инсонни кимлигини аниқ билиш учун унинг ота-она, бобомолари ким эканлигини билиш керак, деган эканлар.

Буюк бобокалонимиз Амир Темура ҳам инсонларнинг авлод-аждодларини яъни наслини аҳамиятига катта эътибор берган. Чунки ҳалқимизда "Етти пушти ким бўлса, авлоди ҳам шу бўлади" деган нақл бор.

Сизларга бир воқеани айтиб берай, деб қолди отам: "Айтишларича, отам махсидўз бўлган эканлар. Шу билан бирга маҳалламиздаги масжидни Аллоҳ йўлида супириб, сидириб юрар эканлар.

Онамнинг айтишича, бир куни бомдод намозидан сўнг, отам масжидни супириб-сидириб, уйга кайтибди. Шунда онам отамни кавушига бир барг ёпишиб қолганини кўриб: "Кавушингизга барг ёпишиб қолибди" деса, отам: "Бай, бай, бай бу барг масжидники-ку" деб баргни масжидга олиб бориб қўйган эканлар.

Кўрдингизми, отам қандай содда, пок ҳалол инсон бўлган. Мен ҳам ҳаётим давомида отам каби ҳалол ва покликка қаттиқ амал қилиб келдим. Мен ҳалол яшаб кам бўлганим йўқ. Юзим барчани олдида ёруғ, доимо инсонлар кўзига тик қарай оламан. Сизлардан ҳам шуни қаттиқ талаб қиламан" деган эдилар.

Азизларим, биз қандай содда, ҳалол, пок инсонлар зурриёдидан эканлигимизни сезиб турибсизлар.

Отам кўп бора: "Ҳаётда турли зиддиятлар мавжуд: бири тўғри, бири нотўғри, бири ҳақ, бири ноҳақ, бири ҳалол, бири ҳаром. Бу қарама-қаршиликларни иймон ва виждон тарозиси фарқлайди.

Ҳалоллик – энг яхши ва айна пайтда энг тўғри йўл. Доимо қай шароитда бўлса ҳам ҳалол яшанглар. Ҳалол ишлаш – бу дунёнинг зўр яхшилигидир, маърифатни шамчирогидир.

Ҳалол билан ҳаромни қандай ажратиш керак? Ҳалоллик – бу тоза қўл, соф виждон, ёруғ юз, самимий нигоҳдир. Ҳаромлик бўлса, бунинг акси – ифлос қўл, ботқоқ виждон, қора юз, жирканч кўзлардир.

Ҳалоллик билан топилган битта дон бутун бир хирмонга, ҳаром йўл билан топилган бир уй нон эса, ушоқчадек татимайди. Бу янги гап эмас, жуда эски ибора. У ота-боболаримиздан қолган. Ҳақиқий ҳалолликка соғиниб яшаган инсоннинг у дунёси ҳам, бу дунёси ҳам нурафшон бўлғусидир.

Баъзи бир одамлар ҳалоллигинг учун сендан жирканишлари мумкин. Покликдан, софликдан ҳам нафрат қиладиганлар ҳам учрайди, бу дунёда. Улар сизларни бу йўлдан қайтармоқчи бўлишлари, бўйсунмасанглар эса сизларни синдиришмоқ пайида бўладилар. Лекин сизлар буларга эътибор бермай яшашларинг керак. У ёгига яратган Аллоҳнинг ўзи сизларга мадад беради, уларга сизларни ҳор қилиб қўймайди. Шу боис, сизлар ҳеч адашмай, ҳалоллик сари интилаверинглар" дердилар.

Шоирнинг қуйидаги шеърий мисралари ҳам мана шу масалаларга қаратилганлигига бир эътибор беринглар-а деб, бизга ушбу шеърни кўрсатган эди:

Инсон табиатин қизиқ иши бор,
Ёшига хос турли қизиқиши бор.
Нега шундоқ? Ахир инсон умрининг
Баҳори, ёзи бор, кузи, қиши бор.

Инсон табиати жуда ажабдир,
Энг муҳими ақл, виждон, адабдир.
Мужассам бўлса шу уч фазилат,
Қолгани шуларга боғлиқ бир гапдир.

Ҳар ишда асло ошмай маромдан,
Ҳалолни фарқ қилиш лозим ҳаромдан.
Маромин билмаса кимки ҳар ишнинг
Ўз-ўзин бенасиб қилар оромдан.

Меҳнат қилиб яшаш ҳар инсон иши,
Ва бу қаҳрамонлик, шараф-шон иши.
Юз-хотир қилмасдан ҳақ сўзни айтиш,
Қиёссиз жасорат, соф виждон иши.

Отам яна бизларга: "Ношукур бўлиш яхши эмас,
сабр қилиб, нафсни тия билиш керак. Кимки бунга қобил
экан, ҳушбахтлик ва саодат эшиклари унга очилади.
Билинглари, нодоннинг олимга, номарднинг мардга,
қўрқоқнинг жасур одамга ҳасад қилиши ҳаммага аён.

Тинчлик билан кечирилган қисқа умр, қўрқув ва
ташвиш билан кечирилган узоқ умрдан афзалдир.

Ўзларингдан илгаргилардан ибрат олинглар. Сабр
ва чидам барча мушкул ишларни енгиш калитидир.
Муҳтожлик соатларини унутишга ҳаракат қилинглари,
аммо улар ўргатганларини унутманглари" деган эди.

Шу ўринда инсондаги яна бир фазилат – диёнат
тўғрисида тўхталмоқчиман деб сўзини давом этган отам:
Донолар фикрича, диёнат мусулмон қалбидаги
мустаҳкам ва собит ақидадир.

Мусулмоннинг сўзи ва ишлари унга асосланади ва
шундан келиб чиқиб бировлар билан муомала қилади.
Диёнатли йигит турмуш ўртоғини ҳар томонлама асрайди
ва ҳимоя қилади, унинг айрим инжиқликларини кўтаради,
у билан иноқ яшашга ҳаракат қилади, уни эъзозлайди.

Диёнатли аёл молдор, гўзал ва обрўли бўлса ҳам
камтар ва ҳушхулқ бўлади. Диёнатли эр ва аёл Аллоҳ

таолога шукр қилиб яшайди, қийинчиликларга сабрли бўлади, воқеъликка имону сабр билан ёндошади, жуфти ҳалолига вафо кўрсатади.

Диёнатсиз молдор аёл бўйсунмас, диёнатсиз гўзал аёл мағрур ва диёнатсиз обрўли аёл такаббур бўлади.

Бу сифатлар ҳаётда кўпинча оилани "инқироз" га олиб келади. Оила қуришда бу сифатга эътибор қаратилмоғи лозим. Инсон ҳамиша бир дардкашга зор бўлади. Ўзига ҳамиша содиқ сирдош, маслақдош қидиради. Яхши кунда ҳам, бошига ташвиш тушган лаҳзаларда ҳам ана шу ҳамдардга, кўнглини ёзгиси келади. Ўртадаги сирлашувлар қўлами кенгая борган сари меҳр иплари ҳам тобора қаттиқроқ боғланаверади. Бу туйғу эса шубҳасиз дўстлик манзили томон йўл очади.

Дўст танлашда адашманглар. Агар нотаниш одамнинг кимлигини билмоқни истасанглар, унинг таниш-билишларини сўраб суриштиринглар. Шунда ҳамма нарса аён бўлади. Чунки табиатда ҳам, жамиятда ҳам барча мавжудот ўз тўпи, тўдаси билан бирга бўлади.

Донолар: Беш тоифа киши билан улфатлик қилмасликни маслаҳат берган эканлар. Буларнинг биринчиси фисқу-фужур ахли. Улар сени ҳалқ орасида расво ва шарманда қилади. Бир луқма нон учун сени сотишдан қайтмайдилар. Уларнинг одатлари шуки, сендан бир нима таъмасида бўладилар, агар бермасанг, ҳалқ орасида сенинг ҳақингда ёмон гаплар таркатишади, обрўйингни тўкишади. Одамлар эса гапнинг тагига етмай, сен билан ёмон муомала қила бошлайдилар. Иккинчиси баҳил ва хасис кишилар. Агар сен бирор нарсага муҳтож бўлиб қолсанг, улар ҳеч қачон сенга ёрдам қўлини чўзмайдилар. Сени молу давлатингни уялмай ейдилар. Тугаса, душманингга айланади. Уларнинг учинчиси ёлғончилар. Улар сени энг яқинларингдан айришади. Тўртинчи тоифа эса жоҳил, нодон ва аҳмоқ кишилардир. Улар сени тўғри йўлдан оздиради, одамнинг ниятини бузади. Бешинчи тоифа эса лақма ва дилида меҳри йўқ кишилардир" дердилар

Онамиз ҳам бизларга ўз навбатида: "Доимо яхши ният қилиб, шукроналик билан яшанглар. Бировнинг молига, бахтига ҳасад билан эмас, хавас билан қаранглар. Доимо яхши гапларни гапиринглар, яхши нарсаларни ўйланглар. Ҳар бир яхши гапга ҳам, ҳар бир ёмон гапга ҳам "фаришталар" омин дер эканлар.

Одамийликнинг энг улуғ хислатларидан бири кечиримлиликдир. Сизлар тил билан, дил билан хато қилган кишини кечириб юборсанглар, эхтимол қаршингизда турган бир одамни аяган бўларсизлар. Эхтимол уни яна шу айбларни қилмасликликларига туртки бўларсизлар.

Инсонлар билан мулоқотда оғзингиздан чиқаётган ҳар бир сўзга мумкин қадар баҳо беришни билинглар. Ўйнаб гапирсанглар ҳам, ўйлаб гапиринглар, кейин пушаймон қилмайсизлар.

Шу ўринда, қуйидаги ҳикояга бир эътибор беринглар-а: Бир подшоҳ туш кўрибди, тушида оғзидан барча тишлари тўкилиб кетганмиш. Тушни таъбир қилувчини чақириб: "Тушнинг таъбири недур?", депти. У: "Эй шоҳим, сенинг олдинда барча хеш, ақрабо ва қариндошларинг ўлгусидир. Андоқким, сендан ўзга ҳеч ким қолмагусидир". Буни эшитган подшоҳ: "Менинг юзимга бундоқ дардлик ва андуҳлик сўзни айтдинг. Менинг барча қариндошларим ўлсалар, сўнгра мен қандоғ ишга ярарман ва на янглиг рўзгор сурарман?"- деди ва унга юз таёқ урмоқ буюрди. Сўнгра бошқа бир тушни таъбир қилувчини чақириб, муддаони сўзлабди. У: "Эй шоҳим, сенинг умринг барча ақраболаринг умридан узоқ бўлур", депти. Подшоҳ депти: "Барча ақлнинг йўли бирдир ва икковининг таъбирларининг негизи бир ерга борур, аммо сўздаги ибораларнинг орасида фарқ бағоят кўпдир". Подшоҳ сўнги тушни таъбир қилувчининг сўзамоллиги, етти ўлчаб бир сўзлашини тақдирлаб, унга юз тилло берган экан.

Ҳар вақт оғизларингдан фақат яхши сўзлар чиқсин. Доимо рост сўзлашга одатланинглар. Рост сўз дагал

бўлади. У кўнгилга оғир ботади. Аммо, бундай ҳақиқат кўнгилга жойланса, кишига албатта наф беради.

Маълумки, туғилган инсон албатта вафот этади. Ундан ҳеч бир нишона қолмайди. Лекин унинг сўзлари эзгулик бўлса, бошқалар юрагидан жой олиб улгирса, кўчиб юраверади. Инсон икки нарса туфайли қарилигини билмайди, дейишади. Улардан бири ҳушхулқ, иккинчиси эзгу сўздир. Туғилган инсондан қоладиган мерос – сўз. Унинг ўзи ўлиб кетади, сўзи эса мангу қолади. Шу ўринда яхши ва ёмон, фойдали ва зарарли, керакли ва ортиқча сўзларнинг чегараси қаерда? Буларни қандай ажратиш мумкин? Уларни белгиловчи меъёр нимада? каби саволларни бўлиши табиийдир.

У дастлаб сўзни кишига ёқиш ёқмаслиги, бошқаларнинг муносабати билан ўлчанадиган ходиса. Ортиқча сўз жонга тегадиган, кишини зериктирадиган бўлади. Шу боис донолар: "Кўп сўзлаш – донолик белгиси эмас, у – эзмалик аломати дейишади. Чин сўз эътиборли, яхши сўз қисқа бўлади. Шу боис кўпни кўрган кексалар: "Бефойда сўзни кўп айтма, фойдали сўзни кўп эшитишдан кайтма" дейдилар.

Сўзни туя бўйнига ўшатишади. Унга жилов солса бўлади, етовга юраверади. Шу ўринда Сизларнинг эътиборингизни қуйидаги ривоятга қаратмоқчиман.

Бир подшоҳнинг жуда ҳам чиройли оти бор экан. Подшоҳ отини жуда севаркан. Кунлардан бир кун шу от касалланиб, ўлибти. Ғазаб отига минган подшоҳ отбоқарни ўлдириш қасдида уни хузурига чорлабди. Подшоҳни доно вазири бор экан. Вазир орага тушиб, подшоҳни бу ниятидан қайтармоқ учун унга мурожаат қилибди.

- Подшоҳим, сабр қилинг, аввал бу ярамас отбоқарнинг қилган жинояти қандай натижалар берганини ўзига бирма-бир айтайлик, иқрор бўлганидан сўнг ўлдирсангиз бўлади, - дебти.
Кейин отбоқарга, гўё ғазабланган бўлиб, айтибди:

- Эй ярамас отбоқар, қилган жиноятингнинг келтирган ёмон натижаларини биласанми? Билмасанг, мен бирма-бир айтиб берай, айбингга иқрор бўлсанг, ўлимдан озод бўлиб, яна хизматингни давом эттираверасан.

Биринчидан, биламиз, подшоҳимизнинг отини яхшилаб боқдинг, унинг ўлишини эмас, хатто касал бўлишини истамадинг, лекин бечора от қазоси етиб, ўлиб қолди. Бало қазони қайтариб, отнинг умрини узайтиришга нега кучинг етмади? Мана шунинг учун айбдорсан, тўғрими? Эй нобакор отбоқар, айбингга иқрор бўл!

Иккинчидан, биламиз, отни сен ўлдирмадинг, умри тугаб, қазоси етиб ўлди, лекин подшоҳимиз сендан гумон қилиб, шу даражада ғазабландиларки, муборак қўлларига қилич олиб, сени ўлдирмоқчи бўлдилар. Бу ишлари билан оламга кулги бўлишларига сал қолди. Бунинг учун ҳам сен айбдорсан, айбингни бўйнингга ол!

Учинчидан, подшоҳимиз бир от деб сени ўлдирсалар эди, бутун одамзод: - Фалон подшоҳ бир ҳайвон деб отбоқарини ўз қўли билан ўлдирган, инсондан ҳайвонни ортиқ ҳисоблаган, инсоннинг қадр-қимматини ерга урган", - деб подшоҳимизга лаънат ўқирдилар, нафрат назари билан боқардилар, шу билан подшоҳимизнинг муборак номлари булганарди. Бунга, яна сен сабабчи бўлардинг. Кел, подшоҳимизга узр айт, ҳамма айбларингга иқрор бўл, ундан кейин подшоҳимиз нима қарорга келадилар, ўзлари биладилар. Менинг сўзларимни уқдингми, ярамас отбоқар?

Подшоҳ тадбирли вазирнинг кинояли сўзларидан таъсирланиб, қўлидаги қиличини улоқтириб, отбоқарни ўлдиришдан қўл тортибти, уни яна ўз хизматига қўйибти.

Шундай қилиб, тадбирли вазир Сўзни жой-жойида ишлатиб, ғазаб отига минган подшоҳни ножўя ҳаракатдан тўхтатибди, уни огоҳлантирибди, шу билан гуноҳсиз отбоқарни ўлимдан қутқарибди.

Демак, ҳар бир сўзни ўйлаб, тушуниб, тарозига солиб гапирмоқ кўп наф келтираркан.

Шу боис донолар ҳам:

Биров гуноҳ қилса, бўлсанг дарғазаб,
Жазо бермай туриб, ўйла яхшилаб.
Кўнгил шишасини синдириш осон,
Бироқ асли каби бўлмайдди ямаб

деган эканлар.

Сизлар, бу хикматларга қулоқ тутинглар.

Ҳар вақт "Бисмиллохир раҳмонир Раҳим" ва саломни канда қилманглар.

Раҳмон - бу раҳмдиллик ва шафқатлилик тимсоли бўлган Аллоҳга хос сифат. Раҳим-меҳрибонликни ўзида мужассамлаштирган инсонлар сифати.

Демак, "Бисмиллохир раҳмонир Раҳим – Раҳимли ва Раҳим бўлган Аллоҳнинг номи билан деганидир.

Бу биринчидан Аллоҳнинг номи зоти ва унинг икки сифатини ўз ичига олиб, бизни раҳм-шафқатга даъват этаётган бўлса, иккинчидан инсонларнинг ҳар бир ҳаракати муҳим эканлигига далолатдир.

Биз ҳар бир ҳаракатимиз олдидан "Бисмиллоҳ"ни талаффуз қилар эканмиз, у бизни ҳар бир балодан асраб қолади. **Бу ишончимиз** эса қалбимизга хотиржамлик бахш этиб, ҳаётга бўлган умидларимизни мустаҳкамлайди, яхшилик сари тўла ишонч билан қадам ташлашимизга даъват этади.

Одоблиликнинг энг асосий мезонларидан бири – саломлашишдир. Ҳалқимиз азалдан инсонга салом беришни бурч деб билганлар.

Аҳлоқи комил инсонлар етти хил шароитда салом беришлари шарт: таниш, биродарини кўрганда, ёши катталарга, йўл юрганда, йигинларга борганда жамоага, бировнинг ховлисига кирганда, қабристонга яқинлашганда, ўз уйига кирганида.

Қуйидаги вазиятларда салом бериш жоиз эмас: ҳаммомда, хожатхонада ва намоз ўқиб турган одамга.

Салом бериш одоби еттитадир: Аввало салом самимий бўлсин, отлиқ яёв одамга биринчи салом беради, ёши кичиклар ёши улуғларга, озчилик кўпчиликка, очиқ чехра билан салом бериш, имо-ишора билан салом бермаслик, овоз чиқариб салом бериш.

Салом беришни шу қоидаларига амал қилиб, уни овоз чиқариб, тўлик холда "Ассалому алайкум" деб айтиш жоиз. Мен ўйлайманки, сизлар бесалом юрмайсизлар" дердилар.

Яна отам: "Йиллар ўтган сайин ёшлик ўз ўрнини кексаликка бўшатиб беради. Борган сайин умринг омонатлиги кексалар ҳаёлига тез-тез соя ташлаб туради. Инсон ҳорғин танасида кексалик аломатларини пайқагач, қандайдир тушкунликка тушиб, ўзини кераксиздек хис қила бошлайди. Худди болалар сингари заиф, муҳтож кўнгил эгаларига айланиб қолади. Шундай ҳолларда уларни йўқлаб туриш жоиз. Шу ерда ўқиган бир воқеа эсимга тушиб қолди, дейди.

"Кунларнинг бирида бир инсон қишлоққа ўртоғиникига меҳмонга борибди. Эртасига ўртоғи: "Юр оғайни, бувимларни зиёрат қилиб келамиз", дебди. Унинг бувиси 100 ёшга кирган эканлар. Кичкина бўлиб қолибдилар, нуроний чехралари тиниқ, ўзлари тетик экан. Уни қарангки, тишлари чиқибди. У кишини зиёрат қилибдилар бир пиёла чой устида. Оғайнисининг бу бувилари кўз ёш қилиб, кенжа ўғилларининг оёғи синиб қолганини, бир ойдан бери кўраолмай соғиниб кетганини айтибди.

Шу пайт ховлида оппоқ соқоли кўксига тушган бир отахон кўринибди. Ёнларида қари кампир. У киши хассага таяниб, оқсоқланиб келар экан. Ўнг кўлларида ўн-ўн икки яшарчалик болани етаклаб олган эканлар, кейин билсам, у отахоннинг чевараси экан. У киши уйга кириб, оналари билан қучоқлашиб, ўпишиб кўришибди, оёқлари синиб, кўргани келаолмагани учун онадан узр сўрабди. Онахон ўғлим деб суюб гапирганларида кўз

ўнгимга 40-45 яшар киши келганди, уни қарангки, бу кичик ўғиллари 77 ёшда эканлар,

- Айланиб кетай сендан, эҳтиёт бўлиб юрсанг
- бўлмайдими, қап-катта бўлсанг, ахир қачонгача мени куйдирасан. Оёгинг оғриётгандир-а, кел болам силаб кўяй, - деб чолнинг оёқларини қурушқоқ кафтлари билан силаб сийпалабдилар, худди ёш боладек эркалабдилар. Бу ҳолатни кўриб, кўзларимга ёш келди. Она учун қари бўлсаям, бола-бола эканда, дедим, дебди халиги инсон.

Ибратли воқеа, шундай эмасми?

Шу боис, фарзандларим кексаларга ва беморларга алоҳида эътибор, меҳр-мурувват кўрсатиш, ўксик дилларни кўтариш савоб ҳисобланади.

Қариялар дуосини олган инсон ҳеч қачон кам бўлмайди. Мен ўйлайманки, Сизлар бу масалаларга катта эътибор берасизлар- дер эдилар.

Акам пахта тозалаш заводида директорликка, мен институтда кафедра мудирлигига ўтаётган кезларимизда **отам-онам** бизларга кўйидаги насиҳатларни қилганларки, зора бу насиҳатлар ҳам сизларга катта наф бериб қолса ажаб эрмас!

Отам: "Мен ҳаётим давомида кўп раҳбарлар билан ишладим. Бу бўйича ҳаёт сабоқларини олдим. Шундан чиққан хулосаларимга кўра, Сизларга бу борада ўз фикрларимни билдирмоқчиман.

"Сизлар раҳбар этиб тайинланаяпсизлар. Раҳбар ўзини ҳукмдор деб эмас, балки шу ерда меҳнат қиладиганларнинг ҳаммаслаги, ҳамдарди, суянчиги, йўл бошловчиси деб билмоғи керак. Раҳбар аввало одам. Демак, у одамийлиги, эл-юртга қайишиши билан жамоага ибрат бўлиши керак. Билингки, мансаб инсонга ўзини устун сезиш учун эмас, унга сидқидилдан хизмат қилиши учун берилади. Айрим раҳбарлар мансаб курсисига эришгани ҳамон оммадан ўзини ажратишга уринади. Бундай ҳолда у ҳеч қачон обрў ола олмайди, жамоада муҳит бузилади, ишлар орқага кетади. "Яхшининг

қадрини ҳалқ билади, ҳалқнинг қадрини мард билади" деган нақлни доимо ёдда тутмоқ даркор. Ҳар қандай раҳбар ходимларнинг меҳрини козонаман деса, энг аввало, улар билан самимий муомалада бўлиши даркор. Уларни ташвишга солаётган муаммоларни тинглаб, қўлидан келадиган ёрдамни аямаса, шу етарли!

Инсон шаънини ҳақоратловчи чиқишлар қилмаслик лозим. Танқидий фикр билдириш, танқид қилиш мумкин, аммо бу – шахсни ҳақорат этиш дегани эмас.

Раҳбар гуноҳ қилиб қўйган одамнинг самимият ва садоқати даражасини, ақли ва идрокининг савиясини яхши билиши керак. Агар бундай шахслар жамоага наф келтира олишлари мумкин бўлса, уларга иш топшириши, уларни тўғри йўлга солиб юборишга интилиши керак. Агар улар фавқулодда адашиб қолсалар, раҳбар бундай инсонларни гуноҳларини кечириши, барча ҳуқуқларини қайтариб бериши, уларни қўрқув ва шубҳадан қутултириши ва шу равишда аввалги вазиятини тиклаши лозим. Ишчи, хизматчиларни меҳнат шароитини яхшилаш, уларга қулайликлар яратиб бериши керак.

Билмоқ лозимки, ҳар бир ёмонликнинг бир жазоси бор. Ўз ёмонлигини ниқоблаган, хийла ишлатиб, ўзини яхши кўрсатган одам, албатта эртами, кечми қилмишларининг ажрини кўради.

Беозорлик ва донолик ҳамма вақт, жамоат билан муомалада даркор бўлади. Беозорликнинг асосий шarti ақлли ва тажрибали одамлар билан маслаҳатлашмоқ, нодон ва жоҳил одамлардан қочмоқдир. Кенгашиб иш қилганга не етсин. Билингки, яхшиликни кўп қилган кишининг пушаймонлиги кам бўлади.

Бировга яхшилик қилсангиз, қилган яхшилигингизни унутинг, биров сизга яхшилик қилса, уни эл орасида ёйинг. Камтар бўлинг, мағрурлик – ақлсизлик белгисидир. Кибр инсонни халокатга чорлайди.

Пайғамбаримиз Муҳаммад саллолоху алайҳис вассалам раҳбарларга қарата: "Ҳар биринглар ўз қарамоқларингдаги кишилар учун посбонсизлар, қиёмат

куни жавоб берасизлар” деган эканлар. Агар бир киши 10 та одамга бошлиқ этиб тайинланса, қиёматда у савол-жавобга қўл-оёғи, боғланган холда келаркан. Бошлиқ бўлган пайтида одамларга яхшилик, адолат қилган бўлса, шу адолат унинг кишанларини ечаркан, агар зулм ўтказган бўлса, зулм уни халок қиларкан.

Шуни билинги, раҳбар масъул шахс, аввало нафс тарбияси мактабини ўтаган бўлиши керак. Токи инсон нафсини жиловлаб ололмас экан, таъма уни мудом ёлғон ва фосиқликка судрайверади. Бунини мен ҳаётда кўп кўрдим.

Агар нафс ақл-идрокка бўйсунса, у меъёрда бўлиб, одамда нафс борлигини сезмайсиз. Агар у хакалак отиб кетса, ақл-идрокка бўйсунмаса, у балои нафсга айланади, одам бошига минг хил балои-қазоларни ёғдиради, бошқаларни ҳам ўз домига тортади. Қаноат билан нафс доимо бир-бирларига душман.

Нопок раҳбарнинг қилмишларини назорат органлари билмаслиги мумкин, аммо жамоа билади. Жамоа билган кунини у назардан қолади. Дунёда ҳамма нарсага эришиш мумкин. Афсуски, пул ҳам, мол-дунё ҳам, амал ҳам ўткинчи. Улар қандай осон келган бўлса, шундай, гўёки, саробдек йўқолиши мумкин.

Раҳбар хушомад ва тавозелардан ҳам эҳтиёт бўлиши керак. Бундай муносабатдан ҳам қандайдир манфаат ва илинж кўзланган бўлади. Раҳбар хушомад ва тавозега безътибор бўлсагина комилликка қадам кўяди. Баджаҳиллик, тундлик раҳбарга ярашмайди, чунки инсонлар унинг олдига чора излаб келадилар. Баджаҳиллик, тундлик инсонни эл-улусдан ажратиб кўяди. Бундайларни ҳам кўп кўрдим.

Бошлиқ тўғри сўз, бутун ва адолатли бўлиши лозим, токи эл-юрт унга ишониб кўнгил кўйсин. Раҳбар ишда ишончли етук, ўқув-идрокли, доно, одил, адолатли айни пайтда дадил ва журъатли бўлиши керак. Ўз сирини сақлайдиган, лаёқатли кадрлар топа оладиган, яхши ишлайдиганларни тақдирлайдиган, садоқат билан

ишлайдиганларни қадрига етадиган, маслаҳат билан иш кўрадиган, тадбирли раҳбарнинг хокимияти узоқ умрли бўлади. Адолатли иш тутсангиз, буни ҳамма сезади. Агар сизнинг ўринбосарларингиз нотўғри иш қилиб қўйсалар, уларга танбехни ҳаммани олдида эмас, балки алоҳида холда бериш керак. Ҳаммани олдида уларни хижолат қилмаслик керак. Чунки у бундан сўнг ўринбосарлик вазифасини яхши бажара олмайди, унга қийин бўлади.

Мир Алишер Навоий ҳар доим: "Бир соатли адолат олтмиш йиллик ибодатдан афзал" деган эканлар. Ҳақ сўз, адолат учун сай-ҳаракат еткунча курашиш ҳар қандай ориятли инсон бурчи бўлиши керак.

Донолар ҳам: "Одамлар адолатни сезишлари учун уларга адолатсизлик оқибатларини кўрсатиб турмоқ зарур деб айтганлар" деган.

"Сиз олимсиз, деб менга мурожаат қилдилар онам, илмли одам учун дастурхонни тўриси ёки пойгаги деган тушунча йўқ. Чунки олим ўтирган жой муқаддас, муътабар ҳисобланади. Олим учун энг муҳими жамоатнинг яқдиллиги, хурфикрлиги ва юксак маънавиятидир.

Агар сиз улуглар босиб ўтган йўллар мағзини чақсангиз, улар ҳеч қачон буюкликка даво қилмаганликларини, аксинча, ҳамиша оддий одамлар орасидан ажралиб қолмасликларига интилганликларини гувоҳи бўласиз. Инсон бир умр илмга интилади. Бироқ илм билан баробар одоб қоидаларини ҳам мукамал эгалламоқ лозим. Чунки одобсиз илм зийнатланмайди, аксинча, одоб илмнинг юз-кўзи, чеҳраси ҳисобланади.

Илм бир дарахт бўлса, одоб унинг мевасидир. Одоб улуглик ва юксаклик касрининг нарвони. Бу нарвон орқали барча мақсад манзилларига етиш мумкин.

Шунинг учун ҳам донолар: "Олим бўлиш осон, одам бўлиш қийин, деб огоҳлантирганлар."

Онам бизларга ҳалқимиз минг-минг йиллардан буён таомил қилиб келаётган урф-одатларимизни мағзини, аҳамиятини тушунтириб беришдан сира эринмасдилар.

Олам-олам афсона-асотирларга, эртагу-чўпчакка, маталу-масалга тўла хазинаю дафиналар онамдан мерос қолган.

"Катта арава қайси йўлдан юрса, кичик арава ҳам шу йўлдан юради", дейди ҳалқимиз. Кимга фарзанд бўлсангиз, кимданки таълим-тарбия олсангиз, албатта ўша кишиларнинг асосий ахлоқий сифатлари сизга ҳам сингиб қолиши табиий.

Бир куни оиламизда бахт тўғрисида сўз юритилиб қолди.

"Шуни билингки, бахтни ҳар ким ҳар хил тушунади" деди отам.

Баъзилар учун бахт кетмас давлат, баъзилар учун баланд мартаба, қўша-қўша машиналару - дангиллама уйлар, бировларга бахт сайри-саёҳату, ўйин-кулги, тўй-томоша, бошқаларга эса қорин тўйдириш бахт. Демак, бахт олам қадар кенг, уммон қадар чуқур, осмон қадар бепоён тушунча.

Шу боис ҳар бир инсон бир умр бахт излаш азоби билан яшаркан. Менимча, ҳар тунда ётоққа бош қўйиб, ҳар тонгда кўз очишнинг ўзиёқ бир бахт. Тинчлик, хотиржамлик, мустаҳкам соғлиқ - бу бахт. Бахт-кўпроқ кимлар билан замондош бўлиб, кимлар билан ҳамкорлик қилишда, кимлар билан ҳамнафас бўлиб, кимлар билан ҳаётда бир сафда қадам ташлашда, ҳуштилаклигинг – бахт, инсонларга кераклигинг бахт, олижаноб ишларинг билан эл ичида ўрнақлигинг бахт".

Мана азиз фарзандларим, табаррук ота-онамизнинг бизларга қилган насиҳатларини айримлари билан танишдингиз. Биз буларга доимо амал қилиб яшадик, кам бўлмадик. Бу панду-насиҳатларга Сизлар ҳам катта эътибор беринглар. Бу насиҳатлар ҳаммамиз учундир.

Энди мен ҳам умр давомида ҳаётдан олган сабоқларимдан келиб чиққан хулосаларни бирма-бир тартиб билан Сизларга тақдим қилмоқчиман.

ЎГИЛ ФАРЗАНД ВА НАБИРАЛАРИМГА АЙТГАНЛАРИМ...

Азизларим! Агар ҳаётни денгизга қиёсласак, умр давомида у ўз тўлқинлари аро бизни гоҳ шодлигу-бахтга элтувчи қирғоққа, гоҳ-ғам андуҳга ошно қилиб, бошқа бир қирғоққа олиб чиқиб ташларкан.

Бу онларда бизни ўйга толдирадиган оддий ва мураккаб муаммолар пайдо бўларкан, баъзан улардан қандай қутилишни билмай қоларкансан киши. Мана шундай ҳолатларда Сизга ривоят-ҳадислар, нақллар, аплломаларимиз, кексаларимизнинг, ота-оналаримизнинг панду-насихатлари жуда-жуда асқотаркан. Шунини билинларки, ривоят ҳам, нақллар ҳам нимагадир асосланади.

Кўпни кўрган кексалар: "Аслида диққат билан назар солсанг, бутун ҳаётимиз савол ва жавоблар, сабаб ва оқибатлар йиғиндисидан иборат. Ҳар бир инсон ёшлигиданоқ ўз қаршисида келадиган саволларга муносиб жавоб топа олиши, хайрли оқибатга эришиш учун эса хайрли сабабларни ярата олиши керак" дейдилар.

Ҳар бир мўмин-муслмон ўз динини, уламою-фузалоларини, ота-боболарининг урф-одатларини ҳурмат қилмоғи керак. Агар ҳар бир инсон олим-фузалолар даврасида қанчалар кўп сабоқ олса, назарларидан ўтиб, дуои-фотихаларини олаверса, шунчалар имони бут, эътиқоди мустаҳкам бўлаверади, қалби ҳар қандай ғуборлардан покланади.

Азизларим! Эртага сиз оила бошлиғи, ота бўласиз. Бу сизга катта масъулият юклайди. Оила бошлиғи бўлган эркак ўз хонадонида адолат билан иш тутиши лозим. Яъни аёли томонига ўтиб, ота-онани таҳқирлаш ёки сиз ҳақсиз деб ота-онани ёнини олиб, аёлини жабрламаслиги керак. Худди шунингдек ота ўз фарзандлари ўртасида ҳам адолатли бўлиши, уларни иттифоқ яшаши кафолатидир.

билан аёлингизда сезилган қусурларни йўқотмоққа тутиниш керак. Дунёда қанча одам бўлса, феъли ҳам турфа хилдир. Ҳар қандай жуфт бир-бирига машаққат билан мослашади. Айримлари буни вазминлик билан ўтказадилар. Ўзини бошқара билмаганлар уйлари уй бўлгунча бир неча бор ўт чиқариб, атрофдагиларни ўзларига қаратадилар. Бир рўзгорнинг йўлга тушиши учун у ёў-бу ёғи ўн йил керак. Шу муддатни тамизли ўтказган эр аёлнинг эртаси порлоқдир”.

Оила бошлиги – ота оилада шундай муҳити яратсинки, ахли аёли, фарзандлари ундан қўрққанидан эмас, балки ҳурмат қилганидан, қадрлаганидан, муҳаббати оила аъзоларига зиёда бўлганлигидан уни орзиқиб кутадиган бўлишсин.

Эркак кишида орият бўлиши керак. Уйдаги бор-йўқлик, муслмон одамнинг сири ҳисобланади. Эркак киши уйдаги ишни кўча-кўйда дoston қилиб юрмайди. Уйда тош тишлаб ўтирса ҳам, кўчада ош егандай юради.

Донолар миллий одатларимизга кўра, эркак-рўзгор ҳаражатларини бўйнига олиши, аёл эса рўзгорнинг ички ташвишлари, бола тарбияси, пишириш, ювиб тараш билан шугулланишлари лозимлигини, шунда оилада барқарорлик мезони йўқолмаслигини эслатганлар.

Афсус, ҳозирда баъзи эрлар оиладаги масъулиятини унутаётгани боис, уйда “ўтириб” қолаяптилар. Аёллар эса, аксинча, пул топиш йўлида кўчага чиқаяпти, ундан нарироққа ҳам боришаяпти. Бундай оилалардаги муҳит болалар тарбиясига ёмон таъсир кўрсатади. Чунки оилани пул билан таъминлаётган аёл аста-секин эрини писанд қилмай қўяди, эру-хотин муносабатлари бузилади, фарзандлар олдида отани обрўси кетади, таъсири йўқолади. Бу хол болалар ўртасида **айрим ҳолларда** ахлоқий мезонларни ҳам бузилишига олиб келади.

Иффатини сақламаётган оналар, боласини ташлаб кетаётган аёллар, бузилаётган оилалар, кўпаяётгани ҳам балки шундандир. Сиз азизларим бу масалаларга катта

эътибор беринглар ва тегишли хулосалар чиқаринглар. Бу борада “Сен боланга насиҳат ва танбехлар берма, балки ўрнақ бўл” деган нақлга амал қилинглар!

Шу ерда, ўқиган бир ибратли сўзлар эсимга тушиб қолди. Унда айтилишича, “Йигит киши қачон уйланиши мумкин” деган саволга “Хотини ва давлати ҳақида бировга гапирмасликка ақли етганида” деб жавоб берилган экан.

Кўрдингизми, ота-боболаримиздан қолган кичкина ибратли сўзда ҳам қанчалар чуқур маъно бор. Бундай ибратли сўзлар, ҳар бир йигит-қизга сабоқ бўлиши, оила деган муқаддас даргоҳга қадам кўяётганида дастуруламал бўлиб хизмат қилиши керак.

Азизларим! Агар сиз ўғлингизни уйлантирмоқчи ёки қизингизни куёвга бермоқчи бўлсангиз қуйидагиларни ёдингизда тутинг:

- курилаётган оила пойдевори мустаҳкам бўлиши учун келин ва куёв бўлмишлар соғлом бўлишлари керак;
- турмуш қуришдан аввал ёшларни тиббий кўриқдан ўтказиш шарт. Ҳаётда бунга эътибор бермаслик туфайли янги, ёш оилаларни барбод бўлаётганини кўраяпмиз;
- аёллар учун фарзанд кўришнинг энг кулай даври 20-30 ёш оралиғи ҳисобланди. Эрта турмушга узатиш (15-16 ёш) туғиш жараёнида она ва боланинг соғлигига путур етказиши мумкин;
- фарзандлар туғилиши оралиғи камида 3-йил бўлиши керак. Бу она соғлиги учун муҳим аҳамиятга эга;
- аксарият ҳолларда яқин қариндошлар ўртасидаги никоҳдан ақлан заиф, жисмонан майиб-мажруҳ болалар туғилади, бунга эътибор беринглар!
- оиланинг кундалик овқатида гўшт, балиқ, сут ва сут махсулотлари, мева ва сабзавотлар бўлиши лозим;
- сурункали спиртли ичимликлар ичиш, тамаки чекиш, гиёҳванд моддалар қабул қилиш нафақат ўзингизга, балки зурриёдингиз соғлигига ҳам салбий таъсир қилиши мумкин.

Абу Али Ибн Сино: "Соғлом фарзандни дунёга келтириш учун эркак онанинг соғлигига эътибор бериши керак. Ҳамма вақт унинг истаган нарсасини имкон даражасида муҳайё қилиши лозим. Бунда иккита манфаат бор: бири зурриёднинг руҳи учун бўлиб, у ёшлиқдан яхши ҳулқли бўлиб ўсади. Иккинчиси – унинг бадани учундир, чунки ёмон ҳулқ мижоз бузилишидан кечади" дейди.

Она соғлом бўлса, соғлом авлод, соғлом жамият вужудга келади. Лекин бу ерда онанинг нафақат жисмонан соғлиги, балки маънавий соғлигини ҳам назарга олиш керак яъни, **она ўз вақтини**, кучини фарзандига тўғри таълим-тарбия беришга сарфласагина келажакда соғлом жамият вужудга келиши мумкин.

Аёлни тўққиз ой кўкраги остида кўтариб юрган фарзанди мажрўҳ ва чалажон туғилса, бу не-не умидлар билан кўзи ёриган аёл учун катта фожиа эмасми?

Фақат аёл авайлансагина баркамол авлод дунёга келади. Буни сиз азиз фарзандларим ўз фаолиятларингизда ёдда тутинглар!

Ўз аёлини ҳурмат қилиш тўғрисида ҳам шоирлар эркакларга қуйидаги шеърий мисраларни тақдим этганлар.

Оху каби кезганда ҳам гўзаллар,
Қошу-кўзин сузганда ҳам гўзаллар.
Ўз йўлига солганда ҳам гўзаллар,
Уйдаги ёр, фариштангни унутма!

Молу давлат қўша-қўша келса ҳам,
Юрган йўлинг сулувларга тўлса ҳам.
Кўзинг тойиб, имонинг суст бўлса ҳам,
Уйдаги ёр, фариштангни йиғлатма!

Бошинг ёстиқ, тошга етар кун келар,
Кўзинг бир кун ёшга тўлар кун келар.
Бир пиёла сув берса шул ёр берар,
Уйдаги ёр, фариштангни унутма!

Азизларим! Ўғил бола ака ва укаларидан ташқари, опа ва сингилларига ҳам меҳрибон бўлиб, улардан бот-бот хабар олиб туриши лозим. Ҳадисларда "Опа ёки сингилни излаб чиққан ака ёки ука то манзилга еткунча жаннат боғларида юргандек бўлади", дейилади.

Аллоҳ таоло: "Кимки қон-қариндошлик муносабатларини мустаҳкамласа, мен уни раҳматимга муяссар қилгайдурман ва кимки қон – қариндошлик муносабатларини узсалар, мен ундан раҳматимни дариг тутгайдурман", дер экан. Парвардигори олам қон-қариндошлик ҳақида шундай десада, биз бандалар арзимаган нарсалар туфайли бир-биримиздан аразлашиб юрсак, ойлаб, йиллаб улардан хабар олмай суҳбатлашмай юрсак, бу инсофданми? Ахир улар жигарку, бир қориндан тушишганку. Бир доно айтган экан: "Эсингизда бўлсин агар хотиним ўлса, бошқа хотин оламан, фарзандларим ўлса, хотин олсам фарзанд кўраман, лекин ота-онам келиб менга на ака, на ука, на опа ва на сингил туғиб бераолмайди".

Қаранг, Амир Темурдек бобомиз Самарқандда яшаган **опаларини** кўп сафарларда юришига қарамай, ой-сайин йўқлаган. Имкони топилди дегунча совға-саломлар билан зиёрат қилишни қанда қилмаган.

Бобур Мирзочи! **Эгачилари** Хонзода бегимни йилнинг қайси фасли бўлиши-ю, ёгин-сочиндан қатъий назар, ҳар ойда бир бор зиёрат қилишни тарк қилмаган.

Ҳаётда ота-онадан кейин ака-ука, опа-сингилларни ўзаро бирлаштириш, фарзандлик юмушларини бажариш ишларига ўғилдир, қиздир-болалардан биттаси бош-қошлиқ қилади. Бу кўпроқ тўнғич фарзанд зиммасига тушади.

Ота-онадан кейин бош бўлиб қолган фарзандга осон бўлмайди. У аввало ўз манфаатини охириги ўринга қўйишга мажбур бўлади. У адолатли, энг назари тўқ, сахий, жонсарақ бўлиши керак.

Бош бўлган фарзанд зиммасига олаётган бу оғир юкка асло оғринмасин, чунки уни қилаётган амалларидан

аввало Аллоҳ рози бўлади, унга куч-қувват ато этади. Бу эса унга пайдар-пай яхшиликлар келтиради.

Агар фарзандларнинг иноқлиги таъминланса, у холда ота-она руҳлари шод бўлади, шу оила шаъни доимо оқланади.

Инсоннинг инсон бўлиб етишувчи унинг юрагини қандай туйғулар банд этганига қараб белгиланади. Хурмат, шафқат хис-туйғулари муборак саналиб, ҳаётда кишига жуда кўп яхшиликларни бахшида этади. Бизнинг яшашдан муқаддасимиз, ҳаётдан мақсадимиз ҳам шу-да!

Фарзандни азалдан давлат, деб аташган. Агар бирор кимса вақти соати билан ҳаётдан кўз юмса, ундан қолган мол-мулкни эмас, зурриётни суриштиришади. Оила фарзанд учун дастлабки мактаб. Катталарнинг ўзаро муносабати, ҳурмати, меҳрибонлиги кичкинтой учун ибтидоий даврни ўтайди. Кўпгина ёш ота-оналар фарзандларини ҳаддан ташқари эркалатиб юборадилар. Айтганларини ўз вақтида муҳайё қиладилар. Натижада бола худбин, ўзидан бошқага бош эгмайдиган бўлиб ўсади. Уйга меҳмон келса, ҳаммадан олдин тўрга ўтиб ўтиради.

Тўпалончи, қайсар, дангаса болаларни айбини бўйнига қўйиб, вақтида ётиги билан танбех бериш керак.

Болаларни ёмон сўзлар билан ҳақоратлаш, уларга шу сўзларни ўргатиш демақдир. Ота-оналар муаллимлар билан бевосита муносабатда бўлиб, боланинг ўқиш, юриш-туришидан хабардор бўлмоқлари керак. Бола балогат ёшига етаётганида жуда ҳушёр бўлиш керак.

Ота-оналаримиз бизга: "Ҳар бир хўл мева пишигидан то тугагунга қадар болалар ундан камида уч марта тўйиб тановул қилиши ҳам фарз, ҳам қарздир. Бу фикрда хикмат кўп. Имкон даражасида оилада бу ишни амалга ошириш керак" дердилар.

Ўғилларим! Қуйидаги 3-нарсга ҳам доимо эътиборни қаратинглар: "Биринчидан, доимо ён атрофинглардаги кишиларга кайишувчан бўлинглар, бирини суясанглар, бошқаси албатта қўллайди. Иккинчидан, ҳаётингизда

доимо хамроҳ, қўша-қўша фарзандлар ато этувчи умр йўлдошингизни қадрига етишга ўрганинглари. Яна бир маслаҳатим, бир ишни бошладингларми, албатта уни ниҳоясига етказинглари. Шу айтганларим доимо қулоғингларида бўлсин.

Сизларни эътиборингизни яна икки муҳим нарсага қаратмоқчиман. Биринчиси **қўшни** масаласи. У яшаш жойи жиҳатдан сизларга энг яқин киши. Сизлар ўз қўшингиз билан бошқа одамларга нисбатан энг кўп муомалада бўласизлар, кўп суҳбатлашасизлар. Шу боис қўшни, қариндошлардан кейин сизлар учун энг яқин кишилардан ҳисобланади. Демак, сизлар уларни ўз ака-укангиздек, опа-синглингиздек яхши кўришингиз, иззат ва ҳурматларини адо қилишингиз, сўзлашганда лутф-каромат кўрсатишингиз, учрашганда очиқ юзли бўлишингиз, ўз меҳру-муҳаббатингизни ошкор қилишингиз керак.

Сиз қўшингизнинг қувончли ва қувончсиз кунларида ҳам унга яқин хамроҳ бўлишингиз керак. Иккинчиси дўстлик масаласи. Бу масала бўйича мен юқорида ота-онаминг фикрларини билдириб ўтдим.

Дўстлик ҳаётимизни бой, қувончли ва бахтиёр қилади, турмушимизни безайди. Чинақам дўстга эга бўлиш - инсон учун катта бахт. Амалингиз, пулингиз учун дўст тутунганларни Ўзбекистон ҳалқ шоири Муҳаммад Юсуф улфатлар деб атаган.

Инсон ўзининг ҳақиқий дўсти учун ҳар қандай фидойиликка тайёр турмоғи лозим. Дўстликни кудрати инсон учун оғир онларда уни маънан ёки моддий қўллаб қувватлашда яққол кўзга ташланади.

Дўст бўлиш осон. Уни сақлаш қийин экан. Маълумки, ҳар бир инсонни ҳаёти бир текис кетмайди, унда ташвишли ва қувончли онлари бўлади. Ҳаётингиз давомида яқин дўстим, жўрам деб, уларни исмларини юрагингиз тўрисида ушлаб, уларга қўлингиздан келганича эзгуликлар улашиб юрган **дўстларингизни** айримлари сиз учун оғир бўлган лаҳзаларда вафосизлик

қилишлари мумкин экан. Ўша лаҳзалардан сўнг сиз уларни дўст эмас, улфатлар қаторига кўшинг. Шундай бўлсада, кейинчалик сиз уларга кўлингиздан келган ёрдамнингизни аямай, аввалгидақа муомала қилиб юраверинг (майли, яхшилик яхшида).

Инсон дўстликка ва дўст топишга алоҳида аҳамият бериши керак экан. Ҳаммани ҳам дўст деб билиш нотўғри экан. Кишининг дўстлиги бир марта синаларкан.

Азизларим! Маҳалланинг хизматига эринманглар, маросимларда хизмат қилиб туринглар. Қариндошга, мискинларга, маҳалладошларга хайр-эхсон қилиш билан ҳақларини адо этинглар ва исрофгарчиликка мутлақо йўл қўйманглар.

Пайгамбаримиз: "Сени икки нарса –фахрланиш ва исроф хатога бошлайди.Шундан эҳтиёт бўл" деганлар. Китобларимизда тирикларнинг марҳумлар ҳаққига қилган хайр-эхсонлари ҳам риёдан, исрофдан холи бўлсагина, савоб олади, дейилган.

Баъзи худойиларда дастурхоннинг "тўкликка шўхлик" қабилида зиёфатбозликлардан фарқ қилмаслиги кишини ажаблантиради. Исрофда яхшилик йўқ. "Исроф сахийлик эмас, тежаш баҳиллик эмас" деган хикматга риоя этмасак, ношукурлик қилган бўламиз. Шунинг учун "унутманглар".

Луқмони ҳаким фарзандига: "Қариндош уруғларингдан, кўшингдан алоқани узма, одамларни ғийбат қилма, ўтиришларда ўз жойингни билиб ўтир, ўзингдан улуғлар, олдида тушиб юрма, бошингни қўйи осилтириб ўтирма, ўнгу-чапга қарайверма, маст ва девона одамлар билан ҳамсуҳбат бўлма, бекорчи одамлар билан кўчада ўтирма" деганлар.

Ўзгаларнинг обрўсига ва мансабига ишониб, нима деса ишонавермаслик, айтган сўзи ва таклифини чуқур мулоҳаза қилиб, сўнг ҳукм чиқармоққа ўрганиш керак. Бу ҳақда шундай ҳикоят мавжудки, уни билиб қўйишингиз фойдадан холи эмас.

Бир куни ҳайвонлар подшоси шер очликдан касал бўлиб ётиб қолибди. Барча жониворлар навбатманавбат хол сўраш учун унинг олдига борадилар. Фақат, айёр тулкигина бормаиди. Шер унга: "Эй тулки, барча жониворлар мени кўргани келишди. Фақат сенгина келмадинг. Мурувват йўлидан узоқлашма! Тезда олдимга етиб кел! Сени кўрсам, ғоятда мамнун бўламан!" – деган мазмунда хат юборибди.

Айёр тулки унга қуйидаги мазмундаги жавоб йўллабди: "Подшомизга тезда шифо ато бўлсин. Мен подшоҳимизни зиёрат қилиш шарафига муяссар бўлаолмаганининг боиси шуки, шу вақтгача Сизнинг олдингизга жониворлардан кимки кетган бўлса, қайтиб келмади".

Одамлар орасида юрсангиз, эзгу ишингиз ёки чиройли феълингиз эвазига албатта яхши гап эшитасиз, дуо оласиз. Дилингиз осмон қадар кўтарилади. Мабодо бир хунук иш қилсангиз ёки феълингиз чатоқ бўлса, ёмон гап эшитасиз. Кўнглингиз хира тортади, дунё кўзингизга қоронғудек кўринади. Бундан ҳам ёмони қарғишга қолишдан ўзи асрасин.

Фарзандларим! "Ҳалол меҳнатингиз билан, пешона тери билан топган маблағ эвазига бола-чака боқсангиз, уларга ҳаром луқма едирмасангиз билингки, сиз ҳалол одамсиз, тўлақонли мусулмонсиз" дейди донолар.

Ота-она ҳурмати тўғрисида Сизлар кўп эшитгансизлар. Уларга кексалик чоғида меҳру-мурувват нечоғлик зарур. Бир оғиз йўқлов, бир оғиз ширин сўз, майин табассум кексалар учун мисоли ҳаво сув, мисоли жон малҳами.

Кўпни кўрган кексалар: "Ота-онангни гапини икки қилма, икки дунёнинг қуйиб кетади" деб фарзандларини диёнатга, имону-эътиқодга, ҳулқу-одобга чақирганлар. Ота-онанинг юзига қараб ўтиришнинг ўзи катта бир ибодат.

Ҳаётда ота-онадан ризо бўлмоқдан, ота-онангни розилигига муяссар бўлмоқдан улўғроқ савоб йўқдир.

Ушбу кассага кулоқ беринг-а.

Қадим замонда бир нобакор йигит қартайиб, куч-қувватдан қолган отасини “ортиқча нонхўр” деб қопга солибдида, чўлу биёбон сари йўл олибди. Юриб-юриб ҳолдан тойгач, бир тепалик ёнига бориб, дам олиш учун тўхтаган экан, қоп ичида ўтирган отаси “хиринг-хиринг”лаб кула бошлабди.

Эй, бу қандай гап бўлди, менку отамни чўлу биёбонга ташлаб келишни ихтиёр этган эдим, бундан отам хафа бўлиши ўрнига кулишининг боиси нима экан, деб отасидан кулгунинг сабабини сўрабди.

Эй болам, - дебди чол, - мен ҳам сендай пайтимда отамни қопга солиб, чўлга обориб ташлаш учун елкамда кўтариб худди шу ерга келганимда чарчаб дам олган эдим, қайтар дунё эканда”.

Отасининг бу жавоби йигитни ўйлантириб қўйибди, “Бир куни қариб, ишга яроқсиз бўлиб қолганимда менинг болам ҳам шу савдони бошимга солмасин деб отасини уйига қайтариб олиб келибди ва фарзандлик бурчини ўтай бошлабди.

Қиссадан ҳисса шуки, ҳозирги кунда ҳам, айнан шундай воқеалар бўлмасада, шунга ўхшашлари учраб турибди. Баъзи ноқобил фарзандлар ота-онаси кексайиб қолган чоғларида қаровсиз қолдирмоқдалар ёки ўз қўллари билан уларни кексалар уйига элтиб қўймоқдалар.

Наҳотки одамларимиз меҳр-оқибат, диёнат, инсоф, имонни тарк этиб, шу йўлга қадам қўйишга етаётган бўлсалар.

Донолар: “Ота-онани қандай улуғ неъмат эканлигини она-онасидан жудо бўлганлар билан суҳбатлашганларингизда билиб оласизлар” деганлар.

Ота фарзандидан кўп нарса талаб қилмайди, фарзандини доимо соғ-саломат кўргиси келади. Бу борада Ўзбекистон Қаҳрамони, шоир Абдулла Орипов шундай дейди:

Ўғлим сўрамасман сендан мол-дунё,
Уй жой қуриб берма, майли аломат.
Майли, кўзларимга бўлмагин зиё,
Ёнимда юрсанг бас соғу-саломат.

Майли кўтармагил мени елкангда,
Қалқон ҳам бўлмагин ёғса маломат.
Бир куни ёстиққа бошим текканда,
Тепамда турсанг бас соғу-саломат.

Ушбу хикматлар ҳам ақлимиз, ҳам қалбимизга таъсир этиб, ишимиз ва турмушимизни, феъл атворимиз ва одобимизни, одиллик, меҳр-шафқат, ҳақгўйлик, ҳалоллик каби фазилатларимизни адашиб ёки билиб туриб йўл қўйган камчиликларимизни тиниқ кўзгуда кўрсатгандай намоён этадилар ва юксак инсоний мезонлар билан яшашга ундайдилар, деб ўйлайман.

Азизларим! Энди шоирларнинг қуйидаги мисраларига эътиборларингни қаратмоқчиман. Уларни диққат билан ўқиб мағзини чақиб оларсиз деган умиддаман: **Шоирлардан бири:**

Ҳаётинг айланса дўзахга бир кун,
Яқининг айланса узоққа бир кун.
Дўстларинг айланса тузоққа бир кун,
Билгинги, бораринг ота-онангдир.

Дардларинг сен билан ютгучи ҳам у,
Кетсанг гар сафарга кутгучи ҳам у.
Йиқилсанг қўлингдан тутгучи ҳам у,
Билгинги, қадрдон ота-онангдир.

Бошларинг текканда тақдир тошига,
Кўзларинг тўлганда алам ёшига.
Борарсан зор йиғлаб онанг қошига,
Билгинги, азизинг ота-онангдир.

Дардингни ҳеч кимлар асло тингламас,
Онангдек ҳеч кимса қалбинг айламас.

Сен учун дунёда ҳеч ким йиғламас,
Билгинки, йиғлаган ота-онангдир.

Қувонсанг қувониб бағрига босган,
Кўзлардан асрабон туморлар осган.
Шодлигинг кўрганда қувониб, тошган,
Билгинки, азизинг ота-онангдир.

Фарзандларингга дунёда нелар қилмадинг,
Отанг кутганини асло сезмадинг.
Яхши сўзлаб онанг чун бир бор кулмадинг,
Билгинки, азизинг ота-онангдир.

деган бўлса,

Иккинчиси:

Ёшлик ортда қолди, тургин оёққа,
Азму шижоатни унутма болам.
Насиҳат ёқмайди, энди қулоққа,
Ақлу фаросатни унутма болам.

Бу дунё аслида алдамчи бозор,
Унда лўттибозу, нокаслар бисёр.
Сен мардлар қошида мард бўлгин бисёр,
Хайру саҳоватни унутма, болам.

Балки дастурхонинг доим мўл бўлмас,
Омад ҳам ҳамиша чарақлаб кулмас.
Ким айтар суянган падаринг ўлмас,
Сабру қаноатни унутма болам.

Оғам деб кимлардир силар бошингни,
Укам деб еб кетар биров ошингни.
Минг бир тарозуга солар тошингни,
Макру адоватни унутма, болам.
Турфа синовларга дуч келган инсон,
Гоҳида шодондир, гоҳида нолон.
Чорасиз қолсанг ҳам лек, ҳеч қачон,
Ақлу адолатни унутма болам.

деган эканлар

Меҳрибон ўғилларим! Фарзандларингиз тарбиясида ҳикоялар, эртақлар, ривоятлар айтиб, ўз олдингизга қўйган мақсадингизни тушунтирсангиз, улар сиз айтган ўғитларни осон илгайдилар ва уларга осон амал қиладилар. Масалан, қуйидаги ҳикоятга бир эътибор беринг-а.

Ёз кунларининг бирида боғда отасига кўмаклашаётган бола отасидан сўрабди: “Нима учун мана бу дарахт қийшиғу, буниси тўғри ўсаяпти?”

Ота жавоб берибди: “Ўғлим, олдинги дарахтни қийшиқ ўсган жойларини қирқиб, парвариш қилиб турилган, шунинг учун у тўғри ўсган, иккинчиси эса ўз холича ўсган, парвариш қилинмаган, шу боис у қийшиқ ўсган”.

Демак, дебди бола дарахтларни доим парвариш қилиб туриш керак эканда. Отаси: “Ха ўғлим, сен ҳам худди ёш ниҳолга ўхшайсан. Сенинг қилган хатоларингни тузатиб турсам, яхши нарсаларни ўргатсам, сен эса менинг сўзларимдан чиқмасанг, яхши одам бўлиб вояга етасан. Агар аксинча, менинг панду-насихатларимни қулогингга олмасанг, худди шу қийшиқ дарахтга ўхшаб эгри ўсиб вояга етасан” деган экан. Фарзанд бундан қаттиқ таъсирланган экан.

Ҳаётнинг аччиқ чучигини кўрган, унинг синовларига бардош берган кекса авлодчалик болалар тарбиясига катта масъулият билан қарайдиган инсонлар бўлмаса керак. Улар ўзлари билганларини сидқидилдан фарзандларига ўргатадилар, донишмандлик билан ёмон хатолардан асрашга ҳаракат қиладилар. Улар инсоният абадий занжирида ўтмишда эришилган сара маънавий қадриятларни келажак авлодга етказувчи бебаҳо ҳалқадирлар. Бобо ва момолар оилада тарбияни мукамал йўлга қўйишда, чинақам ҳалқчил тизимни яратишда жонқуярлик қиладилар. Ёшларга таъсир этишининг самарали йўлларини топадилар.

Ҳалқ донолиги, минг йиллик тажрибалар, миллий анъаналар қарияларимиз онгида турмуш тарзида

жамлангандир. Шу боис бўлса керак, ҳалқимиз: "Қари билганини пари билмайди" деб, уларни "хонадонимиз фариштаси, хайру-баракаси", деб аташади.

Шу боис, Сизлар ўзларингиздан катта, ҳаёт тажрибалари бой бўлган кексаларимизнинг панду-насиҳатларига қулоқ тутинглар ва уларга амал қилишга одатланинглар.

Билингларки сабр-қаноат инсонлар учун буюк бир фазилят. Сабр – мўмин-муслмон кишининг руҳий таянчи ва хидоятга бошловчи омилдир. Сабр-осудалик, хотиржамлик туйғуси бўлиб, киши нафсини ҳар қандай таъмалардан эҳтиёт қилувчи жараён дир. Қаноат йўли – иззат йўли: Қаноатли киши сабрли, чидамли бўлиши билан бирга ҳасад, хирс, ҳорлик каби иллатлардан узоқда бўлади. Ҳалқимизнинг "Сабр таги- сариқ олтин" дегани бежиз эмас. Сабр инсонни инсонийлик қадрини сақлаш билан бирга қувват багишлайди.

Сабр, қаноатли киши ҳаётнинг аччиқ-чучугига бардош беради. Садоқат билан оила тутайди. Сабрли кишида инсоф-диёнат мавжуд бўлади. У ўз кучи билан кун кечиради. Ҳалол меҳнат қилиб, ҳеч кимдан бирор нарса таъма қилмайди. Бойликларга учмайди. Ҳаётда учрайдиган барча қийинчиликларга бардош беради. Турли-туман сўзларга, қайғу-аламларга сабр-қаноат билан чидайди. Савоб ишларни кўп қилади. Савоб кетидан кувганнинг дили равшан, юзи ёруғ бўлади. Бекорга: "Одоб билан тирикдир одам, одамсиз на даркор олам" дейишмайди-ку.

Бобо-момоларимиз, биз (мен ва онангиз, амакингиз), сабр-тоқат билан камтарона яшадик. Шу боис, эл-юрт олдида юзимиз ёруғ, сизларнинг камолингизни кўраяпмиз.

Инсоннинг бошидан қандай воқеа ва ходисалар кечмайди, дейсиз. Сабр-тоқатли инсонлар шахсий, оилавий сирларни керак бўлса бир умрга пинҳона сақлайди. Чунки сирни ошқора бўлиши обрў - эътиборни йўқолишига олиб келади. Сабр-тоқатли киши адолатли

бўлади. У бошқаларнинг камчилигидан кулмайди, аксинча унга иложи бўлса яқиндан ёрдам беради. Сабр – тоқат қанчалик оғир бўлмасин, кейинроқ шодлик келтиради. Шу боис **сабр билан зафар** -бир – бирига қадимдан дўст бўлиб келган.

Ҳар нарсанинг ибтидоси ҳам, интихоси ҳам бор. Кодир табибнинг ҳеч ўзгармас қонуни – туғилмоқ ва бир куни ўтмоқ ҳам бор. Ажал ҳеч кимни – шоҳни ҳам, гадони ҳам, эркагу – аёлни ҳам, гўдагу – кексани ҳам аямайди, вақти қазоси етганда ҳамма ҳам бандаликни бажо келтиради, ундан ҳеч ким қутила олмайди. Бу тақдири азалнинг ҳукми. Тақдирнинг тақозасига сабр қилиб, марҳум қабристонга дафн этилади. Расм – удумимиз шундай.

Ота – боболаримиз инсон вафот этгандан сунг, унинг руҳларини ёд айлаб, қабрларини тавоф айлаб эслаганлар. Мозорга гуллар экилган, қабрлар атрофи тоза, покиза тутилган. Ёшларни қабристонларга олиб бориб, у ерни зиёрат қилиб туриш кераклигини уқтирганлар.

Донолар: «Ғам – андуҳ қийнаганда дарё бўйига, бахтинг тошиб, завқинг ошиб кетса қабристонга бор» деб насиҳат қилганлар. Чунки ғамгин одам дарё бўйига борса, соф ҳаво, сув тафти ва жилваси билан дилидаги андуҳ ёзилади. Бойлиги ошиб кетиб, босар – тусарини билмай қолган бандаси қабристонга борса, ховридан тушади, манманликдан қайтади.

Дунё ўткинчи. Дўппини бир бор айлантиргунча неча йиллар ўтиб кетади. Ўзлигини англаб етган, қалбига қулоқ солган ҳар бир инсон марҳумларни хотирлаб, қабрларини тавоф этиб турса, мен бу фоний дунёда нима иш қилдим, яна қандай ишлар қилишга қурбим ва вақтим етади, деган саволни берса, унинг қалби тозаланади, ёмон йуллардан, фикрлардан қайтади, инсофга келади, шу билан бирга одамийликнинг гўзал фазилатини бажарган бўлади.

Шу боис, қабристонни зиёрат қилиб туриш керак. У сизга охиратни эслатади, кўпроқ инсонларга яхшилик

қилишга, савобли ишларни амалга оширишга ундайди, инсонларни имонга чақиради.

Табиатнинг буюк неъматларидан бири – нондир. Нон азиз ва мўътабар. У ҳаётимизнинг нафақат мазмуни, балки беаги ва кўркидир. Дастурхон солиндими, албатта биринчи навбатда нон қўйилади, уйга келган меҳмонни нонсиз кузатилмайди. Ўғил йигит бўлиб ҳарбий хизматга кетар экан, оналар нон тишлатиб, уни уйининг энг тўрисиغا илганлар. Момоларимиз гўдаклар чўчиб уйғонмасин дея, уларнинг бош тарафларига нон қўйиб қўядилар.

Дарҳақиқат нон – бу узоқ умр, тўқлик ва бахт, инсонлар ризқи, фароғати, Ватан муҳаббати ва тинчлик рамзидир. Ҳалқимизда «Нон – имондан азиз», «Нонга ҳурмат – элга ҳурмат», «Нон мўллиги – эл тўқлиги» деган нақллар нонни муқаддаслигидан далолат беради.

Ота – оналаримиз, бобо – момоларимиз ҳар куни эрталаб дастурхонда нонни кўрганларида унинг улуғлиги ва азизлиги шарафига тавоф айлаб, шукроналар айтадилар.

Нон – олий неъмат. Дунёда энг лаззатли нон одам боласининг ўз касби ва қўл кучи билан топган, пешона терини тўкиб қўлга киритган нони бўлади.

Доно ҳалқимиз нонни улуғлаб, уни дастурхонга тескари қўймайди, унинг устига бошқа нарсаларни ҳам қўймайдилар. Нон устидан хатлаб ўтилмайди. Мабодо нон қўлдан ерга тушиб кетса, дарҳол уни олиб, уч марта ўпиб, пешоналарига сурадилар, нон ушоғини дастурхон устида кўрсалар, бармоғини хўллаб, ушоғига босиб олиб, еб қўядилар. Шулар орқали нонни эъзозлаш, ҳор ва исроф этмасликка бошқаларни ундайдилар.

Донолар айтади: “Кимки дастурхонга тўкилган бир луқмани ёки нон ушоғини олиб еса, “ақлдан озиш” касаллигига чалинмайди, авлодларидан аҳмоқ чиқмайди, бадани турли касалликлардан сақланади, ўзи асло қашшоқликка гирифтор бўлмайди”. Бу жуда ҳам тўғри гап.

Шу боис, барчаларингиз нонни эъзозланглар, исроф қилманглар.

Ҳар доим ваъдага вафо қилишга интилинглар. Бу борада тартиб-интизомли бўлиб, ваъдалашган жойга ҳеч ҳам кечикиб борманглар. Агар бир-икки бор кечикиб борсангиз, инсонларда сизга нисбатан нотўғри фикрлар пайдо бўлади. Сўзида турмайдиган инсонни ҳалқимиз “бебурд” деб аташади ва у инсон одамлар орасида беобрў ва қадрсиз бўлиб қолади.

Қўлидан келмаган ишга ваъда бериб, бировни ишонтириш, менимча энг ёмон одат. Мен ҳаётим давомида бундай ишга ҳеч қўл урмаганман. Сиз ҳам, азиз фарзандларим, қуруқ ваъда билан бировларни илҳақ қилманг. Ҳар бир одамда ҳам, унинг ўзи сезмаган камчиликлари кўп бўлади. Агар бирон камчилигингиз тўғрисида сизга айтсалар, фаросатингиз билан унинг тўғри ёки нотўғрилигини фарқлаб, уни йўқотишга жазм қилинг. Билинги, ҳақиқат тиконли гулга ўхшайди, хидлашни билмаганларнинг бурнига санчилади. Бор камчилигига иқрор бўлмаган инсон ўз касаллигини табибдан яширган бемор кишига ўхшайди.

Содда ва табиий ҳолда умр кечириш ҳаётнинг энг гўзал ва тўғри йўлидир. Бу йўл инсонни самимий, ҳақиқатгўй, номусли ва матонатли бўлишга олиб боради. Шунини унутманглар. Ўғитларимни қуйидаги шеърини мисралар билан тугатаман.

Сенга сўзладим, мен сўзим, эй ўғил,
Сенга ўғит бердим ўзим, эй ўғил.
Кумуш қолса мерос бўлиб гар сенга,
Уни тутмагин сен бу сўзга тенг-а!
Кумуш ишга тушса олқинар, тугар,
Сўзим ишга тушса олтинлар тўкар.

ЎИЗ ФАРЗАНД ВА НАБИРАЛАРИМГА АЙТГАНЛАРИМ...

Азизларим! Фикрларимни баён қилишдан аввал, шоирларимизни аёлларни улуғлаб ёзган айрим тўртликларини эътиборларингизга ҳавола этаман. **Агар бир шоир:**

Аёлдан бошланур асли гўзаллик,
Аёлдан бошланур бу ҳаёт – мамот
Аёлдан бошланур юрт гўзаллиги,
Аёлдан бошланур – тинчлик фарогат
деган бўлса,

иккинчиси:

Ҳаётдан маъно-ю, мазмун йўқолар,
Юрак танҳоликнинг куйини чалар,
Байрамлар, байрамга уланмай қолар.
Агар бу дунёда аёл бўлмаса
деган.

учинчи бир шоир эса:

Сахрога ўхшагай аёлсиз дунё,
Қуригай, қақшагай аёлсиз дунё,
Туюлгай ғалати аёлсиз дунё,
Чунки жим қолади аёлсиз дунё
деган экан

Аёлсиз ҳаёт ғариб ва файзсиздир, шунданда Коинот Сарвари кўп бора онага қуллик қилмоқликни лутф этганлар.

Донолар аёлларга қарата: "Аёллар қаддингизни янада баландроқ кўтаринг. Сизларга қараб туриб сўзлаймиз: Сиз бардошсиз, Сиз нажотсиз, Сиз қанотсиз. Сиз қудратлисиз. Сизнинг номингиз муҳаббат, бир номингиз матонат, бир номингиз жасорат, бир номингиз садоқат. Бир номингиз онадир. Бир номингиз ҳаёт, бир номингиз латофату, бир номингиз нафосат" деган эканлар.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубовнинг "Аёллар биз гуноҳкор эрларга нисбатан ўн баробар кечиримли, юз баробар меҳрибон, минг баробар шафқатли ва раҳмдил инсонлардир" дегани минг бора тўғри.

Тарихдан маълумки, аёлнинг бемисл ақли ва тийрак заковати ёрдамида жуда кўп буюк ишлар амалга оширилган.

Буюк Амир Темурга ўз маслаҳатлари билан суюкли бўла олган Бибиҳоним, Амир Умархон ёнида назокат ва фаросат билан давлатни бошқарувида ўз ўрнини топган шоира Нодира бегим, халқи озодлиги йўлида курашган Тўмарислар аёл зотини асрларга етарли қилиб улуғлаб берганлар.

Бугун аёл зотига ва айнан ўзбек аёлига ўша улуғлик нуқтаи назари билан қаралмоқда. Чунки мустақил юртимизда аёлларга ғамхўрлик кўрсатиб келинаётганига ҳеч шак шубҳа йўқ.

Аёл болаларининг ҳимоячиси, уларни тарбия этувчи мураббийдир. Оилани сақлаб турувчи устун бу аёл, оилани султони эса эркак. Ота-онанинг, она эса ҳеч қачон отанинг ўрнини боса олмайди. Оилани жуфт қанотларга ўхшатиш мумкин. Куш ҳеч қачон битта қаноти билан уча олмайди.

Аёллар ҳақида кўпни кўрган кимсалардан қуйидаги нақллар қолган: "Эрига тик гапирмаган хотин-хотинларнинг афзалидир" "Яхши хотин эрни ёшартиради", "Ақлли аёл эр жаҳлини ўз табассуми ва чиройли муомаласи билан юмшатади", "Аёл учун энг зўр бойлик, энг зўр мартаба, энг комил фазилат – бу ифбатдир", "Яхши хотин сиркани бол қилади, ёмон феълли хотин эса болни сирка қилади", "Эр зардали бўлса, хотин пардали бўлади", "Эрининг қариндош-уруғларига иззат ва ҳурмат кўрсатишни билмайдиган аёл, хузур ичида яшаш йўлларини билмайдиган аёлдир", "Эркакларни уйдан бездирадиган икки нарса - бири аёлнинг тили, иккинчиси уни уй тутишни билмаслигидир" ва х.к.

Азиз қизларим! Момоларимизни қизларга қарата айтган куйидаги сўзларига бир эътибор беринг-а:

“Болам, қиз бола палахмон тоши, борган жойингда тиниб-тинчиб кетишинг керак. Турмуш-мушт. Тош келса кемирасан, сув келса симирасан. “Ҳаёт тошлари” га чидасаг енгасан, турмуш “заҳар”ларини ютсанг, ютиб чиқасан. Куёвингдан кучи етмаган ва сотиб олишга қурби етмаган нарсаларни талаб этма, эринг олдида эски либосда ёки юзларингга оро берилмаган ва сочларинг тартибга солинмаган холда турма. Либосларинг ўзингга ярашган бўлсин, Очиқ-сочиқ кийиб юриш — беодобликдир.

Бу сўзлар дур-дур сўзлардур, уларни қадрига етинг.

Кийиниш ҳар бир миллатнинг тарихи, иклим шарт-шароитлари ва қолаверса мафқураси билан боғлиқ. Кийинишни илк бор аёллар бошлаганлар. Шунинг учун ҳам хотин-қизлар табиатида кийиниш, безаниш, тақиниш тушунчалари турмушнинг асосий кўринишлари қаторида туради. Шу сабаб ҳалқимизда, онангни отангга бепардоз кўрсатма, деган гап юрса керак.

Кийиниш маданияти жинс, фасл, миллат, урф-одатлар, касб-кор, замон ва тараққиётнинг муайян босқичи, даражаси билан боғлиқдир.

Болалар, қизлар, ёшлар, ўрта ёшлилар, кекса одамларнинг кийиниш маданияти мазмуни ва шакли шамойили жиҳатдан бир-биридан ажралиб туради.

Беҳаёларча кийиниш, ҳалқимиз анъаналарига, урф-одатларига зиддир. Сипо кийиниш одобга киради. Гўзаллик суръатдагина эмас сийратда ҳамдир. Буни қарангки, миллий либосларимизни охириги пайтларда сахналарда, раккосалар эғнида кўрадиган бўлиб қолдик.

Юқори дид ва сипо кийинган, ўзини кўз-кўз қилишдан холи олиб юрувчи доно ва оқила хотин-қизларимиз билан ҳар қанча фахрлансак арзийди.

Аммо айрим ёшларимизда ийманиш, истихола қилиш деган тушунчалар йўқолиб бораяпти. Улар кийимларини этак қисми қолиб, бел қисмидан ҳам бир энлик матони

тежаб қолаяптилар. Бу "маданият" белгисими? Яна айрим ёш қизлар футболкалар кийиб юришибди. Ундаги сўзлар инглизча ёзилган. Шу инглизча сўзлар ичида ҳақоратомузлари ҳам бор, кўпчилик тилни билмаганлари учун буларга эътибор ҳам беришмайди.

Кийим, либос инсонни на фақат ташқи таъсирлардан ҳимоя қилади, у либос эгасининг дид фаросатини кўрсатиб турувчи тилсиз ойнадир.

Кундалик кийинишда ўртахолик, мўътадиллик кишига қулайлик яратади. Мўътадил кийиниш кишининг ички руҳиятига ҳам таъсир қилиб, унинг чеҳрасига нур, нафислик, мулойимлик, хотиржамлик бахш этади. Қора либос кишиларда тахлика уйғотади, у аъза либос тарзида ҳам атрофдагиларга салбий таъсир кўрсатади. Тўй либослари ҳам бачканалашмоқда. Қизларимиз тобора ялангочланиб, "очишиб" боришяпти. Либосдан ҳаё кўтарилиши ҳеч қачон яхшиликка олиб келмайди.

Ҳар бир ёшнинг ўз зийнати, ўз даври бор. Аёллар ёшига қараб кийинмаса, бундан ёмони йўқ. Кийган кийимларингиз ўзингизга хос ва мос бўлсин. Элликдан ошган ўзбек аёлининг шимда, калта юбкада юриши бошқаларга эмас кўринади, лекин унинг ўзига билинмайди. Бу хол қизлари, келинлари бор аёлга ярашадими, йўқми ўйлаб кўришмайди ҳам. Бу холни кўрган кўпгина ёшлар уларни масҳара қилаётганини улар сезмасмиканлар? Буларни бир ўйлаб кўринг.

Ота қизга иш буюрганида, она: "вой, бола бечорага бунча кўп иш буюрасиз, ўзингиз қилсангиз бўлмайдими? дея муҳофаза қилса борми, болада отага нисбатан ҳурмат ўрнига қаҳру-ғазаб уйғонади. Унда виждонсизлик уруғи ниш ура бошлайди. Чунки ёш ниҳолга мана буни қил" деган сўздан, "мана буни қилма" деган сўз кўпроқ ёқади.

Шу боис, ҳар бир гапда оқила она ўз қизига "отага ҳурматсизлик, элга ҳурматсизлик", деб ўгитлаб турса, бу тарбиянинг энг қулай ва самарали усули ҳисобланади.

Магарким, аёлга эркақдан бахт топиш буюрилган экан, у бу бахтни аввало эрининг ҳурмат – эътиборидан, шукроналигидан изламоғи лозим. Агар бу ҳурмат – эътибор самимий бўлса, эркақнинг ҳам ўз бахтини топгани шу. Яхши кишининг ёмон хотини – унинг шу дунёдаёқ дўзахидир” деган экан Бобур мирзо.

Шу боис, кўнгилларингдан шукроналик аримасин, бир-бирларидан рози эканликларини эр-хотинга, хотин-эрга вақти-вақти билан билдириб турсин. Эр сўзига қулоқ солган, Аллоҳ амрини адо этган хотин камбағални подшо қилади. Кимнингки кўнгил хабибаси бўлган аёли бўлган, хонадоннинг бекаси ўзига уйғун ва мос бўлса, ўша одам энг бахтиёр кимсадир” дейишади кўпни кўрганлар.

Ҳар куни тонг отгандан то оқшомгача ишда банд, узун тун бедорлик билан ўтсаю, аммо ёнингда сенга тасалли берувчи, қийинчилик ва машаққатингга шерик, дардингни олувчи бир аёл – беканг бўлса, бу дунё ташвишларидан сира кўрқмасанг ҳам бўлаверади. “Кимнингки ёстиқдоши уни жондан севучи экан, демак Жаноби ҳақ ўша қулига раҳмат назари билан қараяпти, бу одам Аллоҳнинг лутфига эришган, бахтиёрлардан экан. Аллоҳни, пайғамбарни таниган хотин эрга итоат этади, бундай хотин эрини бошига бахт тожини кийдирувчидир” дейдилар донолар.

Бир донишманддан аёлларнинг қайси сифатини мактай оласиз, деб сўраганларида, у: “Аёл энг аввало аёл бўлиб қолиши керак. Унинг гўзаллиги ҳам, ҳаёси ҳам, латофати ҳам унинг аёллигида. У қайси лавозимда ва ким бўлишидан қатъий назар, энг аввало аёлдир, онадир. У оилада ҳам, ҳаётда ҳам шундай бўлиб қолмоғи маъқул”, деб жавоб берган экан.

Маълумки, оила фарзанд билан мустаҳкам бўлади. “Давлатинг – ўғил қизинг”, “Одамнинг меваси бола”, “Фарзанд – белнинг қуввати”, “Ўғли борнинг ўрни бор, қизи борнинг қадри бор” каби мақолларда фарзанд қадри улуғланади.

Ўқиганим бор. Айтишларича машҳур бир олима минбардан туриб янги кашфиётини эълон қилибди. Табиийки, илм ахли уни олқишларга, гулларга ва айни дамда саволларга кўмиб ташлабди: - Сизни нафақат юртимиздагилар, балки кўплаб ҳорижий давлатлардаги олимлар ҳам танишади, эъзозлашади. Сиз энг бахтиёр аёлсиз. Айтингчи, армонингиз борми?

Аёл бу саволдан бир қалқиб тушибди ва ўзини ўнглаб олгач, маюс бир оҳангда сўз бошлабди: - Тўғри, мен дунёга машҳур аёллигимни, фанда салмоқли кашфиётлар яратганимни инкор этмайман. Бу жиҳатдан мен бахтли олимман. Бироқ энг бахтсиз аёлман. Чунки мен она эмасман. Агар мендан: “Дунёдаги энг буюк бахт нима? деб сўрашса, “Оналик бахти” дердим. “Дунёдаги энг буюк дард нима?” деб сўрашса, “Она бўла олмаслик деган бўлардим” деган экан.

Кўпни кўрган кексалар: Кўпинча ҳаётда 30-40 ёшларгача илмий даража оламан деб ёки жуфт танлашда “ўлчов” ни жуда юқори қўйишлик сабабли ўз вақтида турмушга чиқмаган қизларни учратасиз. Улар биринчи навбатда шуни унутмасликлари керакки, аёл дунёга инсоният занжирининг узилиб қолмаслиги учун ўз ҳалқаларини кўшгани келади. У аёллик учун, шу улкан ҳаётнинг бир хужайраси бўлмиш қайсидир хонадоннинг шамчироғи бўлиш учун дунёга келади. Қолгани бари иккинчи даражали фаолиятдир” дейишади. Сизлар бу сўзларни мағзини чақинглар!

Донишмандлар янги туғилган чакалоқни хали ҳеч нарса битилмаган оппоқ қоғозга ўхшатишган. Ана шу оппоқ қоғозга нималарни битилиши, гўдакни қандай инсон бўлиб етишиши кўпроқ оналарга боғлиқ бўлади. Айтишларича, гўдак тетапоя қадам ташлаб юра бошлагандан она уни катта олам билан таништириб, унга дастлабки ҳаёт сабоғини бера бошлар экан. Уни яхши ишларни бажаришга, ёмондан хазар қилишга чорларкан. Йиллар ўтган сайин бу борада онанинг масъулияти янада ошиб бораркан. Шу боис доноларнинг:

"Бола кичиклигида сени ухлатмайди, катта бўлганида эса ўзинг ухлай олмайсан" деганлари бежиз эмас экан.

Ҳар бир она болаларим, невараларим пок бўлсин, келажакка мос бўлсин, гўзал ҳулқ, ўзбекона одоб соҳиби бўлсин, деган ният қилади.

Яна бир масала, ҳозирда кўп аёлларимиз "алла" айтишни билмайдилар.

Алла – она меҳрига йўғрилган майин юрак садосидир. Оналаримиз орзу-ўйларини, дардларини аллага кўшиб, тўқиб солганлар. Аллага амалга ошмаган ниятлар, ҳеч кимга айтолмаган покиза армонларини кўшиб айтганлар. Алла – болага бериладиган руҳий озука, илк тарбия воситасидир.

Бола кўнгли она меҳрини, қалби тафтини ҳамиша кумсаб туради. Алла тинглаб, улғайган бола ҳақиқий юрт фидойиси, Ватан посбони, эзгуликка мойил инсон бўлиши шубҳасиз.

Донолар: "Она билан бола кўнглининг ришталаридан бири ҳам алладир. Алла айтилмаса, демак, бу ришталардан бири узилади-бола она меҳрига қонмайди" дейдилар.

Қизларимиз шуни унутмасликлари керакки, фарзанд тирноғига зор ота-оналар яратганга илтижо қилиб, азиз-авлиё, муқаддас жойларга сиғинадилар. Ҳайр-садақа бериб, зурриёт учун қайғурадилар. Ҳар бир аёл фарзандли бўлганига шукрона келтириб, уй юмушлари кўп, шароит ўзгача каби баҳоналар қидирмай, алла орқали унга ўз меҳрини бермоғи, келажак авлодни ҳам жисман, ҳам руҳан баркамол улғайишини таъминламоғи лозимдир. Фарзандларни миллий анъаналаримиз руҳида ватанпарвар жасур, ибולי қилиб тарбиялашда аллани аҳамияти беқиёсдир.

Шу боис, алла айтишга ўрганинглари, ўргатинглари, уни юксакликка кўтаринглари.

Энди она сути ҳақида. Айтишларича, болани туғилиши биланоқ, она кўкрагини бериб ўғиз сути билан уни эмиза бошласа, 8 кундан кейин болада меҳр –

муҳаббат маркази пайдо бўлар экан. Кейинчалик эмизиш жараёнида бу марказ ривожланиб бораркан, онага нисбатан болани меҳри ошаркан. Демак, она сути ҳам она алласи каби гўдак ривожда, уни баркамол, иродали, иймонли, эътикодли, меҳр – муҳаббатли бўлиб ўсишида катта аҳамият касб этаркан. Буни доимо ёдда тутинглар.

Азизларим! Ҳар бир инсон “Ҳаё” ибораси билан чиройли. Ҳаё – одоб, ахлоқ фазилатларининг улуғи бўлиб, нафсни тийиш, ёмонликни тарк этиш, беҳаёлардан ўзини олиб қочиш, уялиш, номус шарафини сақлаш кабиларни эслатади. Ҳаё инсон қалбида, унинг ташқи кўринишида намоён бўлади. Ҳаё қадимдан ўзбек хотин-қизлари учун меросий фазилат бўлиб келган.

Шу ўринда бир ривоятни эслатиб ўтишни жоиз деб биламан.

Бир ўзбек аёлини маълум айби учун катл қилмоқчи бўладилар. Уни олиб кетмоқчи бўлиб кирганларида, у миршаблардан игна-ип сўрайди. Миршабнинг “нима учун” деган саволига, кўйлагининг бир жойи йиртилганлигини ва уни тикиб олмоқчилигини айтади. Шунда миршаб: “Сени қатлга олиб кетаяпмиз-у, уни тикишингдан не фойда?” деган саволига у аёл: “Мен ўзбек аёлиман, ўлимга кетаётган бўлсам ҳам танамни бирор жойини ёт кимсаларга кўрсатмай, ҳаёни йўқотмаган холда ўлишим керак” деб жавоб берган экан.

Кўрдингизми, аждодларимиз авваллари ҳаёни, одоб-ахлоқимизни қандай эъзозлашган. Шу боис бўлса керак, “Ҳаё” ни одамийликнинг ўзаги деб ҳисоблашган.

Юртбошимиз И.А.Қаримов маърузаларининг бирида “Шарму-ҳаё” сўзлари ўзга ҳалқларда ўзи тугул таржимаси ҳам йўқлигини эслатиб ўтган.

Ҳаёли аёлларда ўз эрига вафодорлик қилиш, поклик, ширин-суханлик, ростгўйлик каби бир қанча фазилатлар мужассамлашган бўлади. Демак, инсоният ўлчовининг энг гўзал намунаси – ҳаёдир.

Аллома Ризоуддин Ибн Фахриддин: "Ҳаё ва иффат тарбияли аёлларнинг одати бўлмоги лозим. Хотиннинг одобсизлигига ва ҳаёсиз юришига ориятли эркакларнинг ҳеч бири рози бўлмайди. Хотини қанчалик гўзал бўлсин, унинг номуссизлигини билиб қолган эрнинг ихлоси қайтади, муҳаббати сўнади, унда нафрат пайдо бўлади. Ҳаёли инсон факир бўлса ҳам одамлар орасида ҳурмат қозонади. Ҳаёсиз кимса эса, нақадар бой бўлмасин, эътибор топмайди. Эрига ёлғон сўзлаган хотин – тарбиясиздир" деганлар.

Донолар номусни, ҳаёни дарахтдан ўрганишни таклиф этадилар. Дарахт ҳаёт шарбатлари югираётган танасини парда қобиқ билан ўрайди. Бир жойи кесилса, дарҳол шу кесилган жойни қобиқ билан бекита-бошлайди. Унда ҳаё ҳукмрон. Яшаш зарурияти шуни тақозо қилади.

Демак ҳулқли ҳаёт ўлчовининг энг гўзал намунаси – ҳаё экан. Буни доимо ёдда тутинглар.

Ўзбекларга хос орият, иффат, шарм-ҳаё бор жойда бўлажак турмушда ниҳоятда зарур бўлган мавзуда гап очиш жуда қийин. Лекин шунга қарамай, уни айтишни лозим топдим. Шундай мавзулардан бири – жинсий тарбиядир.

Билишимча, никоҳ, оила, жинсий тарбия, келин-куёвнинг ўзаро маҳрамлик муносабатлари, қизларда хайз кўришнинг бошланиши каби масалалар тўғрисида маслаҳат ва йўл-йўриқларга муҳтож ёшлар кўпчиликини ташкил этаркан.

Шу боис оилада кўпни кўрган, катта ҳаётий тажрибага эга, билимли онахонларимиз шифокорлар ёрдамида ҳар бир ёшлар ўртасида шу мавзуларда суҳбатлар уюштирсалар фойдадан холи бўлмас эди. Бу мавзудаги суҳбатлар, шарму-ҳаёни йўқотишга эмас, аксинча, келажакда турли шахсий фожиаларни юз бермаслигига, бевақт иффатдан айрилмаслик йўлида хизмат қилади, деб ўйлайман. Зеро, жинсий тарбия

курулажак оила одобининг, оила мустаҳкамлигининг бош омилларидан биридир.

“Қиз бола туғилгач, ўзбек одатига кўра, унга сарпо йиғиш бошланади. Шу билан бирга, шу кундан бошлаб, тарбия бериш ҳам бошланиши керак” дейди кўпни кўрганлар. Бу жуда тўғри гап. Тарбияда майда-чуйда нарсалар бўлмайди. Аввало қиз болани янада нафис, янада кўркам, малоҳатли этадиган хусусиятлардан бири – унинг ширинсуҳанлиги, ҳушхулқлигидир.

Донолар: Онанинг дили ширин бўлгандагина, боланинг тили ширин бўлади” дейишади.

Хонадонда қизлар ўзаро суҳбатлашаётганларида овозларини баланд этмай, ўта назокат билан гаплашишлари лозимки, бу уларнинг фазилатларини янада мукамал этади. Кулганда бақириб кулмасдан, аксинча, ним табассум билан, атрофдагилар диққатини жалб этмасдан, қийқирмасдан кулсалар, бу уларнинг яхши тарбия топганларидан далолат беради.

Ҳар куни саҳар чоғида ўзбек хонадонининг кўча эшиги олдини супирилиши одат тусини олган. Уни кўпинча қизлар ёки келинлар амалга оширадилар. Уни ҳам қоидаси бор дейишади.

Авваламбор шу аёл ихчамгина кийинган, сочлари чангдан тўсилган бўлиши керак. Сувни шалопплатмай, енгил сепиб (кўллатиб эмас), сўнг бировларга малол келмайдиган тарзда супуриш керак. Кўп кузатаман, аммо ҳамма жойда ҳам бунга амал қилинмайди. Аёлни сочлари тўзгиган, эски кийимда, кўча чангитиб, супуради. Бу ҳолат кўчадан ўтаётганларни эрталабки яхши кайфиятларини бузади. Буни уй бекаси қизига ёки келинига ётиқлик билан тушунтириб қўйиши керак.

Донишманддан, “Яхши аёллар” деб кимларни айтамыз деб сўрасалар у: “Олийжаноб, покиза ва қалби гўзалларни, ақлли, қаноатли, ифбатли, вафолиларни, барча ҳаракатларини ўйлаб қиладиган, эрининг **борида ҳам**, йўғида ҳам ҳурматлаб, ўзини ва номусини сақлайдиганларни, яхши ва ёмон кунларда фидоқор

бўлишни ўзларига шиор қилиб олганларни, юзидан кулги аримайдиган, тили ширин, қўли баракали, қадами кутлуг бўлганларни” деб жавоб берган экан.

Уйни моддий жиҳатдан таъминлаш эркак зиммасидадир. Аммо хотин ҳам ўзи ишлашни истаса эри билан келишиши лозим. Шу ҳолда моддий бирдамлик кучи маънавий оламда ҳам акс этади, ораларида севги ортади.

Севги олдида пул ва мол-дунё мавзуси аҳамиятини йўқотади, адолат қарор топади. Бундай ҳолда эр-хотинларнинг асосий вазифаси ўзаро ишончга таяниб, янги насллар етиштириш ва тарбиялашдир. Чунки ишончсиз жамиятда на севги, на ҳурмат ва на оила қолади.

Энди меҳрибон қиз ва набираларим катта ҳаёт тажрибасига эга бир мўътабар онахоннинг қизлар тарбиясидаги қуйидаги сўзларига бир эътибор берингчи:

“Маълумки, кечаги қизалоқ ҳадемай бўйига етиб, турмуш қуриш хоҳишида бўлади” деб сўз бошлади у: Хўш, у аслида турмушга тайёрми? Икки ёшни қовуштириш, қизни келин бўлиб узатилиши ҳамма учун кўнгилли хол, албатта. Бироқ уй бекаси бўлиш ҳам осон эмас-да. У келинчаклик даври ўтгач, вафодор хотин, меҳрибон она ва ниҳоят доно қайнона бўлгунича оила ташвиши билан яшаши, хонадон ками-кўстини бутлаш, эр ҳурматини жойига қўйиш, қаноатли ва тадбиркор бўлиш, охири жанжалга олиб борадиган исрофгарчилигу-бебошликлардан қочиш, болаларга меҳрибон она ва ғамхўр мураббий, қайнонага эса келин эмас, тоабат қиз бўлиб қолишни уддалаши лозим. Бу шартларнинг бенуқсон бажарилиши учун ҳар бир бўлғуси уй бекаси ўзи туғилиб ўсган оиласида мукамал бошланғич тарбияни олган бўлиши зарур.

Савол туғилади. Бугунги қизларимиз оилада шундай тарбия олишяптими? Катталарни ҳурмат қилишни билишадими?

Атрофга назар солсангиз, турмушга узатилаётган баъзи қизларимиз хатто оддий овқат пиширишни ҳам билишмаяпти. Нега шундай? Менимча, айрим оналар қизларини чиройли кийинтириб, қимматбаҳо тақинчоқларга буркаб, сепларига чет элларда чиққан мато, мебеллар ва бошқа рўзгор буюмларини олиб бериш учун бор кучларини сарфлашяптилар, лекин улар тарбиясига эса вақт топа олмаяптилар. Катта бўлса йўлини топиб кетар, қабилида иш тугиляпти. Доноларнинг: "Улғайиб новда котгандан сўнг, уни эгиб бўлмайди" деган нақлини эсламаяптилар.

Садоқатли уй бекаси бўлишга тогдай чидам, парилардек бокиралик, ақл-фаросат талаб қилинади.

Ўзига бениҳоя ишонган, оилада "Устунлик" учун даво қилаётган, "Мен пул топаяпман" шиорини баланд кўтариб, зрини менсимайдиган аёлларимиз борлигини ҳам тан олишимиз керак. Билинги, бундай хонадонларнинг кўпчилигида хайр-яхшилиқ бўлмайди, саодат кутилмайди, кутилган билан етишиб бўлмайди. Бундай оилаларни бир кунмас бир кун дарз кетиши мумкинлигини кўпинча ҳаётда кўраяпмиз. Аллоҳ шундан асрасин!

Уй борки, уйга меҳмон келади. Меҳмондорчилик яъни меҳмон кутиш ва кузатиш одати дунёдаги барча халқларга хос хусусият. Ўзбек халқи бу одатни жуда қадим замонлардан ихтиёр қилган. Шунинг учун маданиятимизнинг кўхна манбаларида меҳмондорчилик одамнинг, оиланинг, қабила ва халқнинг одамийлик, саҳоват, маданий ва маънавий алоқаси – мулоқот мезони сифатида жуда катта қадр билан тилга олинади. Ўзбеклар: "Меҳмонхонанг тор бўлса ҳам, меҳру-дилинг кенг бўлсин" дейишади.

Халқимиз азалдан эшиқдан келган инсонни ҳурмат-эҳтиром қилиб кўтиб олиб, иззатини жойига қўйиб, кузатиб қўйишган.

Мен қизларимга бу масалаларда ҳам кўп бора сабоқ берганман, дейди онахон. Меҳмонни ҳар қандай

вазиятда турсангиз ҳам, илиқ кўтиб олмоқ лозим. Шунинг биланги, меҳмон келар эшиқдан, risks келар тешиқдан”.

Меҳмонга бориш ва меҳмон кутишда ҳам маълум қоидалар, шартлар бор.

Ҳеч қачон меҳмонга кечикиб борманг. Бу меҳмонларга нисбатан ҳурматсизлик белгиси бўлади. Эрта ҳам борманг, чунки бу пайтда уй эгаларининг юмушлари кўп бўлиб, сизни ҳурматингизни жойига қўя олмасликлари мумкин. Таклифсиз меҳмонга борманг. Меҳмонга келганингизда хонада одам кўп бўлса, ҳар бири билан алоҳида-алоҳида кўришишга ҳаракат қилмаганингиз маъқул. Меҳмон кутаётганингизда дурустроқ кийимингизни кийиб олинг, меҳмонларни табассум, очиқ чеҳра билан қарши олинг (кайфиятингиз яхши бўлмаган холда ҳам).

Аёл сўзини давом этиб: Мени “Учта қизим бор. Ўғилларим ҳам 3 та. Хали қизларим кичиклик пайтларидаёқ уларни ишга солабердим. Улар эшиқдан кириб келган киши ечган оёқ кийимларини бир текис қилиб қўйишни, ифлоси бўлса ювишни, чангини артишни билишди. Мактабга чиққан пайтларида эса, уларни аста-секин ошхона ишларига кўниктира бордим. Мен билан овқат пиширишди. Ҳамир овқат қилсак, ҳаммаси баробар чучвара, манти тугишар, лағмон чўзишарди. Кирларни ювишни ўргатдим, дазмол ишларини бажаришни ўрганишди. Кейин ишларни уларга тақсимлаб қўядиган бўлдим. Бирига бугун уйларни тозалашни буюрсам, иккинчисига овқат қилишни, учинчисига эса ховлига қараб қўйишни ва бошқа вазифаларни буюрардим. Тез-тез бу вазифаларни алмаштириб турардим. Кўникма пайдо бўлгач, айтмайдиган бўлдим. Узлари билиб, ҳамма ишларни бажарадиган бўлишди. Ҳозир уччаласи ҳам турмушга чиққан, қудаларимдан фақат раҳматлар эшитаяпман.

Шу боис бўлса керак ҳалқимиз орасида "Сепли қиз бўлгунча эпли қиз бўл", "Қуш ўз уйида кўрганини қилади" деган мақоллар юради.

Хонадоннинг тартиб ёки тартибсизлиги. хотинга боғлиқ. Ошхонаси тоза, пок, ейиш-ичиш анжомлари софу-тоза ҳамда саранжом-саришта бўлса, шу уйдаги хотин тарбияли, интизомли ҳисобланади.

Агар Сиз бахтли бўламан десангиз, турмуш ўртоғингизнинг кўнглини топиб, унинг феълени ўрганинг ва унга мослашинг. Шундай қилсангиз оғирингиз энгил кечади. Эрингиз сизга нисбатан ножўя ҳаракат у ёқда турсин, хатто ўринсиз гапирмайди, сизни ҳурмат қилади, **оқибатда эса қайнонани билан ўртангизда доимий илиқлик барқарор бўлади.** Менимча оилада эркак киши устун яъни бошқарувчи, аёл киши эса уйнинг фариштаси бўлгани маъқул. Қайси оилада эркак киши устун бўлса, шу оилада тартиб, бир-бирига ҳурмат, эътибор кучли бўлади. Худа беҳудага жанжал келиб чиқавермайди.

Ҳалқимизда "Бир кун жанжал чиққан уйдан қирқ кун барака қочади" деган нақл бор. Дарҳақиқат шундай. Жанжални келтириб чиқармаслик чораларини кўриш керак. "Эрни эр қиладиган ҳам, қаро ер қиладиган ҳам хотин" дейишади. Аёл оқила, фозила ва андишали бўлган оилада отанинг обрўси жойида бўлади.

Онамнинг айтишларича, эр кишини улуғлашда энамга тенг келадиган аёл бўлмаган экан. "Болаларнинг отаси кўчадан келганида ирғиб ўрнидан турмаган, "Яхши келдингизми?" дея пешвозига чиқмаган аёлни мен аёл ҳисобламайман", бу доимо қулоғингда турсин" дердилар.

Инсонга хос бўлган фазилатлар жуда кўп, лекин шу фазилатлар ичида эркакларга алоҳида ярашадиган ва аёлларга алоҳида ярашадиганлари бор. Мардлик, тантилик, жасурлик, ўқтамлик, шахт сўзлик кўпроқ эркакларга ярашадиган фазилатлар бўлса, мулойимлик, ширинсуҳанлик, назокат кўпроқ аёлларга ярашади.

Аёлнамо, ўта юмшоқ эркак киши кўзга қандай хунук кўринса, “Эркаклаб” кетган аёл ҳам шундай хунук кўринади.

Келин айб иш қилиб қўйса “Мени кечиринг, ёшлик қилдим, деб қайнонадан узр сўраса, қайси қайнона бемехр бўлади, қайси эр унга нафрат билан қарайди?”

Кечирим сўраш – ёпилиб қолган меҳр булогининг кўзини очишдек маъноли бир гап. Айб ҳаммадан ҳам ўтади, лекин ўз вақтида кечирим сўрашга мардлик қилиш керак. Вақтида кечирим сўраш ҳам инсон учун бир маданият.

Мағрурлик қилиб, бир гапдан қолмаслик, ўз вақтида кечирим сўрамаслик, севган кишисидан айрилишига, оиланинг бузилишига, фарзандларини эса етим бўлиб қолишига олиб келишини унутмаслик керак.

“Эрни кўриб хотинга баҳо бериш керак” дейди яна доно ҳалқимиз. Ҳеч қаерига гард юктирмасдан чақмоқдек кийинган эркакни кўриб, “Хотини покиза аёл экан” деган ҳаёлга борамиз. Аслида ҳам шундай. Уйда аёл эрига қанчалик эътибор билан қараса, қай тарзда муомала қилса, шу оилада ўсаётган қиз ҳам бу холни назардан қочирмайди. Шунинг учун бўлса керак ҳалқимиз орасида “Онасини кўриб қизини ол” деган мақол юради.

Йигит ва қизлар ўртасидаги дўстлик ва муҳаббат инсонга хос буюк туйғу. Лекин кўчада ва хиёбонларда, кўпчилик кўзи олдида баъзи йигит қизларимизнинг ўзларини тута билмасликлари, ниҳоятда ардоқлаб, сир сақланадиган туйғуларни енгил-елпилик билан кўз-кўз қилиш беҳаёликдир.

Қўша-қўша кийимлари бўла туриб, магазинма-магазин, бозорма-бозор чет элда тикилган либос ахтариб юривчи аёллар, қизлар ҳам йўқ эмас. Бундайларни биз гўзал дея олмаймиз, маънавий кашшоқ деймиз холос. Қимматбаҳо тақинчоқлар, ялтироқ кийимлар, мода кетидан кувиш ташқи қиёфани ўзгартиради, аммо ички оламга сайқал бермайди. “Ҳаё,

ибо, ор-номусли, фаросатли инсонда ҳамма нарса – чеҳра ҳам, кийим ҳам, қалб ҳам, фикр ҳам гўзал бўлади.

"Рўзғор-ғор" дейдилар. Рўзғорда эр ишлаб, топганларини аёл саришта билан ишлатса, кам бўлмайди, муҳтож бўлмайди. Оиланинг баракаси хотин кишининг тежамкорлигига боғлиқ. Оила аъзолари топганини бир кишига келтириб берса, рўзғор сарф-ҳаражати фақат бир киши олиб борса, ҳеч қачон оила муҳтожлик кўрмайди. Болалар ҳам шу кўйда тарбияланади. **Шуни билингки, файз-баракасиз оила, эпсиз она, бепарво ота билан ҳеч кимнинг қуда-анда тутингиси келмайди.**

Катта қизимни турмушга узатганимга 5 йил бўлди, дейди онахон сўзини давом этиб. Бир куни у бизникига келганида, мен ундан атайлаб турмуш ўртоғингни ранжитмаяпсанми? деб савол бердим. Қизим: "Турмушмушт деганларидек, турмуш ўртоғим билан келишмовчиликлар бўлиб, уришиб қоламиз. Бундай ҳолларда мен биринчи бўлиб, кечирим сўрайман. Бу фазилат сиздан юққанда, она, оилани сиз бизга муқаддас деб ўргатгансиз, уни тинчини таъминлаш кўпроқ аёл зиммасида. Шу сабабли турмуш ўртоғимни айрим инжиқликларига чидайман. Мен доим турмуш ўртоғимдан бир поғона паст туришимизни ёдимдан чиқармайман", деди. Мен қизимни бағримга олиб, унга яхши дуолар қилдим.

Маълумки, емай-ичмай, дам олмай топганимизни тўйга йиғамиз. Қарзга ботамиз. Тўғри тўй тўйдек ўтиши керак. Лекин ҳамма нарсанинг ҳам меъёрда бўлгани яхши. Келин-куёв сеплари ҳаддан зиёд кўп бўлмоқда. Келиннинг сепидан кўра уни эпли бўлишига кўпроқ эътибор берсак бўлмайдими? Қудалар ўзаро келишиб, енгилроқ тўй ўтказган оилаларни кўраяпмиз. Улардан ибрат олсак бўлмайдими? Ўринсиз ҳаражатларга қачон чек қўйилади?

Эркак бош бўлса, аёл унинг бўйини, бўйин қайси томонга бурилса бош ҳам ўша ёққа эргашади. Демак, тўй

ва маъракаларни камҳарж қилиб ўтказишда биз- аёллар кўпроқ жон куйдирганимиз маъқул. Кўп оилаларда оила бузилишларининг сабаблари шу сеплардан келиб чиқаяпти. Биз икки ёшни қовуштираётганда ниятимиз бошқача эдику.

Яна бир масала тўйдан олдин тиббий кўрик масалаларига камроқ эътибор бераяпмиз. Натижада куёв ёки келинда сурункали касаллик топилиб, янги қурилган оилалар дарз кетаяпти. Буни биз жиддий ўйлашимиз лозим" деб сўзини тугатди онахон.

Азиз меҳрибонларим! Бу сўзларни тасдиғини биз ҳаётда кўп учратдик. Мўътабар аёлнинг юқоридаги сеҳрли ва қимматбаҳо сўзларини доимо ёдда тутмоқ даркор.

Шуни унутмангки, эркак қанчалик ақлли ва зукко бўлмасин, оиладаги иқлимни аёл яратади. Агар оилани катта бир кемага қиёсласак, ота унда моҳир эшкакчидир. У оилани усталик билан ҳар хил хавф-хатардан олиб ўтади. Кема ичида она ва фарзандлар бор. Она фарзандларига бот-бот эшкакчининг моҳирлиги туфайли оила кемаси тинч ва хотиржам сузаётгани тўғрисида уқтириб туриши керак. Шу тариқа фарзандларда отага нисбатан ҳурмат ва меҳр хисси камол топади.

Ота-она маъсулиятини фақат ўғиллар ўз зиммасига олади, деб ҳеч ерда айтилмаган. **Ота-онани асраш, авайлаш ўғилга ҳам, қизга ҳам бирдай тўтиёдир.**

Ноқобил ўғил туфайли ота-онага келадиган исноддан қизнинг ортидан келадиган дашном юз чандон азоблироқ, оғриқлироқдир. Қизининг шаънига берилган баҳо унинг зотига, ота-онасининг маънавий маъзига берилган баҳодир. Шу боис андиша, шарму-ҳаё ва мулоҳаза билан иш юритмоқ лозим.

Момоларимиз ниҳоятда андишали, кечиримли, ҳаёли ва эрига итоаткор бўлишган. Бу ўзбекона феъл ҳеч қачон ёмонликка етакламаган.

Меҳр бунёд этиш аёлнинг қўлидадир. Аёл меҳрини қизганмаган жойда оила илдизи мустаҳкам томир отади,

умрни узоқларга элтувчи бир меҳр дарахти бунёд бўлади.

Агар аёл бўлмаса, ҳар қандай хонадоннинг бахти кемтик бўлиб тураверади. Шунинг учун оталар уй остонасидан кирмай туриб, фарзандларига "Онанг кани?" деб сўрайдилар, ваҳоланки гарчи у аёлни уйдалигини сезиб турсада. Ана шу саволнинг тагида меҳр, муҳаббат ва соғинч туйғулари мужассам. Демак, бу туйғуларни қадрлай билиш, меҳрнинг умрини узайтириш, эркакни оилага боғлаш ҳам аёллар зиммасида эканлигини зинҳор унутманглар.

Шу ўринда ўқиган бир ҳикоя эсимга тушди. Унга сизлар ҳам бир эътибор беринглар-чи.

Қадим замонда бир эркак аёли билан суҳбатлашиб ўтиришганларида, эшик тақиллаб қолибди.

- Ким у? – сўрашибди эру-хотин бараварига.
- Мен тақдирман, - дея овоз келибди эшик ортидан. Хонадонингизга озгина бахт ва бироз бахтсизлик олиб келгандим. Шунинг икковларингга тақсимлаб беришим керак.
- Сен бахтни аёлимга бер у бир умр шу рўзгорни деб тиниб-тинчимасан, бахтсизликни эса менга қолдир, дебди эркак.
- Йўқ, йўқ, мен эмас, эрим бахтли бўлиши керак, - дебди аёл жон ҳолатда. "Бахтсизлик"ни менга берақол, чунки биз аёллар жуда сабр-тоқатлимиз.

Шунда тақдир дебди: - "Мен сиз иккинги сизни бор-йўғи синаб кўрмоқчи эдим холос, ваҳоланки бир-бирингиз билан аҳил экансизлар, оилада бундан ортиқ бахт йўқ".

Ибратли ҳикоя, шундай эмасми?

Юртбошимиз И.А.Қаримов аёлларимизга ўз ҳурмат ва эътиборини қаратиб: "Аллоҳнинг марҳамати билан оилани оила қиладиган зот – бу аёлдир. Аёлни улуғламоқ, оилани, Ватанни, ҳаётни улуғламоқ демакдир" деган эди.

Эркакни оила таянчи, дедик. Таянчсиз иморат омонат бўлганидек, эркаксиз уй ҳам ҳароб ва омонатдир.

Мен сўзларимни тугатиб, мана шу жойда, сизларга қалами ўткир, мўътабар маданият ходими Ж.Турдиевни қуйидаги шеърий мисраларига эътиборингизни қаратиб қоламан:

Бир кунингиз ўтар аёллар,
Теша ёки курак бўлмаса.
Яшаш қийин чулғар ҳаёллар,
Уйда агар эркак бўлмаса.

Сопсиз ётар тешангиз ойлаб,
Қўёлмайсиз итни ҳам бойлаб.
Кун санайсиз кўрқувни жойлаб,
Уйда агар эркак бўлмаса.

Тингламайди ака-укангиз,
Дардингизни кимга тўкаси.
Кимни тергаб, кимни сўкаси,
Уйда агар эркак бўлмаса.

Билолмайсиз кимга нолишни,
Кимга атаб жой ҳам солишни.
Ғижимлайсиз шўрлик болишни,
Уйда агар эркак бўлмаса.

Гап сотасиз қўшни аёлга,
Жавоб йўқдир оддий саволга.
Бош чулғанар минг хил ҳаёлга,
Уйда агар эркак бўлмаса.

Уйга кир, деб сўрар одам йўқ,
Юролмайсиз доим кўнгил тўқ.
Бош оғрийди ташвишдан лўқ-лўқ,
Уйда агар эркак бўлмаса.

Кимга керак ўсмаю, пардоз,
Кимга керак сиздаги шўх, ноз.
Ҳаёт оппоқ, кимсасиз қоғоз,
Уйда агар эркак бўлмаса.

АЙТАР СЎЗНИ АЙТИНГ, АЙТМАС СЎЗДАН ҚАЙТИНГ

Фарзандларим! Ривоят қилишларича, бир куни Пайғамбар алайҳиссалом саҳобаларига қараб: "Сизлар эсон-омон ухлаб турсаларингиз, нафас олсаларингиз, қўл-оёқларингиз соғ-саломат қимирласа, баданингиздаги ҳар бир бўғим эвазига биттадан садақа вожиб бўлади", - деган эканлар. "Бунча садақани қаердан оламиз", - дейишибди саҳобалар. Шунда Расулulloҳ: "Яхши сўз ҳам садақадир", - деган эканлар.

Бир инсон билан учрашиб икки оғиз ширин сўз билан унинг кўнглини кўтариб кўйсангиз, сиз унга катта маънавий ҳадя инъом этган бўласиз, шунда ҳамма бўғимларингизнинг саломатлиги эвазига берилган садақадан ҳорижсиз. Ҳалқимизда тилга эътибор – элга эътибор деган нақл юради. Буни маъносини яхши тушуниб олинглар. Тил ҳам худди машина рулидек гап. Уни тўғри бошқара олмасанг, издан чиқиб, талофатга учратиши турган гап.

Шу боис донолар: "Оғиз ичидаги тил, қин ичида яширинган қиличдир", "Тил тезлигидан қадам тезлиги яхши", "Тил борки бол келтиради, тил борки бало келтиради", "Тил тинч бўлса, бош саломат бўлади", "Кинининг тойиши оёғини қонатади, тилнинг тойиши барча неъматлардан маҳрум этади", "Яхши сўздан одам яшнайти", ёмон сўздан олам қақшайди", "Сўз инсон юрагининг калити", "Яхши сўз айтиш ҳам савобдир", "Сувнинг мазаси муз билан, ошнинг таъми туз билан, инсон яхшиси – сўз билан", "Айтар сўзни айт, айтмас сўздан қайт", "Сўзни кўнгилда пиширмагунча, тилингда чиқарма", "Ғамсиз яшашнинг белгиси тўрт нарсадир, булар: яхши сўз, яхши феъл, яхши ният ва яхши суҳбат" деган бўлсалар, шоирлар:

Жахонда гўёки султон эрур тил,
Қалбларга севинчу, ҳам жон эрур тил.

Ноўрин айтилса, дилинг ранжитиб,
Умрингга заволу зиён зрур тил.

Ёки

Огзига келганини демоқ нодоннинг иши,
Олдига келганини емоқ ҳайвоннинг иши.

Ёки

Ўйлаб гапир, кўнгил ранжир,
Арзимаган бир сўз билан.
Аммо лекин олиб бўлмас,
Дилни баъзан минг сўз билан

деган эканлар

Тилга эҳтиётсизлик ёшу-қари, яхши-ю ёмонни нақ юрагини мўлжалга олиб, аралашига ўққа тутиш билан тенгдир.

Ҳалқимизда: “Ким тилини тийибди, нажот топибди” деган нақл бор. Лекин тилни сақлайман деб, бутунлай жим туриш лозим эмас, сўзларни ушбу тўрт қисмга ажратиш мумкин: Биринчиси – фақат зарурли, иккинчиси – фақат фойдали, учинчиси – зарар ҳам, фойда ҳам бор, тўртинчиси – униси ҳам, буниси ҳам йўқ. Биринчи ҳолатда бутунлай сукут зарур, иккинчисида сўзлаш лозим, учинчисида агар фойдали томон ғолиб чиқса, сўзлаш керак. Тўртинчисида – сукут лозим. Чунки фойдаси ҳам, зарари ҳам йўқ нарса билан шуғулланиш вақтни бекор ўтказишдан ўзга нарса эмас.

Донолар: “Сўз – ҳаёт, сўз умид, сўз муҳаббатдир. Сўз қувватидан, сўз қудратидан, сўз сеҳру жозибасидан кўра буюкроқ куч йўқ оламда. Яхши сўз баданга роҳат, билакка куч-қувват, танага ором, вужудга осойишталик бағишлайди”, дейишади.

“Кишининг оғзи ўрага қиёс. Сўзлар мисоли ерга сочилган уруғ дони. Агар оғиздан чиққундек бўлса, уларни битталаб териб олиш мумкин эмас, эл-юрт эшитгандан кейин бу сўзларни пардалаб бўлмайди. Ширин ва эзгу сўзлар оқиб турган зилол сувга ўхшайди.

Зиллол сув қаерга оқиб борса, у ердан анвойи чечаклар униб чиқади”, дейишади донолар.

Арасту: “Сўзни қисқа гапир, беҳуда қилмагинки, такрор-умрни беҳуда сарф қилишдир. Оддий одамларга оддий гапир, донолар билан доноликка хос гаплаш, ҳар кимнинг фаҳму-фаросатига мослаб гапир, унинг фаҳму-фаросатини эса гапидан билиб оласан” деган экан.

Инсонлар билан ширинсуҳанликда бўлиш – хикматнинг боши. Ширинсуҳан одамлар атрофни ибрат кўзи билан кузатадилар.

Бировни сўкиб, унга таъсир ўтказган одам ҳеч қачон обрў топган эмас, аксинча, одамларда унга нисбатан яширинча нафрат уйғонади, ундайлардан узоқлашишга интилади.

Биз мусулмон фарзандимиз. Мусулмон киши қўли билан ҳам, тили билан ҳам бошқаларга озор бермайди.

Унутмангки, дунёда ҳисоб-китобсиз нарса йўқ. Ҳар ким нима экса, шуни ўради. Агар билсангиз сўзларнинг ҳам ўз вазифалари бўларкан. Сўзлар ҳам ишларкан, ўз вазифаларини бажараркан. Кўпинча улар инсонни тўғри йўлга бошларкан, кайфиятини кўтараркан, баъзида эса сўзлар ҳам хато қиларкан. Шунинг учун тилимиздан чиқадиган сўзларга бепарво бўлмай, уни тилдан чиқмай туриб, обдон пишириб, сўнг чиқарсак, улар яхши натижа бераркан.

Ҳадисларда “Сиз биров билан учрашиб, сўзлашсангиз, сўзлаган одамнинг савлатига эмас, балки оғзидан чиқаётган сўзларнинг мазмунига эътибор беринг”, деган ибратли сўзлар бор.

Ота-боболаримиз: “Тўрт кунлик дунёда ширин бўлиб ўтинг”, деб бекорга айтишмаган. “Ширин бўлиб ўтиш – бу ширинсуҳанликдир. Инсонга умр унча кўп берилмаган. Шундай экан, оз фурсатни, ширин ҳаётингизни ўз сўзингиз билан аччиқ қилманг.

Шунинг учун қалбингизни кенгроқ тутиб, тилингиздаги найзаларни бўлар-бўлмасга санчишни одат қилмасанглар, имоним комилки, сизларни барча севади.

Давлат тили – она тилимизни эъзозланглар.

Ҳозирда давлат органлари, идора, муассасаларда иш давлат тилида юритилмоқда. Шу билан бир қаторда юртимизда яшаётган барча миллат вакилларининг тили ва маданиятига ҳам ҳурмат билан қаралмоқда. Ёшларимиз чет тилларини ўрганмоқдалар. Айни кунларда юртимизда миллатлараро тотувликни мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Юртимизда юзга яқин миллат ва элатлар ҳам ўз навбатида давлат тилимизни чуқур ҳурмат ва ихлос билан ўрганмоқдалар. Рус, корейс, арман ва бошқа миллат вакиллари ўзбек тилида чиройли талаффуз билан сўзлашганларида қойил қоласан киши.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Лариса Москалёва ижросидаги ўзбекча кўшиқларни тинглаб завқланамиз. Буларнинг бари истиқлол шарофатидир.

Тақдир тақозоси билан ҳорижий мамлакатларга қочиб бориб, у ерлардан паноҳ топган ватандошларимиз ўша юртда туғилган фарзандларига она тилимизни ўргатаркан, уйларида ўзбекча гапиришарканлар. Уларнинг фарзандлари хатто “алла”, “ёр-ёр” айтишни ҳам билар эканлар.

Она тили ҳар бир миллат учун азиз саналади. Унга эътибор эса, ўзликка эътибордир.

Буюк авар шоири Расул Ҳамзатов бир шеърида ёзишича, у тушида ўлиб қолган эмиш. Шунда қулоғига турли тилдаги товушлар чалинибди. Авар тили эшитилганда у тирилибди. Шоир, агар авар тили бу дунёдан ғойиб бўлса, Расулни ўлган деб ҳисоблаганлар, деган экан.

Қиссадан ҳисса шуки, давлат тили миллат белгиси, бебаҳо бойлик, ғурур уни келгувси авлодларга асраб-авайлаб етказиш барчамизнинг бурчимиздир.

Лекин ҳаётда айрим ўзини **маданиятли, маънавиятим бой** деб юривчи кимсалар ёнида бошқа миллат вакили бўлмаган ҳолларда ҳам ўз она тили қолиб, ўзга тилда гаплашадилар. Ота-онасига сенлаб

гапирадилар. Айтингчи, бу кимсаларни маънавий бой, маданиятли деб бўладими?

Азизларим! Сизларга бирон бир ҳикояни, ривоятни ҳадисни, ибратли ҳаёт тажрибаларини ёки нақлни баён қилган бўлсам, сиз уларни эшитсангиз ёки ўқисангиз, билингки, уларнинг ҳукми фақат бир воқеа ёки бир вақтга хос эмас, балки ҳамма ишларга ҳамма вақт ҳам тадбиқ этса бўлаверади.

Масалан Расулulloҳ (САВ) бир саҳобийга қараб "Жаҳлу ғазабли бўлма" деган бўлсалар, ҳар бир мусулмон то қиёматгача бу ҳисобни менга ҳам айтганлар деб билиши керак. Шу боисдан дунёю охираат учун фойдали бўлган гапни қаерда, кимдан эшитишдан қатъий назар, дарҳол уни қулоққа олиш ва имкониёт борича унга амал қилишга ўтиш зарур бўлади. Буни доим ёдда тутинглар!

ЯХШИЛАРГА ЭШ БЎЛИНГ, ҲАМРОҲ БЎЛИНГ

Азиз фарзандларим! Бу ёруғ дунё яралганидан буён яхшилик ва ёмонлик, ёвузлик ва қабоҳат ўртасида мангу кураш кетади. Бирор ишни бажариш учун яхши мутахассис бўлишнинг ўзи етмайди. Авваламбор яхши инсон бўлиш керак. Бу ақиқа ханузгача ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

Севимли шоиримиз Эркин Воҳидов айтганидек ҳалқимизнинг "Минг асрлар ичра пинхон..." яшаб келаётган жуда табаррук урф-одатларимиз, миллий қадриятларимизни сақлаб қолишимиз керак.

Инсонларга эзгулик уруғларини сочиш, меҳроқибатли бўлиш – энг юксак фазилатлардандир.

Ҳар нарсанинг ибтидоси бўлганидек, уни интиқоси ҳам бўлади. Туғилган одам албатта бир кун вафот этади. Агар бу инсонни сўзлари "эзгу" бўлса, бошқалар қалбидан жой олган бўлса, унинг номи мангу қолади, тиллардан тилларга, диллардан –дилларга кўчиб юради.

"Типратикон тиконсиз туғилади, тикони кейин пайдо бўлади. Одам боласи яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам ўзини ўраб турган муҳитидан ва шароитдан олади". Яхшилик калити билан занглаган ва моғор босган қалбни қулфини очса бўлади" дейди кўпни кўрган кексалар.

Яхшилик илдизида ўзликни англаш санъати мужассам. Ўзликни англаш маънавият туфайли майдонга келади. Ўзлигин англаган одамгина юрт, табиат ва ҳалқни сева олади.

Киши эзгу ният қилса, кўнглида фақат яхшиликларни ўйласа, уни қиладиган барча ишлари ўзи ҳоҳлагандақа бўлаверади.

Эзгулик қимматбаҳо гавҳар. Асл ипак ва тоза шойи мисоли, у доимо юксак қадрланади, доимо эъзозда. Ёмонлик эса қадрсиз нарсадек гап, доимо у оёқ остида қолиб кетаверади.

Шоир айтганидек:

Заррача яхшилик бежавоб бўлмас,
Ёмонлик ҳам билгин, жавобсиз қолмас.
Атрофга қарагин, ҳисоб бўлаяпти,
Нени қилса инсон шуни кўряпти.

Агар яхшилик теварагида айлана олмасангиз,
яхшилар теварагида айланинг" дейди донишмандлар.

Воиз Қошифий шундай дейди: "Яхши ҳулқ, яхши муомала бир йўлдики, у йўл билан юрмасдан туриб, иззат ва шараф манзилига етиб бўлмайди".

Яхши ҳулқ, яхши фазилат, гўзал чеҳра - бу-инсон учун буюк мартаба, улуғ ризқ, олий мукофотдир. Бутун оламдаги, оиладаги ёвузликни, разилликни бир дақиқага тўхтатиб кўювчи қурол бор, бу дунёда, бу қурол – яхшилик, яхши сўз, самимий муомаладир.

Эзгуликнинг натижаси ҳаракат қилаверишда, бекор ўтирмасликда. Ҳалол меҳнат қилиб, Аллоҳдан сўралаверса, ризқни етказаверади.

Неча-неча яхшилардан бир ёмон пайдо бўлур,

Бир ёмоннинг дастидан мавж урган дарё қурур, деб бежиз айтишмаган.

Яхшилик тез унутилади, ёмонлик эса бир умрга хотирада муҳрланиб қолади.

Ҳалқ орасида одамнинг обрўсини кетказадиган ёмон хислатларга ёлғончилик, ҳиёнат ҳам киради. Ёлғончилик инсонни пасткашликка ундайди.

Ёлғончи ҳам, ҳиёнаткор ҳам бир кун албатта билинади ва у инсон эл ичида хору-зор бўлади.

Инсон фазилатларини оширувчи ёқимли ҳулқлардан бири тўғриликдир. Тўғри ўсган дарахтга ҳамма хавас билан қараса, тўғри одам ҳам ҳалқ орасида обрў-эътиборда бўлади. Қуйидаги ҳикояга бир эътибор беринг-а!

Бир киши уй қуриш ниятида **ўн бир** туп дарахт экибди. Дарахтлар сарв қоматларини кўкка чўзиб ўсаверибди. Лекин бир тупи атрофга тарвақайлаб

кетаверибди. Гоҳ ўннга, гоҳ чапга энгашиб, ёнидагиларни ранжитибди.

- Сен биздан бошқачароқ чиқиб қолдинг. Қаторда бўлганингдан кейин ҳамма билан баравар ўс-да! Бундай қилаверсанг, қийшиқ, букри бўлиб қоласан, - дебди ёнидаги одил терак.

- Менга ақл ўргатма, нима қилишимни ўзим биламан, - дебди халиги ўзбошимча терак.

У яна ўз билганича ўсаверибди. Шундай қилиб кунлар, ойлар, йиллар ўтибди. Тераклар вояга етибди.

Уларнинг эгаси: энди кунимга ярайсиз, деб ҳамма терагини кесибди, пўстлогини шилиб олиб, ёғочларни курибди. Кейин уста чақириб, шу теракларни тўсин қилиб, ўн бир ёғочлик уй қуришни буюрибди-да, ўзи иш билан бир неча кунга қўшни қишлоққа кетибди.

Кайтиб келса, уй хали ҳам битмаганмиш.

- Уйингиз аллақачон битган бўларди-, битта тўсин етмай қолди, - дебди уста.

- Тавба, - дебди уй эгаси ёқасини ушлаб, - наҳотки мен янглишган бўлсам? Ахир ўн бир туп теракни ўз қўлим билан экиб, ўз қўлим билан келтирган эдим-ку сизга.

- Сонига ўн битта терак экан. Лекин ўнтаси тўсинга яради. Биттаси эгри ўсган экан. Уни иккига бўлдим, у ёғи-бу ёғини йўниб, остонага қўйдим, - дебди уста.

Бу гапни эшитгач, уй эгаси бозордан битта тўғри хода келтирибди. Уй битибди.

Бу воқеага кўп вақтлар бўлибди. Лекин ҳозиргача ўша тўғри тўсинлар уйнинг шифтида: ҳаммадан баландда турар экан. Остонани эса ҳар куни неча-неча киши босиб ўтаркан.

Билинги, ростгўйлик – инсонни ўткир ақл, соф мулоҳаза, тоза кўнгли, олийжаноб ва мард эканини кўрсатиб турувчи далилдир.

Дунёда ростгўйликдан кўра кўркавроқ хулқ ва табиат йўқ! Хинд ҳақимлари айтадилар: "Сабру чидамли одам пушаймонлик тортмайди. Уч тоифа одам ҳамма

назарида ёв: баҳил, золим ва такаббур. Уч тоифа одамни кўрмай туриб ҳам севиш мумкин: Олимни, одил кишини ва сахийни”.

Сиз яхши бўламан десангиз, ҳаммани бир текисда кўринг. Яхши инсонни кўнгли пок бўлади. Кўнгли пок инсон эса тўғри сўзлайди, ҳалол бўлади, фиску-фасод билан шугулланмайди, доимо шукрона айтиб яшашни билади.

Бировларга яхшилик қилишга ориятли, виждонли кишиларгина кодирдирлар.

Хакимлар айтади: “Уч хил кишига яхшилик бўлмайди. Биринчиси, дангасага, улар экин ўсмайдиган тошлоқ ёки шўр ерга ўхшайди, унга қанча яхшилик уруғлари экмагин, барибир кўқариб чиқмайди, яъни таъсир қилмайди. Иккинчиси, орсиз ва ҳаёсиз кишилар бўлиб, уларга яхшилик қилсанг, буни тушуниш ёки раҳмат айтиш ўрнига, мендан кўрқанидан қияпти, деб ўйлайди. Улар янада тумшукларини кўтариб, кўпроқ нарса талаб қиладилар. Яна бири аҳмоқ кишилар бўлиб, сен қилган яхшиликнинг қадрини билмайдилар, унинг фарқига ҳам бормайдилар.

Оқил ва доно кишиларга яхшилик қилмоқ эса савоб ва олий хислатдир.

Кимки яхшиликни курол қилиб олибди, демакки у жаннат томон йўл топибди. Одамларга ҳурмат кўзи билан боқмоқ ва раҳм кўзи билан қарамоқ, ақллилик ва донолик белгисидир.

Яхшиликни кўп қилган кишининг пушаймонлиги кам бўлади, доимо юзи ёруғ бўлади.

Азиз фарзандларим! Шу ўринда Сизларга ўқиган бир нарсани баён қилишга жазм қилдимки, зеро бу ҳам Сизларнинг маънавий дунёингларни бойитса, ажаб эрмас.

Бир куни жаноби Расулulloҳ (САВ) саҳобаларига қараб айтадиларки: “Биласизларми, мискин бечора ким?”, Саҳобалар жавоб бердилар: “Мискин бечора деб на пули ва на матоси бор кишини айтурмиз”. Шунда

пайғамбаримиз айтибдиларки: "Йўқ, мискин бечоралар деб шундай одамларни айтадиларки, менинг умматларим қиёмат куни маҳшаргоҳга йиғилган пайтларида, уларнинг ичида намозларини ўз вақтида ўқиган, рўзалар тутган, закотларини ҳам адо этган мусулмонлар бўлади. Лекин улар бошқа айблари сабабли мискин бечоралардан ҳам баттар ҳисобланурлар". Чунки улар ибодатларини мукаммал қилганлари билан бировларни сабабсиз сўккан, ҳақорат қилган ёки ноҳақ зулм ўтказган бўладилар. Ана энди **маҳшаргоҳда** ўша мазлум, жафокаш кишиларга **Ҳақ Таоло** булардан қасосларини ундириб беради, яъни қанча зулм ўтказган бўлсалар, шунча миқдорда қилган хасанотларидан – савоб ишларидан олиб, шу мазлумларга бўлиб беради. Агар қилган савоб ишлари тўлашга етмаса, мазкур мазлумларнинг гуноҳларидан олиб, ўша золимларга ёзилади. Савоблар тугаган ва унинг устига халиги мазлумларининг гуноҳларини ҳам ўзларига олганларидан кейин табиийки, жаҳаннамга ташланурлар", деб жаноби Расулulloҳ ўз умматларига разил сифатларнинг оқибати қандай мудҳиш эканлигидан хабар берган эканлар.

Яна Пайғамбаримиз: "Жабру зулмнинг турлари жуда кўп. Масалан, ота-оналар ўз фарзандларига яхши тарбия бермаётган бўлса, бу ҳам зулм. Оила бошлиғи ўз рўзғори учун зарур нарсаларни муҳайё қилишга ҳаракат қилмаётган бўлса, бу ҳам зулм. Аёл киши ўз эрига ҳиёнат қилса, эрининг топаётган маблагидан сўрамай, қаёқларгадир сарф қилаётган бўлса, бу ҳам зулм. Қайнона ўз келинларига ўғай оналардек қаттиқ муомалада бўлаётган бўлса ва аксинча келин қайнонага нисбатан адолатсиз бўлса, бу ҳам зулм. Хуллас, кўлидан яхшилик келадиган одам ёмонлик қилса ёки ёрдам қилишга қудрати етатуриб, ёрдамини аяса, демак унинг бераҳм, бешафқат, балки золим одам эканлиги, маълум бўлади", - дейдилар.

Поклик нопоклик юзидаги қора пардани олиб ташласам, дейди. Иллат номи билан аталадиган қусурли ахлоқ эса жон-жаҳди билан қаршилиқ кўрсатади.

Авваллари бирон қишлоқ ёки даҳада бирон шахс элу-юртнинг юзига оёқ қўйиб, кетма-кет огоҳлантириш, танбеҳларга қулоқ солмай, ахлоқ нормаларини бузаверган бўлса, у шахснинг юзига қорақуя суртиб, эшакка тескари миндириб сазойи қилганлар. Қишлоқнинг нариги бошига етиб боргунча уни шармандаси чиқиб, эшакдан тура солиб қочиб қолганлар, узоқ вақт кишиларга кўрина олмай юрганлар. Бу ҳам нопокнинг ўзига хос жазолаш усулларида бири бўлган. Айтмоқчимизки, ҳалқ ҳамиша иллат устидан кулган.

Умуман олганда олам қарама-қаршилиқлар кураши негизда курилгандир: Жисмоний нарсаларда ёруғлик ва зулмат, тирик табиатда ҳаёт ва ўлим, маънавият оламида эзгулик ва ёвузлик, ижтимоий ҳаётда адолат ва разолат ўртасида кечадиган тинимсиз курашда ўз тажассумини топади. Абадул-абад давом этадиган бу курашда оралик йўл йўқ, бўлмайдиган ҳам, бинобарин, ҳар бир одам, ҳоҳлайдими, йўқми, мазкур курашда ё эзгулик ва ё ёвузлик тарафида туриб, ҳаракат қилишга маҳкум этилган. Ёлғиз имони бутун (имоннинг арабча луғавий маъноси ишонч демақдир), эътиқоди метин кишигина ҳамиша эзгулик тарафида туриб ҳаракат қилади. Имонли киши ўғрилиқ ва талончиликдан, ўзгалар мол мулкига кўз олайтиришдан, ўзлигига, яъни ўз имонига хилоф иш қилишдан тия биладиган комил инсондир. Пасткаш мунофиқ, жоҳил, худбин кимсалар эса турфа балои нафс кетидан бориб, турли-туман ярамас сўқмоқлардан одимлаб келган ва одимлашда давом этадилар. Ҳар кимнинг қайси йўлдан юриши ўз ихтиёрида. Барчамизнинг рўпарамизда Ҳақнинг буюк ва асло адашмайдиган тарозиси турибди. Биз барчамиз ана шу улуғ ажрим кунига, буюк тарози қошига кунма-кун бораётган одамлармиз.

Шу боис, бир бирингизга меҳрли бўлинглар. Меҳр шундай фазилатки, унга эга инсон дунёда сира кам бўлмайди. Бундай хислат эгаси барчага эзгуликни раво кўради, яхшилик қилишга интилади ва охиратда унинг самарасини, хайрли мевасини кўради.

Ҳалқимизда "Меҳр бермай, одамлардан меҳр кутиб яшаш – ёзда осмондан қор кутишдек гап" деган нақл юради.

Меҳр дилингизда ва тилингизда бўлсин. "Ёмонлик – бутун нуқсонлар мажмуидир" дейишади. Ўз манфаати йўлида ҳеч нарсадан қайтмайдиган инсонларнинг бировларга касофати тегишини ҳисобга олиб, уларга зинҳор-базинҳор ёндашмасликни кўпни кўрган инсонлар: "Ёмонга ёндашма, яхшидан адашма" деган нақл билан ифода этганлар.

Дунёда топайин десанг омонлик
Бировга заррача қилма ёмонлик.
деган мисралар ҳам ибратлидир.

Фарзандларим! Барчангизга яхшилик доимо
хамроҳ бўлсин!

ЯХШИ ФАЗИЛАТЛАР СОҶИБИ БЎЛИНГ

Фарзандларим! Шуни ҳеч унутманги ақл белгиси камтарликдир. Камтарлик барчани ҳавасини ва ҳурматини кўзгатадиган ёқимли одатдир.

Мовароуннахирлик авлиёлар пири Хўжа Юсуф Ҳамадоний ўттиз саккиз марта пиёда ҳаж амалларини бажарган, муқаддас Қуръон китобимизни минг бора қироат ила ўқиб, саккиз минг бутпарастни мусулмонликка даъват қилган бўлсаларда, азбаройи ўзини хокисор тутган, тириклик важдан этик тиккан, деҳқончилик билан ҳам шуғулланган, барчага иззатда бўлган.

Хўжа Аҳмад Яссавий, шайх Баҳоуддин Нақшбанддек инсонлар ҳам камтарликни юқори қўйиб, кўнгилни ранжитишни қабоҳат деб билганлар. Улар ҳеч қачон буюкликни даво қилмаганлар, оддий инсонлар орасида бўлганлар.

Камтарлик кишиларни бир-бирига яқинлаштиради, такаббурлик эса узоқлаштиради. Зеро, ҳалол камтарона меҳнат билангина эл ҳурматини қозониш мумкин.

"Кишилар Мажнунтол олдиға ҳадеб келаверганидан Мирзатеракнинг гаши келиб, такаббурлик билан:

- Ёнимга, савлатимдан ҳайиқиб, унча-мунча одам кела олмайди. Сенга хайронман, олдиндан одам аримайди, ё сени назар-писанд қилишмайдами? Бунинг устига сени қўшиққа солганларига бало борми? – дебди.
- "Сен, кибру ҳаво билан осмонга қараб интиласан. Соянг ҳам ўзинга яраша. Мен бўлсам ўзимни вояга етказган замин билан қаттиқ боғланиб, унга ҳурматдаю, таъзимда бўламан. Ёнимга кишиларнинг кўплаб келиши, балким, ана шу камтарлигимдандир. Сен кибрликни касб қилиб олиб, манманликка берилмаганингда эди, бунчалик эътибордан қолмаган ва охири кесилиб, оёқ остига тушмаган бўлар эдинг" деб жавоб берган экан мажнунтол.

Камтарлик – инсон қиёфасини безовчи бебаҳо фазилатлардан биридир.

Камтарлик бу эзгу ниятлилик, одамийлик, ҳушмуомалалилик, бағрикенглик, иззат-икромни билишлилик, дўстлари ва умуман ўзгаларнинг қадрига етишлик, маънавий поклик демақдир.

Камтар инсон ўзини бошқалардан устун қўймайди, ўзига бино қўйиб, шуҳрат кетидан қувмайди, ютуқлардан эсанкирамайди ва мақтанчоқлик қилмайди.

Улуғлик одамлардан ранжимасликдан бошланади. Чунки ранжишда кибр бор, кибр эса қалб кўзини хиралаштиради. Демак, яхшиликни ҳам ёмонликни ҳам ўзимиздан излаганимиз маъқул экан.

Кузатиш, ҳаёт сабоқлари шуни кўрсатадики, такаббурлик қилиб, ўйламай қилган ишлар, айтилган гаплар узоқ яшамасада, лекин унинг тавбаю-пушаймони кўп ва узоқ давом этади, инсон хотирасидан чиқмайди. “Билингки, кибр гуноҳи асло кечирилмайди, чунки у шайтони лайндан қолган меросдир” дейди араб донишманди.

Луқмони ҳакимдан ҳикматли сўз айтишни сўраганларида у шундай деган экан: “Уч йил илм ўқидим, тўрт подшоҳни кўрдим, ҳаётдан ўзимга тўғри хулоса чиқардим. Одамнинг вужудида тўрт ажойиб хислат бўлиб, уларнинг тўртта душмани ҳам бўлар экан. Улардан биринчиси ақл бўлиб, унинг ўғриси ғазаб экан. Иккинчиси саҳоват бўлиб, унинг ўғриси ҳасад экан. Учинчиси олийжаноблик бўлиб, душмани ғийбат экан. Тўртинчиси ҳаё бўлиб, унинг ўғриси таъма экан.

Билингки, бировдан таъма қилиш энг ёмон хислатдир. Аммо баъзи кишилар борки, барчага таъма кўзи билан боқадилар. Бировдан фойда етмаса, хатто ундай кишиларни одам деб санамайдилар. Мол ва ҳадя билан ҳушнуд қилган кишиларга эса қулдек лаганбардорлик қиладилар. Биз бу ҳолатларни тез-тез кузатаёпмиз.

Агар қушлар одамлар қўйган донга таъма кўзи билан боқмаганларида эди, дом ҳалқаси уларнинг бўйнига тушмаган бўлар эди. Агар инсон таъма камарини

белига боғламаса, ҳорликнинг ботқоғига ботмайди. Таъмаси кўпнинг инсофи оз бўлади. Шу боис донолар: "Пархезгарлик бўстонининг гуллари хидидан фаросат бурни билан хидлай оладиган ҳар бир киши туғён ва ёмонлик манзилларининг энг аввали бўлган таъманинг тиконзор даласига азм этишни асло ихтиёр қилмасин" деган эканлар.

Таъмагир инсонларни ҳеч ким ёқтирмайди. Таъмагир киши тубанликка яқин туради. Бундай кимсаларнинг косаси шу боисдан ҳам ҳеч қачон оқармайди, улар нолиганлари нолиган. Шу боис бўлса керак, ҳалқимизда "Бир тўлишнинг бир тўқилиши бор" деган нақл юради.

Манмансираган, кибру-ҳаволи, такаббурли кишилар ўзларини "доно", "ақлли" деб санайдилар. "Мен" деган сўзни кўп пеша қиладилар. **Сохта обрў орқасидан қувадилар.**

Такаббурлик аслида ўзини бошқалардан устун ҳисоблаган, ўзгаларга нописандликдан келиб чиқади. Бундай шахслар ўз ҳатти-ҳаракатлари, гап-сўзлари билан бошқаларнинг иззат-нафсига тегаётганликларини, кўпчиликка ёқмаётганликларини англамайдилар. Бундай одамлар кўпинча ўзларининг кўполликларини оқлашга уриниб "Менинг ҳарактерим шунақа" дейишади. Кишилар унинг кўполлигини кечиришлари лозим-у, у ўзининг дилозорлигини йўқотмаслиги керак экан. Унинг ўзига кўполлик қилсангиз, у чидаб тура олмайди. Андишасизлик, бетга чопарлик билан кўполлик оғанидирлар. Андишасизлик энг ёмон иллат. Ўйламасдан, шарт-шароитни ҳисобга олмай гапиравериш сурбетликдир. Сурбетнинг эса виждони бўлмайди. Юрагида кин-адоват, кўзларида ғазаб бўлган одамнинг оғзидан чиққан мулойим сўзларга ишониб бўлмайди. Уни дилидаги гап тилидагига тўғри келмайди. Қани энди иложи бўлса, худди электрокардиограммага ўхшаб, бу инсонларнинг тили ва дилидагиларни тилограмма ва

дилограмма ҳолида ёзиб, бир-бирига солиштирилса, бутунлай мос келмас эди. Бундай давр ҳам келар.

Кибр, манманлик одамни ёмонликлар қаърига етақлайди, ақл устидан ҳукмрон бўлиб олади. Жалолиддин Румий: "Кибрлиларнинг ярамас одатларидан бири, уларга талаб қилган нарсларини берилса ҳам яна кўпроқ нарса олишни исташларидир" деган экан.

Таъмагирлик, порахўрлик қадимдан доимо қораланган ёмон иллатдир. Ҳаттоки, пайғамбаримиз ҳадисларида ҳам таъмагирлик Аллоҳ билан жанг қилмоқликдир", деб қораланган.

Ҳар кимнинг ҳалол яшамоғи ва ишламоғи учун лозим бўлган – ҳақиқий посбон-унинг виждонидир. Донолар айтганидек: "Виждон яхшилиқни ёмонликдан ажратувчи – қозидир".

Донолар: "Инсон қалби жуда нозик. Шунга қарамай, у тўхтовсиз фаолиятда. Инсоннинг барча ҳаракати қалб хоҳишига боғлиқ. У истаса қўл ҳаракатга келади, оёқ юради, кўз кўради, қулоқ эшитади. У амр қилса, юз табассум қилади. Шу боис комилликни истаганлар ишни аввало қалбни **иллатлардан** тозалашдан бошлашади» дейишади.

Инсон қалбидаги иллатлардан бири **ҳасаддир**.

Ҳасад кишида ўзганинг мол-мулки ва бирон-бир фазилатига нисбатан уйғонган шайтон васвасасидир. Ҳасадчи ўзганинг фазилатлари ўзига берилишини хоҳлайди. Унга эга бўлиш учун ҳар хил чоралар излайди. Шу боис фирибгарлик, товламачилик сингари қинғир йўлларга киради. Шу зайлда ҳасад ноҳақлик ва зулмни келтириб чиқаради. Кишилар орасига душманлик уруғини сочади.

Донолар: "Ҳасад худди кўркам ва бақувват дарахтларга тушган зараркунанда қуртга ўхшайди. Киши ўз вақтида ҳасаддан қутулмаса, бу қурт унинг қалбини илма-тешиқ қилишга тушади. Кейин афсус-надомат қилишдан фойда йўқ" дейдилар.

Айтишларича, от пойгасида бир ҳасадгўй маррага яқинлашаётганида оти қоқилиб кетиб, чопа олмай қолибди. Ўзи йиқилибди. У дарҳол ўзини ўнглаб, олдиндаги сафда келаётган пойгачи отининг оёғи-остига ўзини ташлабди. Уни оғир жароҳатланган холда олиб чиқиб, нима сабабдан шундай қилганини сўрасалар: “У одам биринчиликни олгандан кўра, менинг ўлганим яхшироқ”, - деб жавоб берган экан.

Ҳасадчи доимо ўзгалар роҳатидан захмат тартади. Айбсиз одамни кўрган ҳасадчининг жаҳли чиқади. Шундай экан, азизларим, Сизлар бундай шахслардан узоқроқ юринглар, улар суҳбатидан қочинглар.

Ўт-олов ўтинни қандай ёндирса, ҳасад олови инсонларнинг эзгу ишларини куйдириб, кўкка совуради. Ҳасадчилар ўзларининг ёвуз ниятларини амалга оширишга жуда уста бўладилар, буни на фақат одамлар, балки ҳайвонлар ҳам биладилар.

Бир тулки ҳар тарафга аланглаб, шошиб-пишиб қочиб бораркан. Бир одам уни тўхтатиб сўрабди: “- Тулқивой, сенга нима бўлди? Қаерга қочиб кетаяпсан?”

- Тулки: - Арслонни овлаб, қўлга туширмақчи эканлар, деб эшитдим. Шунинг учун қўриқиб, қочиб кетаяпман, - депти.

- У одам тулкининг сўзидан ҳоҳолаб кулиб: - Аҳмоқ, сен ҳеч арслонга ўхшамайсанку, орангизда ҳеч қандай муносабат йўқ-ку? депти. Шунда тулки: - Жим бўл, мени йўлдан қолдирма, агар ҳасадчи иғво билан овчиларга мени кўрсатиб: “Бу ҳам арслон боласи” десалар, овчилар текширмай-нетмай мени ҳам қўлга туширадилар. Шу билан улар қўлига тушиб, халокатга гирифторм бўламан”, - деб шошилиб қочиб кетибди.

Билинги, ҳасадчининг қўлидан ҳар бало келади. Агар ҳасадчининг ёмон фикридан бохабар бўлиб қолганингизни билса, у усталик билан бу йўлдан ҳам қутилиб қолишга ҳаракат қилади. Қўйидаги ҳикоятга бир эътибор беринг-а.

Ҳасадчи бировнинг қўйини ўғирлаб келиб, сўйиб олибди. Буни сезган бир мулла: "Нега бировнинг қўйини ўғирлаб, сўйиб олдинг, қиёмат куни маҳшаргоҳда нима деб жавоб берасан", деган экан у: "Тониб туравераман. Гувоҳ топа олмайди", депти.

- Қўйнинг ўзи келиб, гувоҳлик беради, депти мулла. Шунда ҳасадчи: - Ахир, маҳшаргоҳда қўйнинг эгаси менинг ёнимда бўладику, тўғрими?
- Қўйи келиб гувоҳлик берса қулоғидан тўтиб, эгасига топшираман, қўяман, шу билан ора очиқ бўлади, деган экан.

Саҳобалар пайғамбаримиз (САВ) дан : " Ё Расулulloҳ! Дил ҳам кирланадими? деб сўраганларида, пайғамбаримиз: "Ҳасадгўйнинг иғво, фитнаю-фасодлари дилни қора қилади" деб жавоб берган бўлса, "Дил нима билан тозаланади? деган саволларига эса, "Оқибат, эзгу амаллар, бировни иғво қилишдан тийилиш билан тозаланади" деган эканлар.

Ҳакимлар айтади: "Эй одамлар, дўстлик ва меҳрибонлик ўғриларида сақланинг, бундай ўғриларга чақимчи, иғвогар, ҳасадчилар киради. Ўғрилар мол ўғирласа, бундай шахслар одамлар орасидаги дўстликни, тинчликни, меҳру-муҳаббатни ўғирлаб, фитна-фасод кўзғатадилар".

Ёш шоира Дилфуза Абдуллаева бундай инсонларга қарата шундай дейди:

Босган изинг пойлашиб,
Ёнгинагга жойлашиб.
Бир гапга ўнни қўшиб,
Миш-миш қилар кимсалар.

Бор бўлса кўролмаслар,
Йўқ бўлса беролмаслар.
Тилини тиёлмаслар,
Миш-миш қилар кимсалар.

Қўрқмайдилар Аллоҳдан,
Нопок қилмиш, гуноҳдан.

Кир ахтариб тирноқдан,
Миш-миш қилар кимсалар.

Гаплари захри қотил,
Ундан озор топар дил.
Гоҳ ошқора, гоҳ ғофил,
Миш-миш қилар кимсалар.

Бировларнинг ютуғига хавас билан қараш, ўз холига шукр қилиш керак. Берилган ҳар бир неъмат ва фазилатнинг ҳикмати борлигини унутмаслик ҳасадгўйлик касалига қарши энг фойдали муолажадир.

Азизларим! Айтишларича Хусайн Байқаро даврида кўплаб мадрасалар, кўприклар, бозорлар қурилибди. Ҳалк аҳволи яхшилана борибди. Ҳамма ҳурсандмиш.

Қарангки бир инсон шунча яхши ташаббусларни кўрсада, эгри гапдан қолмасмиш: яъни “қурилган кўприклар мустаҳкам эмас, мадрасаларнинг ғишти яхши пишмаган, бозорлардаги тартибсизликларга чидаб бўлмайди. Мен қашшоқ, ҳалқ қашшоқ”.

Буни эшитган ёш йигитларни ғаши келиб, тили ва дили эгри бу ношукур кимсани қози олдига олиб боришибди ва воқеани баён қилишибди.

Шунда қози: “Нега сенинг кўзинг ҳамма нарсани тескари кўради, инсофинг борми, ўзи?” дебди унга.

Бу шахс безрайиб, қуёш томонга елкасини тутса, ёнбошига қийшиқ эгри соя тушибди. Шунда у: “Ҳамманинг сояси тўғри-ю, меники эса эгри, нега шундай? Бунга қуёш айбдор” дебди. Ношукурни қарангки, ер юзига бирдек нур сочиб турган қуёшни айбдор қилиб, қутилиб қолмоқчи бўлибди.

Бу шахс қилиғидан ҳайрону-лол қолган қози “Уни соясини ҳам, қорасини ҳам ўчиринглар” деб амр қилган экан.

Дунёда инсонлар ҳар хил бўларкан. Биров ҳалол яшасам, одамларга фойдам тегса, деб ҳаракат қилса, бошқаси ўладиган жонга яшаб қолиш керак, ўзгалар билан нима ишим бор, қабилида фикр юритаркан.

Биров элим, юртим деб ёниб яшайди, бошқаси кўпчилик рисқини уйига ташиб яшайди. Биров инсонлар учун бало-офатларга кўксини қалқон қилса, бошқаси панадан макон топиб, эл-юрт ғамида юрган фидоий инсонларнинг эзгу ишларини кўра олмай, иғво билан уларни яксон этади.

Фарзандларим! Билингларки, илллати бор шахсдан яхшилик кўтиб бўлмайди. Шу боис, бир шоир:

Илллат излаганга илллатдир дунё,
Гурбат излаганга гурбатдир дунё.
Ким не изласа топгай бегумон,
Ҳикмат излаганга ҳикматдир дунё.

деган бўлса, иккинчи бир шоир:

Иғвогар кир излар тирноқ остидан,
Мағзава сочади, баланд-пастидан.
Ёнингга йўлатма, суҳбатидан қоч,
Кўплар ўлиб кетди унинг дастидан

деган экан.

Инсон вафот этганида, газеталарда таъзиянома берилади. Унда вафот этган шахс шаънига ёқимли сўзлар ва ҳамду-санолар ёзилган бўлади. Агар шу ёқимли сўз ва ҳамду-саноларнинг лоақал бир қисми тириклигида амалда ўз ифодасини топганида, эҳтимол шу шахс узоқ умр кўриши мумкин бўларди.

Маълумки, тадбиркор, уддабуррон, ишбилармон кишилар ҳаётда ташаббускор бўладилар. Бусиз бирор самарага эришиш мушкул. Ташаббускорлик жасоратни тақозо этади. Буни кўра олмайдиган инсонларнинг мақсади бир: ташаббусни қўлдан чиқариш, иродани сўндириш, ҳаётдан бездириш. Бунинг учун улар ҳеч нарсадан тап тортмайдилар. Тегирмон тошини бошингиз узра чарх урдираверадилар, урдираверадилар. Агар ишингиздан нуқсон топиша олмаса, оилавий ҳаётингиздаги икир-чиқирлар, қачонлардир кимлар биландир ўртада бўлиб ўтган гап-сўзлар ҳам улар учун дастак бўлаверади.

Бундай кимсалар хатти-ҳаракатини бир шоиримиз қуйидагича таърифлайди:

Шундайлар бор сенга лутф айлаб,
Дўстман дея қўлинг тутарлар.
Лекин ҳар зум қадаминг пойлаб,
Хато қилишингни кутарлар.
Хато қилсанг уларга байрам,
Йўқса захру-заққум ютарлар.
Майли жиндак зарра бўлса ҳам,
Хато қилишингни кутарлар.
Хатоларинг керак уларга,
Шох новдангни дарҳол бутарлар.
Хатто кунни улаб тунларга,
Хато қилишингни кутарлар.
Ахтарурлар ҳамиша иллат,
Етти пуштинг гўрин титарлар.
Фақат унма, улғайма фақат,
Хато қилишингни кутарлар.
Улар сенга бир умр йўлдош,
Содиқ, хамроҳ каби ўтарлар.
Қабринг узра эгсалар ҳам бош,
Хато қилишингни кутарлар.

Хузурингизда бировни ғийбат қилган инсон, билингни, бошқаларга сизни ҳам ғийбат қилади. Ичи қора, ҳасадгўй киши истеъдодли кишилардан ўрганиш ўрнига, уларга баҳиллик қилади. Истеъдодини, шаштини бўғади.

Бундай инсонларнинг қабиҳ ниятларидан огоҳ бўлинг!

Яна ёмон иллатлардан бири ҳушомадгўйлик, лаганбардорликдир. Илгари катта амалдорлар (масалан амирлар) дастурхонда турган лагандан бирон нарса олмоқчи бўлса, (хатто назар солганда ҳам) унинг атрофидаги шахслар дарҳол лаганни кўтариб турганлар. "Лаганбардор" деган сўз ҳам шундан келиб чиққан, дейишади.

Устоз Саъдий лаганбардорларни: “Агарда амалдор ёп-ёруғ кундуз кунни инкор этиб, уни қоронғи кеча деса, лаганбардор осмонга қараб: “Тўғри айтасиз, тақсир, ана ой, ана униси ҳулкар, дейди” деб таърифлайди.

Ёки бошқа мисол. Амалдорга бир лаганбардор уни ўғлини мақтаб, жуда билимдон ақлли бола бўлибти, деб амалдор олдида болага битта савол берибди: “Айтингчи, ўғлим, икки ёнида биттадан пати бор, бошида тожи бор, тонг саҳарлаб қичқиради, у нима? депти. Шунда бола: “Бу қуён” деб жавоб берибди. Шунда ҳалиги лаганбардор: “Жуда тўғри айтдингиз. Агар “хўроз” деганингизда янада тўғри бўларди, деган экан. Кўрдингизми, гапни ўнглашини.

Академик Т.Н.Қори – Ниёзий бундай лаганбардор кишилар тўғрисида: “Лаганбардор кўпинча ширин, оғуланган сўзлар топиб, раҳбарнинг юрагидан ўз мақсадига мувофиқ жой топишга уринади ва кўп ҳолларда уни топишга муваффақ бўлади ҳам. Натижада тажрибасиз, ёш раҳбар у туфайли тўғри йўлдан адашиши мумкин” деган экан.

Ҳаётнинг кўрсатишича, бундай шахслардан қутилиш йўли кўпинча битта бўлади, яъни унинг гапини эътиборга олмаслик, “Ит хуради, карвон ўтади” қабилида иш тутиш. Лаганбардорликни, хушомадни ҳурматдан фарқлай билиш лозим. Ҳурмат ғаразсиз бўлади, унинг асосида ростгўйлик, виждонийлик, меҳнатсеварлик, камтарлик каби ижобий фазилатлар ётади. Бунга эътибор беринглр:

Инсоннинг юраги, мияси ва асаблари баъзида майда чуйдалар билан айниқса иғвогар шахсларнинг ҳатти-ҳаракатлари билан жароҳатланиши жуда ачинарлидир. Лекин минг афсуски, айрим истеъдодли, ҳалол, пок, виждонли инсонлар ўз ҳаётлари мобайнида шундай разил инсонлар зарбаларига кўпинча дучор бўлишади. Шу ҳолатларни кўп кузатган бир кекса нуруний уларга қарата: “Худодан, бахт бер, деб сўраганларни кўрдим, худодан фарзанд бер, деб

сўраганларни кўрдим, худодан, давлат бер, деб сўраганларни кўрдим, фақат, эй яратган Эгам, мен нодонга бир чимдим ақл бер, деб сўраган бандасини кўрмадим” деган экан.

Бир инсон машҳур бир табибнинг олдига келиб: Агар билмай гуноҳ иш қилиб қўйсам, уни дориси борми?” деб сўрабди. “Ҳа, бор” дебди табиб: “Ҳар куни тавбанинг томири билан истиғфорнинг яроғини қалбинг ҳавончасида тавҳид тўқмоғи билан туй, инсоф элагидан ўтказ, кўз ёшларинг билан йўғир, ишқ тандирида пишир, бомдоддан то шомгача тановвул қил” деган экан.

Жигарларим! Юқоридаги ўғитларни мағзини чақинлар, керакли хулосалар чиқаринлар. Қуйидаги шоирларимизни шеърий мисраларига бир эътибор беринг-а, улар сизларни албатта яхши йўлга чорлашига ишонаман. Биринчи шеър:

Умр дарё, инсон карвондир,
Ҳаёт унга мангу сарбондир.
Ўтган кунлар бизга армондир,
Оқибатни асранг одамлар.

Ҳеч баҳорсиз сўлмасин юрак,
Меҳрга зор бўлмасин юрак.
Аламлардан тўлмасин юрак,
Оқибатни асранг одамлар.

Молу-давлат ҳаёлин олар,
Ажал бир кун сиртмоғин солар.
Ҳаммадан ҳам яхшилик қолар,
Оқибатни асранг одамлар.

Дейдиларки омонат дунё,
Бир-бирига хиёнат дунё.
Беш кунлик, бу ғанимат дунё,
Оқибатни асранг одамлар.

Ҳаёт ўзи ечиб бўлмас сир,
Кўзинг етмас жуда олис қир.

Инсонларнинг борар жойи бир,
Оқибатни асранг, одамлар.

Дўстим менга кавламагин чоғ,
Бошинг узра турар баланд тоғ.
Бу кўнгиллар меҳрга муштоқ,
Оқибатни асранг одамлар.

Иккинчи шеър:

Дунёда меҳмонлар дунё талашса,
Хешу-ақраболар ола қарашса.
Бир-бирига ҳасад нигоҳ қарашса,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Бағри кенгроқ бўлинг, азиз одамлар!

Она фарзандига меҳрин бермаса,
Ошиқ ёру учун гуллар термаса.
Фарзанд онасини йўқлаб келмаса,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Меҳрлироқ бўлинг, азиз одамлар!

Ҳаёдан сўзласа ҳиёнаткор зот,
Дилларни тарк этса чин севги, хайхот.
Садоқат кундан-кун кўпга бўлса ёт,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Вафолироқ бўлинг, азиз одамлар.

Инсоннинг инсондан кўнгли қолса гар,
Меҳру оқибатга дарз кетса агар,
Суянч бўлаолмаса жигарга жигар,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Диёнатли бўлинг, азиз одамлар!

Дўст деб ишонганинг содиқ бўлмаса,
Ғаму-шодлигинг баҳам кўрмаса,
Яхши, ёмон кунда ёнда турмаса,
Хайқиргим келади шундайин дамлар,
Садоқатли бўлинг, азиз одамлар.

Азизларим! Одамлар билан муомала қилаётганда эҳтиёт бўлмоқ, рост билан ёлғон сўзни фарқлай билмоқ керак. Хушомад сўзини эшитадиганлар кўп бўлганидек, **рост сўзни** чин дилдан эшитадиганлар камдир. Ҳар ким ростлик йўлини ихтиёр қилса, сўзида ёлғон бўлмаса, зафар унга доимо ёр бўлади.

Абу Холид Ғаззолий: "Ёмон ҳулк заҳарли илон ва чаёнларга ўхшайди. Кимдир кўйлагимизга ёпишган чаёни кўриб: "Ана этагингдан чаён кириб кетаяпти" деса, унинг бу огоҳлантиришидан миннатдор бўламиз, тезда бу заҳарли хашоратни ўзимиздан узоқлаштиришга ҳаракат қиламиз, уни ўлдирамиз. Чаён захрининг баданга таъсири бир кун ёки ундан кўпроқ бўлар. Аммо ёмон ахлоқнинг қалбга таъсири ундан хавфлироқ. Негаки, унинг зарари ўлимдан сўнг ҳам давом этади. Афсуски, ёмон ҳулқимиздан самимий холда огоҳ этган кишига: "Ўзинг ҳам фалон-фалон ишларни қилардинг-ку!" деб таъна ёғдирамиз. Бу хол қалбимизнинг қорайганидан, қотганидан далолатдир" деган экан.

Агар биров сизларнинг айбингизни кўрсатса, уни чуқур мулоҳаза билан таҳлил қилиб, у рост бўлса, уни тузатишга, ювишга ҳаракат қилинглар.

Танқидни ҳам кўтара билиш керак. Танқид тўғри бўлса, аччиқ гаплар замирида ҳасад, бировнинг ютуғини кўраолмаслик, ичи қоралик йўқ бўлади.

Ёлғончилик ахлоқ бузилишидан дарак берувчи феълдир. Бу феъл энг қабих, феъллардан ҳисобланади.

Бундай феъл соҳиблари одамлар ҳақида беъмани сўзларни сўзлаб юрадилар. Ёлғонга бўҳтон яқин туради.

Ёлғон билан бўҳтоннинг фарқи шундаки, ёлғончи ишлари ҳақида ёлғон гапирса, бўҳтончи бошқалар ҳақида ёлғон гапларни гапириб юради. Булар ҳалқнинг обрў-номусига, касбу-кориға дахлдор беъмани сўзларни тарқатишлари билан оқибат натижасида кўпчиликнинг нафратига учрайди.

Ёлғончилик барча гуноҳларнинг бошидир. Ёлғончи ўз орзусига етишиш учун ёлғондан иборат сўзларни

тўқийди, биров ҳақида бўлмағур гапларни сенга, сеникини эса уларга етказди. Уни рост деб исботлаш учун қасамлар ичади. Қасам билан ёлғонни ёпмоқчи бўлади. Бирон киши уни ёлғончилигини ошкор қилса, уни ўзига душман деб билади.

Натижада икки орада адоват ва жанг бошланади. Бу жанг эса кўпларга зарар келтиради.

Кўп ҳолларда ёлғончилар уни ёлғон гапираётганини гўёки бошқалар фаҳмламайдилар, деб ўйлайдилар. Асло ундай эмас. Баъзи ҳолларда кўзларини бақрайтириб, ёлғон сўзлаганларида нафратингиз ошади, **ўз обрўсига яраша иш қилмаётганидан у эмас, сиз уялиб кетасиз.** Начора, уларга Аллоҳнинг ўзи инсоф берсин. Бундайларга қарата: “Юзинг қаро бўлса айб эмас, юрагинг қора бўлмасин” дегинг келади.

Арасту айтади: “Ориятли инсон учун ростлик йўлида ўлиш, ёлғончи бўлиб узоқ яшашдан афзалдир”. Балки, “Эгри дарахтнинг сояси ҳам эгри бўлади” деганлари ҳам шуларга аталгандир.

Бу борада, фарзандларим, ибрат кўзини очиб, фаросат билан иш тутинглар. Доимо рост сўзлашга ҳаракат қилинглар. Тўғрилиқ одамни балолардан қутқаради, ёлғончилик эса чоҳга етақлайди.

Ёшлиқ чоғингизда бу фазилатни орттириш учун захмат чексангиз қариганингизда бу фазилатнинг ўзи сизга хизмат қилади.

Ҳалқимизда “Қилмиш-қидирмиш” деган нақл бор. Бировга тўхмат қилиб, вақти соати келиб, унинг жабридан ўзи азият чеккан кишиларни кўп учратганмиз.

Инсон қалби яратганнинг мўъжизасидир. Уни вақти-вақти билан яхши фикр, зикр, шукр ила оҳорлаб турилмаса, киши бошига сезилмас офатлар ёғилаверади. Буларни доимо ёдда тутинглар!

ЗАРАРЛИ ОДАТЛАРДАН САҚЛАНИНГ

“Саломатлик – туман бойлик” дейди доно ҳалқимиз. Қадимда бир донишманддан: “Одамни нима бахтли қилади, бойликми ёки шон-шуҳратми?”- деб сўрабдилар. “Бойлик ҳам, шон-шуҳрат ҳам одамни бахтли қила олмайди. Тани жони соғ гадо ҳар қандай бой одамдан бахтлироқдир”, деб жавоб берган экан у”.

Дарҳақиқат шундай. Соғлигининг мазаси йўқ одам бахтли бўлмайди, бетоб одамга ҳеч қандай бойлик ҳам татимайди. Аммо сиҳат-саломат, бақувват бўлиб юриш кўп жиҳатдан одамнинг ўзига боғлиқ. Лекин биз саломатликни сақлашга кам эътибор қаратамиз. Касал бўлиб қолганимиздагина унинг аҳамияти тўғрисида фикр келади. Холбуки одамнинг бадани парваришга муҳтож, айна пайтда бошқариладиган тизим.

Шу боис, ҳар бир соғлом яшай деган инсон соғлом турмуш тарзи ва маданияти тўғрисида билим ва малакага эга бўлиб, уни кундалик турмушда кўллаб, тўсатдан ўлимдан омон қолиб, соғлом ва баракали умр кўриши мумкин. “Ҳар ким ўз баданининг табиби бўлиши керак” деган хикматли сўзнинг тез-тез такрорланиб туриши ҳам шу маънога таълуқлидир. Соғлом турмуш тарзи – бу кундалик турмушни биологик ва ижтимоий қонунлар асосида ташкил этиб, саломатликни сақлаш ва мустаҳкамлашга қаратилган турмуш тарзидир.

Бунинг учун азизларим зарарли одатлар ҳақида бироз тўхталмоқни лозим топдим. Зарарли одатлар деганда кўпинча одамлар кашандалик, ичкиликбозлик, гиёҳвандликни тушунишади.

Холбуки, соғлиққа зиён қиладиган ҳар қандай одат борки, уларни зарарли одатлар сирасига кўшиш мумкин. Бундай одатларнинг энг кўп шаклланган турларидан овқатхўрлик, дангасалик, ахлоқий тубанлик, ҳасадгўйлик, жаҳлдорлик, ифлосликка кўникиш, тартибсиз турмуш кабиларни киритиш мумкин. Соғлиққа зиёни жихатидан

улар ҳам кашандалик, ичкиликбозлик, гиёҳвандликдан қолишмайдилар.

Айтадилар: “Ароқ ўзи оқ, аммо у бурунни қизил, дилни қора, обрўни эса бир пул қилади” ёки “Коринга кирган май- ичкаридаги беъмани сўзларни хайдаб чиқаради. Бу сўзлар кейин уни бошига етади”.

Чекиш хавфли. Тамаки тутуни таркибида азот, углерод оксиди, никотин, иштаҳани қитиқловчи ва саратон касаллигини қўзғатувчи канцероген моддалар бор. Бу моддалар организмга ётдир. Чекиш қонни бузиб, ўпка, жигар ва юрак хасталиқларига олиб келади. Статистик маълумотларга кўра, тамаки махсулотларини истеъмол қилиш натижасида дунёда бир йилда 3,5 миллион шахс бевақт вафот этаркан. Америка Қўшма штатларида тиббиёт ходимлари 2006-2008 йилларда шундай хулосага келдиларки, кунига 20 тадан сигарета чекадиган инсонлар ўртасида чекмайдиган кишиларга нисбатан ўпка раки 20 баробар кўп учрар экан. Француз олимлари маълумотига қараганда (2005 йил) етук ёшида ўпка силига учраган 100 та бемордан 95 таси кашанда экан. 20 ёшгача чека бошлаганлар орасида рак касалликлари чекмайдиганларига нисбатан 6-баробар кўп учрар экан.

Тамаки чекиш одам учун муҳтожлик эмас, балки зарарли одат ҳисобланади. Ёш ўсмирлар катталарга тақлид қилиб, ўзларини катта қилиб кўрсатиш мақсадида чекишни ўрганадилар. Сигаретани бир-икки марта татиб кўргандаёқ, унга ўргана – қолади.

Қани энди кашандалар тамаки чекишнинг нафас олиш аъзоларининг хавфли касалликларига сабаб бўлишини билсалар эрди.

Рентгенда соғлом одам ўпкаси худди майсазорга ўхшаб кўринади, кашанданинг ўпкаси эса чағир тошлар тўла қуриган сахрони эслатади. Демак, узоқ йиллар чекиш ўпкани адои-тамом қилади.

Ҳалқимиз орасида тамаки чекадиган одамни уйига ўғри тушмайди, уни ит қопмайди, у қаримайди, деган гап юради.

Бу тўғри гап. Кашанда доимо йўталади, ўғри уй эгаси уйғоқ экан, деб кўрқади. Уни ит қопмайди, чунки кашанда минг дардга мубтало бўлиб, хассага таяниб юради, ит эса табиийки калтақдан кўрқади. Кашандани ўпкаси чириб, қарилик ёшига етмай, ёш вафот этади. Хўш тамаки шу қадар ёмон нарса экан, ақлли одам ўз соғлиги, келажаги, оиласи, болалари бахт-саодати ҳақида ўйлаши керакми ёки йўқми?

Агар шахс папиросни ташқарида чекмай, уй ичида чекса, (бу хол кўп кузатилади) у холда унинг тутинидан оиласи, болалари ҳам баҳраманд бўлади ва улар кўпроқ зарарланадилар (Буларни **пассив чекувчилар** деб аталади).

Яна шунча дона сигарета чекиш йилига бир марта ярим пиёла смола ичган билан тенг экан.

20 дона сигаретадаги никотин чекмайдиган одам учун ўлим дозаси ҳисобланади.

Пассив чекувчиларда 20-30 % ҳолларда юрак иллатлари пайдо бўларкан. Ёш болаларни бўйи ўсмай қоларкан, бронхиал астма, бронхит, зотилжам ва ўрта қулоқ касалликларига улар кўп чалинар эканлар.

Француз олимларининг фикрича бир кунда 10 та сигарета чекадиган ота-онадан туғилган бола тенгдошларига нисбатан касалликка кўп чалинаркан.

Таҷрибалардан шу нарса маълумки, кашанда астойдил истаса ва иродали бўлса, тамаки чекишни бемалол ташлай олади. Ҳозир чекишни ташлаш учун яна "Табекс" деган дори чиққан. У дорихоналарда сотилади. Бу препаратни схема бўйича қабул қилинади.

Туркман донолари:

Тамаки заҳар, ундан қил хазар
Чексанг пулинг ҳам, ичинг ҳам куяр

деб бежиз айтмаганлар.

Охирги пайтларда наркотик моддаларни истеъмол қилиш кучайди. Буни сизлар газета, журнал материалларидан ўқиб ёки телевизор, радио орқали кўп бор хабардор бўлаяпсизлар.

Гиёҳвандлик бугунги кунда бутун дунё ҳамжамиятини ташвишга солаётган иллатлардандир. Ҳар йили унинг тузоғига минглаб, юз минглаб инсонлар тушиб қолаётир. Уларнинг кўпчилигини ёшлар ташкил қилмоқда.

Бу оғу не-не умидларни хазон қилаётир, гулдек йигит-қизлар унинг макрига учиб, халокат гирдобига ғарқ бўлишмоқда. Шу бало туфайли қанчадан-қанча ногирон гўдаклар дунёга келаётир, қанчадан қанча оилалар парчаланиб кетмоқда.

Турли беандиша томошалар, шармсиз фильмлар, ёшларимиз онгини заҳарламоқда. Бу эса ўз навбатида фаҳш, зино, бузуклик сингари ярамас, ёмон иллатларнинг кўпайиб кетишига замин бўлаётир. Гоҳида ўзбек қизларининг ҳам ана шундай жирканч кўчаларда жавлон ураётгани, хатто чет элларда ҳам шу йўл билан даромад орттиришга интилаётгани ҳар бир номусли, виждонли инсонни ўйлантириши табиийдир. Енгил-елпи ҳаёт, шахвоний лаззат илинжи одамларни не кўйларга солиши маълум.

Ҳозирда "ОИТС" деган дахшатли касаллик мавжуд. Бу касаликка чалинаётганларнинг асосий қисмини ахлоқий бузук ҳамда гиёҳвандликка берилган кимсалар ташкил этади.

ОИТС инсонни мажбурламайди, излаб топмайди. Аксинча, инсон уни топиб, асирга айланади. Унинг домига тушдингми - ўзингни – ўзинг ўлимга маҳкум этасан. Гиёҳвандлик ҳеч кимга наф келтирган эмас. Унинг бир неча дақиқалик кайфу-сафоси одамни дўзахга элтаётганлигини ҳамма – ҳамма чуқур идрок этиши керак. Инсоният яралибдики, касаликка қарши курашади. Ҳаёт бор экан, бу кураш тугамайди. Негаки, кеча ва кундуз, яхши ва ёмон, узун ва қисқа доим бирга бўлгани каби саломатликни кушандаси касаллик ҳам доимо

инсон билан бирга юради. Фақат уни кўпайиб, тарқалиб **кетишига йўл** қўймаслик лозим. Акс ҳолда инсонлар қурбон бўлишидек ачинарли вазият юзага келиши мумкин.

ОИТС, фахш ва наркоманиянинг бир қориндан таллашиб тушган қондошлар десак, тўғри бўлади. Билиш керакки поклик, тозалик, соғлом турмуш тарзини ўзига шиор қилиб олган инсонга бу балолар хавф солмайди.

Шуни билингики, ёмон одатларга боғланиб қолишни, унга интилишни асосий сабаби мияни танани қулига айланиб қолишидир. Тана ёлғон фалсафа: "Дунёга бир марта келасан, е, ич, айш-ишрат қил, эртанги кунни ўйлама" тарзида бошқаради.

Бундай яшашнинг охири вой! Агар инсон берилган имкониятлардан фойдаланиб, мия онги ёрдамида, табиат қонунлари асосида танасини бошқармаса, у ўз танасига қарши жиноят қилган бўлади.

Азиз фарзандларим ! Ҳозирда бизнинг соғлиқ йўлидаги ҳаракатимиз ана шу зарарли одатларни кундалик турмушдан буткул чиқариб ташлашга, уларга қарши курашга, кундалик ҳаётда соғлом турмуш тарзига риоя қилишга қаратилган бўлиши керак.

ТАБИАТНИ АСРАНГ

Одамнинг саломатлиги ташқи муҳит билан чамбарчас боғланган. Абу Райхон Беруний одамлар тузилишларининг турлича бўлишлари фақат насабгагина боғлиқ бўлмай, балки одам яшайдиган жойлардаги тупроқ, сув, ҳаво ва ерга боғлиқлигини таъкидлаган.

Зилол сувлар, ям-яшил дарахтлар одамлар саломатлигига кони фойда эканлиги ҳаммага аён.

Сув азалдан қадрланган, эъзозланган. Барчани сувга эҳтиёжи бор.

Кунлар исиб, бадан қизиши биланоқ киши ўзини сувга отади. Шунда у ўзини енгил ва ҳушёр сезади. Сув баданни кирдан пок қилибгина қолмай, балки терини кўзини очади. Сув таъсиридан бош мия ҳушёр тортади, чуқур нафас олинади, юрак дадил уради, мушакларнинг таноби тортилади.

Сув бамисоли гавҳар. Кейинги пайтларда "сувни бошланишидан ичган асал ютади, охиридан ичган захар ютади" деган мақол пайдо бўлиб қолган. Нега? Чунки кўп ҳолларда ариққа ташланган ахлат, мағзава, темир терсақлар, шиша парчалари ва овқат қолдиқларининг бир-бирларига қалашиб, ириб-чириб ётганини кўрасиз, таъбингиз хира тортади.

Айрим ташкилотлар, ҳаммомлардан оқиб чиқаётган оқава сувлар ҳам зилол сувларни ифлослантираётганини газета материалларида ўқиб қоласиз. Буларнинг ҳаммаси гуноҳи азимку. Қуйидаги ривоятга бир эътибор беринг-а.

Унда айтилишича, ниҳоятда бахтиёр бир оила бўлган экан. Улар катта анҳор бўйида, мева-чеваларга бой боғ ичида истиқомат қиларканлар. Шундай бахтиёр кунларнинг бирида Аллоҳ уларга пахлавондек ўғил берибди. Келинчак боласини еру-кўкка ишонмас, оқ ювиб, оқ тараркан. Бир куни ховлини супуриб юрса, боласи йиғлаб қолибди. Она болага шошилиб, тўпланган ахлатни анҳорга ташлабдида, уйга қараб чопибди.

Аммо шу кундан бошлаб, бола гулдек сўлиб борибди ва оғир дардга чалиниб, тузалмабди ва вафот этибди. Келинчак Аллоҳдан бошқа фарзанд сўрабди. Лекин у бошқа фарзанд кўрмабди. Бир куни тушида анҳор тўла чақалоқ оқиб келаётганмиш, уларни ушлай деса, ушлай олмасмиш.

Шунда бу аёл бир донишманд олдига бориб тушини таъбирини сўрабди. Шунда донишманд уни ордон тинглагач: "Сиз анҳорга ахлат ташлаганмисиз, қизим", деган экан.

Айтишларича, туни билан фаришталар ховлига қут-баракани сочиб юришаркан, уй ичидаги ахлатни кўчага улоқтирсангиз, қут – баракани ҳам улоқтириб юбораркансиз.

Отам раҳматлининг ибратли хислатлари кўп эди. Исрофдан сақланинглар, ҳамма нарсанинг уволи бор дердилар. Ариқдан оқиб келган нон бурдаларини четга олиб кўйиб, буни қайси тарбиясиз ташладикан, деб кўярди. Агар сувда турли чиқиндиларни кўриб қолса, биз ўйнаётсак, чақириб, уни кўрсатарди ва : "Сувни ифлос қилган, сувга тупирган одам кўр бўлиб қолади, зинҳор бундай қилманглар, деб насиҳат қилардилар. Биз ҳам ўз навбатида агар болалардан биронтаси билмай сувга бирон нарса ташлаб юборса, тезда ол, бўлмаса кўр бўлиб қоласан, деб бир-бирларимизга танбех берардик. Ҳозирда нима бўлаяпти, буни Сизларга тушунтиришга хожат йўқ. Ўзларинг кўриб турибсизлар.

Отамнинг яна бир одатлари бор эди. Юрган йўлларида хас-чўп, тош, кесакни, қоғозларни, нон ушоқларини кўриб қолсалар, уларни четга олиб кўяр, қоғозларни йигиб тандирга ташлар, нон қолдикларини эса ўпиб, пешонасига суртиб, баландроқ жойга кўярдилар.

Билинги, бизнинг миллий қадриятларимиз, урф-одатларимиз, турмуш тарзимиз экологик тарбиянинг бешиги бўлган.

Қадимдан бир туп ниҳол экиш катта савоб, ҳайвонот оламига шафқатли бўлиш, хатто чумолига ҳам озор бермаслик, ариқ, ховуз, анҳорлардаги сувни тоза сақлаш каби урф-одатларимиз - замирида борлиқни асраш фалсафаси мужассам бўлган.

Ўйланг, хонадонда бир кун сув бўлмай қолса, ҳамма ёққа жар соламиз. Лекин хонадонимизда беминнат оқиб турган сувни ортиқча сарфламаслик учун вақти келганда жўмракни бураб қўйишдек оддий юмушга онгли муносабатда бўлмаймиз. Ҳалқимиздаги: "Олдиндан оққан сувни қадри йўқ" деган нақли балки шунга тегишлидир.

Ҳар бир инсон ҳар бир хонадонда юқоридаги ишни амалга оширса, қанча сув исроф бўлмас эди.

Айтишларича, Тошкент шаҳрининг бир туманида шу тажрибани ўтказганларида киши бошига кунига 320 литрдан сув тежаб қолинибди. Қаранг, тежамкорлик, сувнинг қадрига етиш қандай ижобий натижа берибти.

Ислом динида сувни исроф қилиш, ортиқча тўкиб-сочиш гуноҳи азим ҳисобланади. Сувни ҳаром қилган кишини Аллоҳ кечирмайди. Ариқ яқинларига хожатхона ёки молхона қурмайди. Имони бор киши ҳеч ҳам табиатни булғамайди, ўлган ҳайвонларни сувга отмайди, сувга ювинди тўкмайди.

Сув бизни асрайди, биз ҳам уни асрашимиз керак. Сув борки, кўчаларимиз, маҳалламиз, юртимиз яшнаб турибди. Сув борки, боғлар, тоғлар, гулзорлар яшнади. Уларни кўриб, инсонларнинг қалблари ҳам яшнаб туради.

Ўлкамизда сердарахт кўчалар, шифохона ва санаториялар, боғлар, ҳиёбонлар жуда кўп. Яна турли туман гиёҳларни айтмайсизми? Булар ўлкамизни серфайзлигидан далолат беради.

Яшил хазиналар юртимиз бойлиги. Улар табиатнинг дармондориларидандир. Улар ҳаводан карбонат ангидридни олиб, тирик мавжудотга зарур кислородни тайёрлаб, етказиб беради, ҳавони мусаффо қилади.

Шу боис табиатни асраш учун ҳар бир ориятли инсонга: "Сиз кўчат эканмисиз" деб гоҳо-гоҳо савол бериб турилади.

Жавоб: "Ха" бўлса, кўнглинг яйрайди. Агар жавоб "Йўқ" бўлса, бир ижирғанасизда, сўнг: "Сиздан бир илтимос, у ҳам бўлса шоҳ ва кўчатни асло синдирманг, шунда сиз табиатга катта меҳрибончилик кўрсатган бўларсиз, бу илтимосни бажариш кўлингиздан келар" деймиз.

Ривоятларнинг бирида шундай ҳикоя қилинадики, тут дарахтидан "Холинг нечук?" деб сўрабдилар.

- Холим танг. Биров тагимни юмшатиб қўймайди. Ўзинг учун ўл етим деб, бир амаллаб ҳосилга кирсам, таёқ билан урадилар, устимга чиқиб тепадилар, шоҳимдан ушлаб синдирадилар" деб нолиган экан.

Орамизда ям-яшил, кўзни қувонтирадиган, кайфиятни кўтарадиган майсалар устида ёнбошлаб ётадиган, гулларни беҳисоб юлиб, нобуд қиладиганлар йўқ дейсизми? Билинги, ҳар бир гиёҳ беҳосият эмас. Айрим жойларга дарахтларни кесиб, пайҳон қиладиганлар камми?

Инсон учун бу бебаҳо хазинани бойитиш ва сақлаб қолиш ҳар бир виждонли кимсани бурчи.

"Сердарахт қишлоқда бемор кам бўлади" дейишади турклар. Дарҳақиқат шундай. Саломатлигимиз посбонларини авайлайлик, асрайлик, уларни ёшларга тушунтирайлик.

Бобомиз Амир Темур: " Шоҳ бўлсанг ҳам, гадо бўлсанг ҳам боғ ярат, унга эътиқод ва меҳр уруғлари қадалган бўлсин" деб бежиз айтмагандир.

"Ватан остонадан бошланади", дейишади. Шундай экан, ҳар бир хонадонга боқиб, у ерда яшаётганларнинг она табиатга бўлган муносабатини билиш, кўриш қийин эмас.

Тасаввур қилинг, шахримиздаги ҳар бир инсон ҳар йили бир тупдан кўчат экса, кўркамлиги бўйича

шаҳримиз Швецариядан қолишармиди? Агар бу яратилган боғ шифохоналаримизда бўлса, нур устига аъло нур бўлади. Уни бир айланган беморни руҳи тетиклашади, гўёки бемор билан тиллашган дарахт унинг дардини олади.

"Ҳавода чанг ва тутун бўлмаса эди, одам минг йил яшарди" деган эди. Абу Али Ибн Сино. Балиққа сув нечоғли керак бўлса, одамга, кўкату-майсаларга, паррандаю-даррандаларга, хашорату-ҳайвонларга ҳаво ҳам шундай зарур.

Тирик мавжудот ҳаво таркибидаги кислород билан ҳаёт эканини барчамиз биламиз. Соф ҳаводан ким баҳра олмайди, дейсиз. Салқин ва соф ҳаво баданни "ювади", бамисоли "чаяди". Юрак-томирлар фаолияти ошади. Руҳий доира тиниқ ва равон бўлади, ўпка эркин нафас олади.

"Очиқ ҳавода ухланг, овқатланинг" деб бекорга айтилмайди. Соф ҳаво дармондори. Кўп беморлар шу дармондоридан шифо топадилар. Лекин ҳозирда айрим жойларда биз унинг мусаффолигини қай даражада асраяпмиз. Кўчаларни сув сепмай супураяпмиз. Кўча, ховлиларда хашак, хазон, қоғозларни ёндираяпмиз. Улардан чиққан заҳарлар соф ҳавони булғаяпти. Нега билатуриб, бу ножўя ҳаракатларни қилаяпмиз? Нега шуни қилаётган инсонларни тартибга чақирмаяпмиз? Шу тариқа ҳаво булғаниб бораверса, оқибат нимага олиб келишини бир тасаввур қилайлик-чи.

Буларга қўшимча шовқин-сурон ҳам табиатнинг "ашаддий" кушандаси эканлигини ҳам унутмайлик. Темир йўлларига яқин ўсаётган гуллар холати билан ундан узоқроқда ўсаётган гуллар холатини кузатсангиз, ҳақиқатни дарров англаб оласиз.

Шу боис академик Ё.Турақулов ҳам: "Одамларда табиатга муҳаббат туйғусини уйғотиш масаласи тарбиянинг узвий бир қисми бўлиши керак. Табиатни эъзозлаш кишилар учун бирор мажбурият ёки чора-

тадбир эмас, балки табиий, туғма истак бўлиб қолиши лозим" дейди.

Шулардан келиб чиққан ҳолда, табиатни эъзозлашни ҳар куни, ҳар ким - амалга ошириши лозимлигини унутмайлик.

Она табиатни асраш, бетакрор табиатга бефарқ бўлмаслик керак. Ҳар бир оилада болани ёшлигидан табиатга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга ўргатиш, оилада экологик муҳитини ташкил қилиш ва болаларнинг ҳам экологик маданиятни юксалтириш ота-оналарнинг муҳим вазифларидан бири эканлигини унутманглар.

ХОТИМА

Азиз фарзанд ва набираларим! Мана китоб ҳам ниҳоясига етди. Сиз уни ўқиб чиққач, китоб жавонингизга элтиб қўйишингиздан аввал, унда баён этилган фикрларни яна бир бор, такроран яхшилаб мулоҳаза қилиб кўринг.

Бу китобдаги эзгу сўзлар сизнинг пок қўлларингиздан маҳкам ушлаб, эзгу ишларга йўллашига шубҳам йўқ.

Ҳаёт гўзал. Ундаги гўзаллардан баҳра олмоқ учун Аллоҳ бизга умр инъом этди. Унда яшаш эмас, қандай яшаш муҳим.

Инсон тугилган чоғида пешонасига тақдири аъзал қалами ила налар ёзилганини билмайди. Биров ундай, биров бундай яшаши мумкин. Кимгадир бахт кулиб боқади, кимдир аччиқ қисмат зарбаларига дуч келиб, умргузаронлик қилади. "Бу дунёдан, албатта, қанд еган ҳам ўтади, панд еган ҳам ўтади" дейди кўпни кўрганлар. Ҳамма-ҳаммаси тангри Таолонинг иродаси билан рўй беради.

Атоқли маърифатпарвар Ризоуддин Ибн Фахриддин: "Балоларга сабр қилиш ва қазоларга бўйсуниб бало бўлмайдиган ва қазолар кўрилмайдиган жойга олиб борадиган бирдан бир йўлдир. Инсон боласи қайғу, хасрат кўрмай умр кечириши мумкин эмас. Турмуш ва ҳаёт чангалзор оралаб юришдан, машаққат тўлқинлари билан курашиб, сузишдан иборатдир. Ақлли инсон бу ҳолларда кўнглини чўктирмаслиги лозим. Ҳар оғирлик ортидан энгиллик келишини Яратганнинг ўзи ваъда қилиб қўйган. Оқил инсонлар шу ваъдани хотирлаб, ўзларига тасалли бериб юрадилар, ношукурчилик қилмайдилар. Кўпчилик тушкун вазиятда қолган пайтлари довдираб, мусибатлар кўламани ва охирини ўйлаб, ваҳимага берилади. Бир ғами ўн бўлади, ҳаётдан фэйз, турмушидан лаззат кетади. Ваҳоланки, ҳаёт асло бир маромда кечмайди. Тун кунга алмашгани, қиш ўрнини ёзга бўшатганидек, ҳамма нарса навбати билан алмашиб туради. Яратганнинг амрисиз инсонга битта ҳам тикон кирмайди. Мусибатларни Яратганнинг синови сифатида қабул қилсангиз, бу бирор қилмишимнинг жазосимикин ёхуд бирор хатойим эвазигамикин деб хулоса чиқарсангиз, тўғри бўлади.

Донолар: "Мусибатлар кўзга малҳам, дилга қувватдир" деган эканлар.

Сабр билан ишлар битар, шошқалоқлик бошга етар", "Сабр-шикоятларни тарк этишқидир", "Сабрнинг аввали аччиқ, охири эса ширин", "Мусибатга сабр қил, чунки сенинг устингдан кулувчилар бор" каби нақлларни ҳалқ орасида юриши ҳам шундандир.

Манбаалардан маълумки, Луқмони ҳаким барчаларга ибрат бўладиган фазилатларга эга бўлган. У одоби, муомаласи, ҳулқи туфайли ҳалқ орасида хозик табиб, "Набий" мақомидаги ҳурмат даражасига эришган. Унинг хикматлари инсонларни тўғрилиққа, ҳақгўйлиққа рағбат этган, ёлғончилик, мақтанчоқлик, мунофиқликни рўйи-рост қоралаган, инсонлар қалбида эзгулик, меҳр-мурувват уругини ундирган.

Луқмони Ҳакимдан бу фазилатларга қандай эришганлиги ҳақида сўралганда, у "Аллоҳ Субҳонаху ва таоло инояти ва марҳамати билан тўғри сўз бўлдим. Омонатга асло ҳиёнат қилмадим. Номақбул амалдан узоқ юрдим. Кўзим ва тилимни сақладим. Нафсимни тийдим, аҳдимга вафо қилдим. Меҳмонни яхши кўрдим, кўни-кўшничилик ҳурматини ўрнига кўйдим, бефойда нарсаларга уринмадим. Шояд шу амалларим шарофати билан бунга эришган бўлсам, ажаб эрмас" деб жавоб берган экан.

Одамзод танасида 6 та аъзо борки, уларнинг 3 таси ўзининг ҳукмида, 3 таси эса унга бўйсунмайди. Кўз, қулоқ, бурун одамга бўйсунмайди. Кўргиси келмаган нарсани кўришга, эшитгиси келмаган гапларни тинглашга, ҳуш ёқламайдиган исларни хидлашга мажбур бўлади.

Оёқ, қўл ва тил эса инсон ҳукмида. Қўл билан агар ҳоҳланса гўзал буюмлар яратиш ёки гўзаллик масканларини вайрон қилиш ёки шу қўллар билан инсонларга меҳр-мурувват кўрсатиб, эҳсонлар қилиш ё ўзгаларни мулкани ўзлаштириб олиш мумкин. Оёқлар эса истаса уни ибодатга, илм масканига, истаса ёмон жойларга олиб боради. Тил билан илохий каломларни, яхши сўзларни ёки аксинча игво, ярамас гапларни айтиш мумкин.

Шундан хулоса қилинги, яхши сўз яхши, пок қадам баракали, пок қўл сизга доим шараф келтиради, турмушингиз тинч кечади.

Маълумки, олдинга кўйилган мақсадинга эришганимда анча енгиллик хис қиласан, киши. Э, барака топинг" деган гапнинг ўзи инсон руҳиятига қанча яхши таъсир қилади. Умуман инсон табиати шундайки, ўзининг меҳнати, хатти ҳаракати, холати ва фаолияти кузатилиб, унга холис ва ҳаққоний, адолатли баҳо беришса, у қанчалик рағбатланади, иккинчи бир яхши ишни қандай бошлаб юборганини сезмай қолади. Бундай холларни мен кўп гувоҳи бўлганман.

Инсон ҳеч қачон ўзини ноҳақ камситилишига йўл бермаслиги, оғир бўлсада ҳақлигини исботлашга ҳаракат қилиши керак.

Йўқликнинг борлигини, ўлимнинг мангу ҳаётлигини билиши учун асло ўлиб-тирилиш шарт эмас. Уни борлигини билиш учун, танамиздаги юракнинг бир лаҳза холсизланган аҳволини сезишнинг ўзи кифоя экан.

Бу дунёнинг бор қувончи кўнгилга яқин инсонлар билан эканлигинг, унинг мангу куйини безовта юрак чертаётганлигини, жисминг заминга янада чуқурроқ ботганда хис қиларкансан. Ҳаммаси ўтаркан, ҳаммаси тупроққа ёзиларкан, ҳаммаси бир киприк қоқгунча вақт ўтмай, йўқлик сари сингиб кетаркан.

Ҳар бир инсон берилган умрнинг катта бир қисмини ўтагандан сўнг, ўтган умрини тарозига солиб, унинг мазмуни хусусида, йўқотган нарсалари тўғрисида, бой берган имкониятлари ҳақида ўйларкан.

Мен ҳаётим давомида озми-кўпми ижобий ишлар қилдим. Оддий шифокорликдан профессор даражасига етдим. Институтда кафедра мудири, интернатура бўлими бошлиғи, ихтисослашган илмий кенгаш котиби, даволаш факультетининг партия ташкилоти котиби (1981-86 йиллар), ички назорат инспекциясининг бошлиғи, проректор, институтнинг "Тиббиёт гулшани" газетасининг бош муҳаррири, эксперт кардиолог каби лавозимларда фаолият кўрсатдим. Жамоат ишларида фаол бўлишга ҳаракат қилдим.

Мен шу кунгача ўз касбим - "ички касалликлар" бўйича 2 та ўқув дарслиги, 10 та монография, 150 тадан зиёд ўқув-услубий қўлланмалар, 8 та брошюра, 7 та рационализаторлик таклифи, 200 дан зиёд илмий мақола ва

тезислар чоп эттирдим, 8 та номзодлик диссертациясига илмий маслаҳатчи бўлдим, кўплаб номзодлик ва докторлик диссертацияларига оппонентлик қилдим ва тақриз бердим.

"Маънавият" бобида калам, тебратиб "Кўнгил табиблари", "Эл-юрт ардоқлаган олим", "Тиббиёт деонтологияси", "Устоз хикматлари, "Шифокор маънавияти" "Маънавий ва касбий етук шифокорлар тайёрлаш – давр талаби" каби рисоалар ёздим. Газета ва журналларда кўплаб маърифий ва "маънавиятга" оид мақолаларим чоп этилди.

Агар улар элга манзур бўлган бўлса, бу менинг қувончим. Мен ҳаётимнинг кўп онларини яхши инсонлар билан, яхши ниятлар билан ўтказаётганимдан хурсандман. Энг муҳими орзуларимнинг кўпига эришдим.

Биласизлар, 2003 йили онангиз билан бирга муслмонликнинг бешинчи фарзи бўлмиш муборак Ҳаж амалларини бажариб қайтдик. Буларнинг ҳаммаси мени яхшиларга ёндошганим, катталарнинг дуоларидандир. Меҳнат ва ҳалоллик, тўғрисиўзлик ва ҳақўйлик доим мен билан ёнма-ён бўлди.

Маълумки, ҳаёт дегани бир текис ўтмаслигини айтдик. Буюк инсонлар ҳам (Имом Ал Бухорий, З.Н.Фурқат, З.М.Бобур ва х.к.) юртларида тинч яшай олмаганлар. Мир Алишер Навоий ҳам Астрабодга сургун қилинган. Шундай экан, ҳаётда ҳар бир инсоннинг у ёки бу кўринишдаги "Астрабоди" бўлар экан. Буни Яратганнинг бир синови деб қараш керак. Бу эътиқод, иймон, сабр-матонат бутунлигининг синови.

Ўзбекистон Қаҳрамони, ҳалқ шоири Абдулла Ориповнинг

"Токи тирик экан дунёда одам,
Унга ҳамроҳ эрур гоҳ шодлик, гоҳ ғам.
Эрта не бўлишин билмасман аммо,
Тинч ўтган ҳар кунинг, албатта байрам,

дегани ҳам шунга таълуқлидир.

Азалдан шу синов майдони бўлган ҳаёт машаққатларидан ҳар бир инсон бутун ўтиши, ҳаёт эговларини синдирмаслиги лозим. Бундай ҳолларда

инсондан фақат шукрона, тавба ва энг муҳими – фаолият зарур бўлади. Шу боис ҳам онам дастурхон бошида кўпинча: “Илоҳи омин, Худойим ризқ-насибамизни етказганига шукр, еган – ичганимизга шукр, тўрт мучалимиз соғлигига шукр, қаторимиз кам бўлмасин, йўлимиз ҳеч бекилмасин. Нимаики яхши ният қилсак, рўёбини кўрайлик, доимо соғ-саломат юрайлик. Ота-оналаримиз дуоси, фарзандларимизнинг роҳати, ҳаммамизга насиб этсин, ёмонлик ҳаммамиздан нари кетсин, Аллоҳу акбар” дер эдилар.

Меҳнат қилиш билан инсон ўзини қайта намоён этиши керак. Энг олий ниятлардан бири ҳар инсонга ҳам ўз меҳнат мевалари насиб этсин. Кўзи очиқлигида барча олий ниятлари рўёбга чиқишини Аллоҳ таоло насиб айласа, у тенгсиз бахт.

Азиз фарзандларим! Мен ҳаётда қандай ютуқларга эришган бўлсам, бунда отам, онам, акам, турмуш ўртоғим, устозларим ва сизларнинг хизматларингиз беқиёсдир. Уларни санаб, охирига етаолмайман.

Мен юқорида ота-онамнинг бизга берган айрим ўғитларини баён қилган эдим. Имкон даражасида уларга амал қилишга интилдим, уларни кўп бор дуоларини олдим.

Истеъдодни берган тангри ижодкорга оила фароғатини, ёр қувончини ҳам ҳадя этар экан. Рафиқамни шифокор бўлганлиги ҳам тақдирнинг бебаҳо инъоми. У менинг шодлик ва ғамгин онларимда, иссиқ ва совуқ кунларимда доимо бирга бўлди, кўнглимни кўтарди, ижодий ишларимда катта кўмак берди. Акам (Аллоҳ раҳматига олган бўлсин) исми жисмига мос “Қобил” инсон эди. У қайси лавозимда ишламасин (у пахта тозалаш заводида механик, инженер, директор лавозимларида фаолият кўрсатган) инсонларга меҳр-мурувватли бўлиб, эзгулик, саҳоват улашиб яшади. Вилоятимиз аҳли ўртасида обрў зътиборли эди. Муборак хаж амалларини бажариб қайтди. Мени ҳаётда озми-кўпми эришган ютуқларимда меҳрибон акамнинг ибратли ишлари, мадади ва отам каби панду-насихатлари қўл келди. Бундай ҳолларда инсонни ўзини бахтиёр сезиши, дунёда ҳеч нарсадан кам эмаслигини хис қилиши, инсонлар дардига кўпроқ малҳам бериши осон кечаркан. Шу боис мен улардан беҳад миннатдорман.

Фарзандларим! Мени бир масаладан кўнглим тўқ, Бирор марта ҳам эътиқодимга (ҳалоллик, самимийлик, бошқаларга яхшилик илиниш, савоб ишларни қилиш ва х.к.) қарши бормадим. Ҳиёнат йўлига кирмадим, турли "ноғоралар" мақомига йўрғаламадим, ишларни виждон олдида ҳисоб бериб, одилона, адолатли хал қилдим. Шу боис, мен ўз-ўзимдан рози бўламан, ўтганларнинг руҳи поки олдида, тирикларнинг юзи-кўзи олдида виждоним пок. **Ҳалол луқма еб, вояга етган Сиз азиз фарзандларим** ҳаётда ўз ўрнингларни топдинглар, уйландинглар, турмушга чиқдинглар, фарзандли бўлдинглар, яхши, бахтли ҳаёт кечираяпсизлар. Шулар мен учун катта мукофот, катта унвон, катта бахт эмасми?

Шифокорлик фаолиятимда минглаб беморлар дардига малҳам бўлдим.

Адабиётга қизиқганим тўғрисида маънавият масалалари бўйича ҳам баҳоли қудрат ижод қилдим.

"Маънавият" рукнида ёзган китобларим, даврий нашрларда чоп этилаётган мақолаларимдан мақсадим ўз билимимни, мулоқот санъатимни ошириш, дунёқарашимни кенгайтириш, қаламимни чархлаш кўп йиллик иш ва ҳаёт тажрибаларимдан олган сабоқларим, хулосаларим билан ўртоқлашиш эҳтиёжидандир.

Ёзганларимдан, аввал ўзим маънавий қувват оламан, миямда пишиб, эл назаридан ўтказилган фикр ва тавсияларим ортидан ўзим ҳам истиқболга интиламан. Шу боис, ҳар бир мақолам, китобим чиққанда, уни ўқиган мухлислардан олган кўплаб ижобий баҳолардан қувонаман. Яратганга шукроналар айтаман.

Баъзилар шифокорлик мутахассислигимдан ташқари, бу китоб ва мақолалар бўйича ижод қилишга қандай вақт топа олганимни сўрашади. Менда хафталаб, ойлаб ўтириб ёзиш ва ижод қилишга фурсат ҳеч қачон бўлган эмас. Чунки шифокор мутахассис ишда ҳам, дам олишда ҳам эл хизматида бўлади. Ёзганларим – шу ишлардан ортгандаги жўшқин дамлар мевасидир. Шу боис, мен профессионал ёзувчи деган номга ҳеч қачон даъвогарлик қилмайман. Бу шунчаки, адабиётга қизиқиш. Чунки шифокор адабиёт билан қизиқса, бемор кўнглига осон йўл топа олади, у билан

дилдан суҳбат қуради, уни даволанишга бўлган умидини ўстиради, қисқаси мулоқот санъати ошади.

Инсон қисмати ҳам мураккаб, ҳам сирлидир. У қанча яшамасин, қандай иш билан машғул бўлмасин, тақдир асрорини ҳеч қачон тўла тўқис англай олмайди, яъни вақт ўтиб нималардир равшанлашса, нималарнидир билишга ақлнинг кучи, идрокнинг имкониятлари етмай қолади. Мана шунинг учун ҳам булар инсонни фикран фаоллаштирар, тўхтамай ва толиқмай илгарилашга рағбатлантирар. Мен шу иштиёқни, кучни, иродани китобдан оламан. Маънавий олам ёғдуси бўлмиш китоб ўз қадри қимматини ҳар бир замонда сақлаб қолган.

Китоб ўқиш биринчидан диққатни, иккинчидан сабр-тоқатни талаб қилади. Мутоола жараёни – бу ҳам ижодий меҳнат. Сиз китобни қўлга олгач жиддий тортасиз, саҳифаларини ўқиш асносида диққатингиз бир нуқтага жам бўлади. Сиз воқеалар, образлар оламига шўнғийсиз. Буни биронта зўр аппарат ҳам бера олмайди.

Агар мен мақолаларим, китобларим орқали кимларгадир тўғри йўл кўрсатган, кимларгадир ёрдам берган ва мушкулени осон қилган, маънавиятини бойитган бўлсам, демак тарих, авлодлар олдидаги одамийлик бурчимни адо этаяпман, дея оламан.

Китоб осонликча пайдо бўлмайди. Бирон мавзу тўғрисида ишлашни ният қилган ижодкор унинг турли томонлари, китобнинг тузилиши ва унинг билан боғлиқ бўлган жуда кўп масалалар тўғрисида узоқ вақт ўйлаб, фикру-зикри бунёд қилинмоқчи бўлган рисола билан банд бўлади. Холбуки, бу хали муаллифнинг миясидагина холос. Қўлга қалам олиб, ўйланган ва пишган фикрларни ёза бошланганда ҳам иш ҳамма вақт равон бўлиб кетавермайди. Қайта-қайта ёзилган ва муаллифнинг талабига, дидига тўғри келмаган қоғозларни йиртиб ташланган корзинка бир неча марталаб тўлиб, тошиб кетади. Қўлда ёзилган рисола тугагач, компьютердан чиққач, уни ўқиш жараёнида муаллифнинг бошига янги-янги фикр ва мулоҳазалар келиб, у рисолани янгидан ишлаб, "ранда" лаб чиқади. Айрим ҳолларда "рандалаш" ҳам бир неча бор такрорланиши мумкин. Шундан сўнги рисола нашриёт кўзини кўради.

Хуллас, босилиб, китобхон қўлига етган рисола машаққатли ижодий меҳнатнинг, кўп ўй-ҳаёлларнинг, турли фикр ва мулоҳазаларнинг, доимо изланишнинг, уйқусиз кечаларнинг маҳсулидир.

Агар рисола кўпчиликка маъқул бўлса, уни "ғаразсиз дўст, доно устоз" дейдилар" дейди академик Т.Н.Қори-Ниёзий.

Азиз фарзанд ва набираларим! Ушбу китоб Сизлардан ташқари, яна кимларнидир қўлига тушиши, улар ҳам бу китобни ўқишлари мумкин. Мен ёзганларим билан ҳаммага ақл ўргатиш фикридан йироқман. Фақат йиллар давомида қалбимни ўртаган мулоҳазаларни Сизлар ҳукмингизга ҳавола этдим, холос. Ёзганларим кимларгадир эриш туюлиши ҳам мумкин. Начора, ҳар бошда ҳар хил ҳаёл, қарашларимиз турли хил бўлиши мумкин. Қоғозга туширганларимни **бирор қоида сифатида** тан олиншига ҳам даъвогарлик қилмайман. Уни ким қандай қабул қилади – ўзларининг ихтиёрида. Ҳаётни мукамал билганлар, бошидан турли-туман воқеаларни ўтказганлар, бунданга маънилироқ фикр билдиришар. Бунга ишончим комил.

Менинг бу китобни ёзишдан мақсадим, орамиздан инсоний қадр-қиммат асло йўқолмасин, дейман.

Чунки одамзод ҳар бир қадамда адашиши, нотўғри фикр юритиши, ножўя қадам ташлаши мумкин: "Беайб парвардигор" дейишади. Инсоннинг бутун умри синовларга тўла. Шу боис донолар: "Юз йил яшасанг ҳам, юз йил ўқишга, аниқроғи ўқишга тўғри келади, фақат бунда эринмаслик лозим" дейишади.

Ҳар бир инсон бу заминда бирор яхшилик билан из қолдириши керак. Мен шу фикрга амал қилиб яшаяпман. Сизларни азиз фарзандларим, набираларимнинг бахт тўйларига, яқинларимнинг, дўсту-ёрларимнинг хурсандчилик кунларига шерик бўлганимда, кимларнидир саломатликлари йўлида озгина кўмагим туфайли уларни юз-кўзларида миннатдорчиликни кўрганимда, ўзимни энг бахтли инсон деб сезаман.

Юртимиз учун, Ватанимизни келажаги учун хизмат қилдим ва қилмоқдаман. Бугун оиламизда ҳам, жамиятда ҳам ардоқдаман, мени эъзозлашади, ҳурмат қилишади, бу Аллоҳнинг менга берган тухфасидир.

Азизларим! Бу қисқа беш кунлик дунёда ишларингизни беш қилиб яшанглар. Бироқ инсофу-диёнатдан четга чиқманглар. Сизларга берилган эрк, хуррият ва ҳурматни суистеъмол қилманглар, гуноҳга ботиш мумкин. Зотан, бу дунёнинг ўз сарҳисоби бор!

Ҳаммаларингизни фарзандларингиз бор. Бизнинг невараларимиз, эвараларимизни шундай тарбиялангларки, улардан ҳамиша хотиржам бўлиб юрадиган бўлинглар.

Улар ҳам худди Сизлар каби бобо-момоларининг ҳам руҳларини шод этадиган инсонлар бўлиб камол топишсин. Илоҳим юртимиз обод, элимиз тинч, дилимиз тоза, ниятимиз улуг, ҳаётимиз тўкин бўлсин. Сизларнинг барчаларингизга мустаҳкам соғлиқ тилаб, шарафли эзгу хатти-ҳаракатларингизда Аллоҳдан мадад сўраб, шоирнинг қуйидаги сўзларини тилаб қоламан:

Оналар қалбида қувонч порласин,
Оталар қалбида ишонч туғилсин.
Фарзандлар соғ бўлиб, юрт камол топсин,
Улар қувончи оламни тутсин.

Дард кўтармагин асло болажон,
Соғлом ўсгин, доим бўл омон.
Соғ тандаги соғлом ақлингдан,
Буюк бўлсин – юрт – Ўзбекистон.

МУНДАРИЖА

Сўз боши.....	5
Оила тарбия ўчоги.....	9
Ота-онам насиҳатлари.....	22
Ўғил фарзанд ва набираларимга айтганларим.....	37
Қиз фарзанд ва набираларимга айтганларим.....	55
Айтар сўзни айтинг, айтмас сўздан қайтинг.....	74
Яхшиларга эш бўлинг, хамроҳ бўлинг.....	79
Яхши фазилатлар соҳиби бўлинг.....	86
Зарарли одатлардан сақланинг.....	100
Табиатни асранг.....	105
Хотима.....	111

Техник муҳаррир: Б. Аҳмедов
Дизайнер: Б. Аҳмедов

“Аҳмадбек-98” ХИЧСФ босмахонасида
чоп этилди. Шартли босма табоғи: 7.5.
Андижон шаҳар, Храбек кўчаси, 94 б уй.